

IRODALOM- TÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
HAVI FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI :

PINTÉR JENŐ.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST. 1914.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914 március 7-én, szombaton délután 5 órakor tartja ez idei közgyűlését a M. T. Akadémia heti üléstermében.

A közgyűlést id. Szinnyi József emlékének szenteljük. A közgyűlés tárgyrendjét külön meghívóban tudatjuk.

TARTALOM.

	Lap
Váczy János: Kazinczy a szabadelvű és demokrata eszmék szolgálatában	145
Szigetvári Iván: A magyar regény gyermekkoráról	162
Borbély István: Eötvös Károly	169

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Borbély István: Balassi Menyhárt Árutatása és Karádi Pál	175
Hajnóci Iván: Pótlások Bánk Bán első szövegéhez	177
Pitroff Pál: Kovács Pál irodalmi levelezése	180
Bittenbinder Miklós: Szigligeti Ede «Mégjártszott cselek»-je	187

IRODALOM.

<i>Császár Elemér:</i> A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Ism. B. J.	190
<i>Magyar Shakespeare Tár.</i> VI. kötet. Ism. Király György	191
<i>Kardos Lajos:</i> Arany János Bolond Istókja. Ism. Ady Lajos	193
<i>Bodor Aladár:</i> Az irodalomtörténet korszakai. Ism. Kristóf György	195
FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE	196
FIGYELŐ	210

Az Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megbízásából jelenik meg. Iskolák és könyvtárak számára az évi előfizetés 15 korona. A Társaság tagjai évi 10 korona tagsági díj fejében kapják. Tag lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, ha belépését *Dr. Horváth János* titkárnál bejelenti. (Budapest, I. ker., Ménesi-út 11.)

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb évfolyamok megrendelése s a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések *Dr. Agner Lajos* pénztároshoz intézendők. (Budapest, I. ker., Bors-utca 10.)

A kéziratok és ismertetésre szánt művek *Dr. Pintér Jenő* szerkesztő címére küldendők. (Budapest, I. ker., Krisztina-körút 91.)

KAZINCZY A SZABADELVŰ ÉS DEMOKRATA ESZMÉK SZOLGÁLATÁBAN.

Kazinczy egész életében a szabadelvű felfogás híve. A magyar demokrataikkal egy véleményen. Látja, mily vastag köd nehezedik az elmékre. Az *Orpheust* a józan gondolkozás terjesztésére alapítja. A felekezeti jogegyenlőséget a legszélesebb értelemben követeli. Hogyan mutatja be a felvilágosodás európai képviselőit? Emberies felfogása az élet mindennapi jelenségeiben. Túlbecsüli erejét. A vármegyei gyűléseken való küzdelme a vallási türelem mellett és a cenzura ellen. Nagy erkölcsi bátorsága. Laczkovics János névtelen levele Zemplén vármegyéhez. Szentmarjay és Kazinczy Nagy-Károlyban. Kazinczy aggodalmai a káté tanítása iránt. A közreműlet hatása. Irodalmi szenvedélye most sem hagyja pihenni.

Kazinczy egész életében, de kivált pályája első felében szívvel-lélekkel buzgólkodik a józan felvilágosodás terjesztésén. Ajka és tolla mindig kész a szabadelvű gondolkodás védelmére, s mindig a legtisztább meggyőződés vezérli. Mint író, köztisztviselő és magánember egyaránt harcol érte, szóval és tollal, írásaiban, társalgásában és tetteivel. Bátran és csüggedetlenül. Az irodalomban és a vármegye közgyűlési termeiben egyetlen alkalmat sem szalaszt el, hogy az emberiség biztos haladásának útjára ne mutasson; hogy az értelem szabad nyilvánulása jogait védelmébe ne vegye s ellenfeleit harcra ne szólítsa. Ez a törekvése nyit neki utat a szabadkőművesek páholyába s csatolja azokhoz, akiket a társadalmi és később a politikai szabad gondolkodás képviselőinek ismer. Ez a törekvése teszi Hajnóczyval kötött barátságát oly eszményivé, amiért a halál révébe jut. De egyszersmind emiatt fordul ellene a felekezeti türelmetlenség, amely hivatalától is megfosztja s azután sem szűnik meg gyanúsítani, sőt üldözni.

Noha egyetlen nagyobb művében sem fejtegeti társadalmi és politikai eszméit: bizonyos, hogy a jogegyenlőség nagy elvére nézve Batthyány Alajos gróffal és Hajnóczyval majd mindenben egyetért. Pályája későbbi éveiben többször emlegeti: mennyire megegyezett gondolkodása ekkor a magyar demokratákéval, különösen Batthyány

Alajoséval. «Lelkének húrjai egészen az enyémmel egy eránt adtak hangot», írja többi közt.¹ De a felekezetek közti különbségek megszüntetése érdekében annál többet harcol. Igaz, e kérdésben sem írt olynemű tanulmányt, mint a magyar demokraták közül Batthyány Alajos, vagy akik a vallási türelmet teljes fegyverzetükkel védelmezik, mint Crudy Dániel s More György; de részint *Orpheus*ában, részint leveleiben és személyes érintkezéseiben folyvást a legszabadabb elvű felfogást hirdette, amelyet mint szabadkőmives tettekkel is megpecsételt. Bár 1783 óta a világpolgári eszmények irányozzák gondolkodását, s bár a nemzeti felbuzdulás szenvedélyes napjai ez eszményeket háttérbe szorítják: a vallásbeli felvilágosodást a nemzeti haladás szükséges elemének tekinti, amely nélkül azt szinte elképzelni sem tudja. A jogegyenlőség fenyegetett elvét itt hiszi leginkább védelmezendőnek, mert ez készítheti elő a politikai jogok arányos megosztásának mélyreható gondolatát is. József császár kormányrendszerének leginkább csak ebből a szempontból híve s úgy véli, hogy a nemzeti jogok biztosítása idején épen nem szabad megfedkezni a vallásbeli türelemről, amely a nemzeti közvélemény egységesebb kialakulását olyannyira elősegíti s így a fejlődést egyáltalán lehetővé teszi.

Ez alapon száll ki a csatasíkra. Jól látja, mily vastag köd nehezedik még az elmékre, s hogy a felvilágosodás ellenségei mily nemtelen fegyverrel harcolnak. S lelkesülése hevében túlbecsüli erejét, hogy a fegyvert kicsavarhatja ellenfelei kezéből s a szabadelvű gondolkodásnak dúsan termő magvait hintheti el a magyar közönség elméjében. A nemzeti fellángolás idejét tartja erre a legalkalmasabbnak, hisz oly egységesnek tetszik érzéseiben a magyarság. Az egységes nemzeti érzés pedig a vallásbeli felvilágosodásnak és türelemnek legfőbb oltalma. Gyűlöl és megvet minden ellenkező véleményt, amely a sötét századok elfogultságát, felekezeti türelmetlenségét igyekszik régi uralmára visszasegíteni. Üldözőbe veszi különösen azokat, akik a felvilágosodásból gúnyt űznek, vagy terjedése elé bármikép gátat vetnek. A felekezeti türelmetlenséget tekintvén az általános és nemzeti haladás egyik legnagyobb akadályának, kiirtására minden eszközt felhasznál. Voltaképp ezért alapítja az *Orpheust*, s ebben a felvilágosodás íróinak (Voltaire, Rousseau, Helvetius, II. Frigyes) eszméit tolmácsolni főfeladatának tartja. A *józan gondolkodás* vezérli szerkesztő tollát, de vigyáz, hogy «a' világosodás, Aufklärung, Eclaircissement» nevezeteket kerülje, mert némelyek mindjárt a vallási közönyre, valástalanságra, vagy naturalizmusra és deizmusra gondolnak, mihelyt

¹ *Kazinczy F. Levelezése*. XI. köt. 238., 245., 249., 282., 286. l.

az említett szavakat hallják és «sikoltanak mint a' Helvetius' baglya, ha setét barlangjokba a' nap melegítő sugára behat». Kíméli az igazi vallásos érzést, amely embertársai előtt szent s tisztelettel van a zsidók és Mahomet vallása iránt is.¹

A felekezetek jogegyenlőségét a legszélesb értelemben követeli. Mind a katolikus, mind a protestáns írókkal szembeszáll, ha az ellenfél támadása megérdemli. Eszterházy Károly gr. egri püspököt védelmébe veszi azok ellen, akik a protestánsok üldözésével vádolják. «Sőt — írja róla² — inkább semmit sem óhajt annyira, mint a' nyugodalmas egyességet.» A protestánsokat — mondja tovább — mind udvarában, mind máshol oly kegyességgel fogadja, mint ha katolikusok volnának. Kazinczy arra is tud példát, hogy a birtokain élő predikátorok iránt a püspök «különös kegyességgel» viseltetik. Szeitz Leóról, a felvilágosodás e makacs és heves ellenségéről, nem tartózkodik bevallani, hogy a róla alkotott ítéletében nagyon tévedett. Nem haragszik ő a protestánsokra, illetőleg nem törődik velük, bármit írjanak vagy mondjanak, de a katolikusokban «a' legártatlanabb heterodoxiát sem nézheti». Sokan azzal vádolják a püspököt, hogy ő biztatja Szeitz Leót azokat «a' Hazafiakat Hazafiak ellen ingerlő 's Egyiptusi homályt terjesztő Írásoknak» kiadására, amelyekkel a felvilágosodást üldözi. A vád nem igaz. Sőt talán épen a püspök türelme okozza, hogy a folytonos harcot kereső szervita — «áldassék érte a' józan okosság! Egerben sem az, a' ki óhajt lenni». S midőn irodalmi hireiben följegyzi, hogy Szeitz Leó magyar történelmet ír, sokat mondólag csak ezt teszi hozzá: «Érzzük, mit remélhetünk.»³

A felvilágosodás európai képviselőit úgy igyekszik bemutatni olvasóinak, hogy gondolataikat híven tolmácsolja s célja érdekében külön is rájuk irányozza a figyelmet. Rousseaut «religióval olvassa» és *Contrat socialj*át egészen lefordítja s ezt közhírré is teszi. Az *Orpheus*-nak mindjárt első füzetében a *törvényszabásról* (Gouvernement de Pologne) címmel néhány lapnyi fordítást közöl, hogy «lássák olvasói, hogy Rousseau nem épen olyan bolond ember, mint a' millyennek ötet (Molnár) Úr kiáltozza, Keresztyéni constientiositásból és Papi gyűlölségből nem olvasván írásainak csak egy sorát is». «Így vagdalkozik az, — teszi hozzá — a' ki hagymázban fekszik elhevült képzelődése bajnokjaival.» Fordításából a forradalmi eszme árad szét, midőn a régi törvények méltatlan uralmát támadja s a «megvettettet

¹ Az *Orpheus* előszava.

² *Orpheus*. I. köt. 165. l.

³ U. o. a II. kötet borítékján.

népet» a kiváltságos osztállyal szembeállítja.¹ A hozzákapcsolt jegyzetben külön is megvédelmezi a szabadkőművesek ellenségeinek otromba vádjaitól. Molnár János szepesi kanonokot, aki versben és prózában egyaránt cégéres gyalázatokkal illeti a felvilágosodás legnagyobb alakjait, hirdetvén, hogy a «Mahometszerű Pogányban» nincs oly gonosz fekély, mint Voltaire és Rousseau könyveiben, s akik utánuk indulnak,² heves gúnnyal vonja kérdőre: miért ismételt Voltaire betegségéről oly gonosz hazugságokat, amelyeket a nagy ember befekettetésére koholtak ellenei s nem annak az igazságnak kimutatására, amelynek megigértetett, hogy «rajta a' Pokol kapui sem fognak diadalmaszkodni». «Az illetén védelmek által — írja Kazinczy — gyanussá teszik mind magokat, mind azt a' Tudományt, a' melly Isten' sugallásából vette eredetét; mert kicsoda az, a' ki az illy históriácskrák felett gonosz kaczagásra ne fakadjon?» Amint Kazinczy Molnárnak e sorait a nyomdában megpillantja, legott ír neki és Seitznek is, hogy a keresztény vallásnak efféle «gyönyörű apologiáját» visszavonassa.³

Nagy Frigyeset szintén mint a vallási felvilágosodás elsőrangú képviselőjét mutatja be az *Orpheus* olvasóinak, lefordítván a négy berlini protestáns felekezetnek a királyhoz intézett folyamodványát, amelyben arra kéri, hogy zabolázza meg a vallásujtókat. Frigyes azt feleli, hogy «ő alatta minden azt hiheti, a' mit akar, csak jó ember legyen». De — úgy mond — a papok «maguk előtt tartásák a' tolerantiát, mert nékiek az erőszak és üldözés meg nem fog engedtetni». A vallási türelem szilárdítására fordíttatja le öccsével, Miklóssal, Meissnernek egyik regéjét és vonja le a következtetést Szathmáry Paksi Mihálynak a felekezeti türelmetlenségről közölt deák verséből, felsóhajtván: «Kegyelmes Egek, beh boldogtalan idők lehettek azok, midőn a' vallásbeli versengés még a' legjobb elméket is illy kifakadásokra tüzelhette! 'S mikor tisztúl ki Athmosphæránk attól a' dögleletes ködtől, a' melly illetén misanthropusi kelevényeket támaszt!»⁴

Felvilágosodott gondolkozásában a vallási jogegyenlőség nagy elvével természetesen párosul az élet mindennapi folyamatára terjedő emberies felfogása, bár ennek az irodalomban kevés nyoma van. Érzékeny szíve megesik a szerencsétleneken, akár anyagi, akár erkölcsi fogyatkozásban szenvednek s mindig segíteni törekszik rajtuk szóval vagy tettel. Az emberies bánásmód követelményeit hivatalos pályáján

¹ U. o. I. köt. 98—99. l.

² *Kazinczy F. Lev.* I. köt. 142. l. és *Sacra Solennia* (Kassa, 1790) című műve három részben.

³ *Orpheus.* II. köt. 150—185. l. *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 52. l.

⁴ U. o. I. köt. 349—350., 382—384. l. II. köt. 205—207. l.

és a köznapi életben sohasem téveszti szem elől. Nagy Frigyesnek a törvénytöréstől írt elmélkedését fordítván, több helyen alkalmat keres, hogy a hazai állapotokra bíráló megjegyzéseket tehesen. Így a «lebetegedő házakról» szólván, ahová a megesett leányok menekülhetnek, a következő észrevételt teszi: «Nálunk híre sincs (t. i. a lebetegedő házaknak); 's az a' ki ennek felállítását javasolni mérészlené, készüljön neki, hogy akármilyen tiszta életű legyen különben, irreligiositással 's erkölestelenséggel piszkoltatik-bé. De micsoda az illy piszok annak, a' kit szíve' javalása jutalmaz?»¹ Máshol a boszorkányokban való hívést mondja bolondságnak s a babona kiirtásán iparkodik.

Kazinczy sokat bízik a felvilágosodás eszméinek hódító erejében, mintha nem venné fontolóra az ellenfél roppant hatalmát. Sokat bízik a saját izgató erélyében is, mintha a lázas napokat éppen megfelelőeknek tartaná saját céljaira. Nemzeti boldogulásunk alapjául tekintvén a felvilágosodást, érette minden erejét latba veti. Nemesak az *Orpheus* hasábjain terjeszti eszméit, hanem úgyszólván minden sorában, a melyet ezidétt papírra vet. Gessner, Lessing és Wieland, leginkább pedig Goethe fordításában ez a cél is előtte lebeg majdnem annyira, mint a művészi érdek. S itt nyilatkozik nála legelőbb az a mély hit működésének sikerében, amely majdan az isteni küldetés sugalmával tölti el egész valóját, mintha egymagának kellene a felekezeti türelmetlenség, a gondolkodás megrögzött balságai ellen síkra szállani, remélve, hogy küzdelme még az utódoknál is illő tiszteletben részesül, s «áldani fogják, ha már régen nem lesz is». «Valakinek — mondja — fel kelle támadni, mert már többé szenvedni nem lehet, a' mit csinálnak.» S vajjon kiket ért a felvilágosodás túrhetetlen ellenségein? Bizonyára a jezsuitákat s általán a könyvvizsgálókat, nevezetesen Novák Istvánt, aki Kassán Aranka *Julia levelei*-fordítását azért nem engedte kinyomatni, mert azt állította róla, hogy «erkölcsöket vesztegető munka». S jóllehet ő — mint mondja — «épen nincs vallási fanatismussal profanálva», mert őt «fiának nevezi a' Bölcsesség»: nem haboz megvallani, hogy a magyar irodalom fejlesztésére a kalvinistát tartja «választott népnek», tehát a felvilágosodás terjesztésére is, a katolikus papokat pedig ennek született ellenségeiül nézi. S erről a visszahatás napjaiban még inkább meggyőződik. De most is indulatos haragra lobbán, midőn azt sejti, hogy a nemzeti haladást az erkölcs nevében akarja a papság megállítani. Keserű panaszra fakad s bécsi tapasztalataira hivatkozik, midőn Born Ignác szabadkőműves páholyá-

¹ U. o. 337. l.

ban a felvilágosodás ellenségeinek ártalmatlanná tételére az egyes tagoknak kiosztogatták szerepeiket.

Jóllehet azonban a felvilágosodás mellett megindított harcában nem tud szabadulni bizonyos felekezeti elfogultságtól, amelyet mintha a világpolgár eszményei nála ideig-óráig inkább tápláltak, mint elnyomtak volna: a felbuzdulás lelkesült óráiban az egyyéfógó nemzeti érzés feledteti vele a vallási különbséget s irodalmunknak minden rendű és vallású munkását sorompóba szólítja, még Szeitz Leót és Lovasi Benedeket is; amazt mint a magyar történelemben «igen jártas Polemistát,» emezt, aki debreczeni kalvinista deákból lett Ferenc-rendi barát, mint kiváló szónokot és nem közönséges műveltségű férfiút. Mert rajta is uralkodik magyar érzése; ő is «csaknem a' szenvedhetetlenségig, csaknem a' más Nemzetek' megbántásáig kevélykedik abban, hogy *Magyar*».¹ Ez az érzés sugalja neki, hogy a nevezetesb vármegyei szónokok beszédeit közölje, s az ezekhez csatolt buzdító szavaival már a nemzeti forrongás árjaiba csap s az átalakulás útjait egyengeti. Erre a működésére önérettel tekint vissza egész életében. Büszkén emlegeti bátor szókimondását; ezért örül László öccse is *Orpheus*ának, mert az igazságot merészen kimondja a balgatagoknak.

Ugyanez a bátorság jellemzi őt a közéletben, a vármegye gyűlésein is, ahol eredményesen védelmezi szabadelvű eszméit. Vitéz Imre, az *Orestes* fordítója, ezidétt a kassai közös iskola igazgatója, bepanaszolja az egyik katolikus káplánt a vármegyén, aki az ifjúságnak tartott beszédében a többi között füle hallatára ezeket mondta: «A' ti Oskolai Előljáróitok mindnyájan hunczfutok, akasztófára, utcazaseprésre valók.» A panaszt nagy izgalommal tárgyalják. Egyik fél azt vitatja, hogy a panaszt csak a püspök vizsgálhatja s a papot csak ő büntetheti meg; a másik ellenben a mellett kardoskodik, hogy az egész ügy a világi törvény elé tartozik. Végre abban történik megállapodás, hogy a vármegye vizsgálja meg a dolgot és szolgáltatson igazságot. Ekkor Kazinczy emelkedik szólásra. Heves ellenmondások zaja fogadja. De ő rendületlen. Végre a zaj csillapulni kezd, s Kazinczy kifejtheti, hogy «nem elég a megtörtént vétket büntetni», hanem a vármegyének az is kötelessége, hogy «a megtörténhetőt megelőzze». Javasolja, hogy a kassai plebánus kéressék meg: tiltsa el a káplánt az egyházi szertartás végzésétől addig is, míg a vármegye ez ügyben határoz.

Ugyanekkor (1793 aug.) olvassa Kazinczy Gabelhoffer János Gyulának id. Ráday Gedeon grófról mondott halotti beszédét,² ame-

¹ Kazinczy *F. Lev.* I. köt. 163., 191. l.

² *Oratio pius manibus ill. D. Com. Gedeonis a Ráday a Joanne Julio Gabelhoffer dicta*; h. n. 1792.

lyet Hübner Mihály, a budai cenzor, eltiltott a nyomtatástól, illetőleg csak bizonyos rész kihagyásával engedett meg. Kijelölvény ugyanis a cenzor a szerinte sérelmes részt, meghagyja, hogy azt vagy ki kell törölni, vagy meg kell változtatni. «Mert — írja — mégis csak botrányos, hogy *protestáns embert, aki a megbánásnak semmi jelét sem alta, örök boldogsággal kecsegtessen a szerző.*»¹

Kazinczy a rendeket jó előre értesítette a cenzori tilalom okáról s oly izgatottságot kelt a vármegye gyűlésén, hogy a félénkebb katolikuskok nem mernek az ügyről tanácskozni. Különben is heves közbeszólások közt tárgyálnak már előbb egy más esetet. T. i. egyik plébánus a miatt emelt panaszt a vármegyén, hogy egy halva talált protestáns embert a katolikuskok «fölszentelt temetőjébe temettek». Kazinczy résen lévén, azonnal szemrehányást tesz a katolikuskoknak türelmetlenségükért, úgy, hogy a jelenlevők csakhamar szégyelni kezdek a panaszt, kivált midőn Fischer Imre b. azért mondja sérelmesnek az esetet, mert az illető protestáns embert négy lépésnyire temették az ő felesége sírjától. Amire Kazinczy szinte önkéntelenül elszólja magát: «Eb a' lelke ostoba aristokratái kevélysége!» A másik plébánus egy akkoriban áttért protestánst *hitehagyottnak* (apostata) nevez, amire szintén nagy lárma támad. Comáromy György, Kazinczy rokona, a plébánost nyíltan hunczfutnak, gazembernek mondja. A katolikuskok ügyészi beavatkozást kívánnak, s Kazinczy kéri rokonát, hogy ő maga is kívánja azt. De mivel Fischer Imre b. ellen meg a protestánsok zúdulnak fel, mind a kettőnek elengedik a büntetést.

Kazinczy szólásra jelentkezik, de sokáig nem tud szóhoz jutni. «Megint predikálni akar az Úr?» — kérdi egy pap. «Fogok igenis», hangzik a válasz. És mindaddig nem tágt, míg csak szóhoz nem juthat és ki nem fejtheti, hogy «a legmérgelesebb elhevülést» is helyénvalónak látja, midőn még mindig a felekezeti türelmetlenség uralkodik; midőn «az illy szókkal némelyek készakarva élnek és nem magok elfelejtéséből vagy nem tudásából.» Innen van, hogy a falusi papok előljáróik példáját követik és üldözik a protestánst vallási meggyőződése miatt. Szavai élénk figyelmet keltenek, s a gyűlés kimondja, hogy ezután nem szabad a protestánst akatolikusknak, eretneknek vagy hitehagyottnak mondani.²

A következő tavaszi közgyűlésen Kassán szintén a felvilágosodás bajnokaként szerepel. A jegyző valami Domokos Sámuel vármegyei táblabíróról kezd jelentést olvasni s a név után hozzáteszi, hogy *hel-*

¹ «Scandalosum est enim Protestanti, nullum signum pœnitentiæ danti, æternam beatitudinem adgratulari.»

² *Kazinczy F. Lev. II. köt. 313—315. l.*

vét hitvallásu! Kazinczy felpattan. Elmondja, hogy «mikor az igazságot nyomozzák, nem kell lenni religiónknak». Mire a papok zajongani kezdenek. Kazinczy megszeppen, de aztán meggyőződéssel folytatja, hogy a vármegye gyűlésén csak *emberek és polgárok* vagyunk, nem pedig ilyen vagy olyan vallásúak. Beszéde közhelyeslést kelt, s az igazság diadala fényesen kitűnván, boldognak érzi magát a felszólaló. A jegyző saját kezével törli az illető táblabíró vallásáról írt megjegyzést.¹

Kazinczynak mint írónak s iskolafelügyelőnek, különösen pedig mint a felvilágosodás bajnokának nagy tekintélye van még olyanok előtt is, akik a régi felfogás makacs hirdetői. Érdekes adatot jegyzett föl erre nézve ő maga. 1790-ben a borsodvármegyei főispán, Mayláth József gr. beiktatásán a többi közt Kazinczy is megjelenik a tisztelkedők sorában. Melczer László, a főispán veje, mutatja be, de a mint a nevét kiejti, a főispán úgy «meghökken és megrázkódik», hogy Kazinczy látván a «szörnyű hatást», nem tud szóhoz jutni és soha többé nem találkozik a gróffal.²

A kormányhatalom szívesen kezét fog a papsággal a veszedelmesnek hirdetett felvilágosodás kiirtására. A francia nemzetgyűlés XVI. Lajosnak szerencsétlenül végződött, menekülő kísérlete után a népfeltség elveit korlátlanabban hirdeti és valósítja meg, s a kívándorló papok és főurak határozottabb lépéseket tesznek a forradalom leverésére. Azonban a forradalmi eszmék annál gyorsabban hódítanak külföldön, minél aggodóbban tekintenek Európa kormányai Párizs felé. S természetesen nem a forradalmat előidéző okok gyökeres megváltozásától várnak orvoslást, hanem az erőszakos visszahatástól, első sorban a gondolatszabadság békóba szorításától. A bécsi könyvvizsgáló hivatal fejét, a szabadelvű Van Swieten II. Lipót nem sokára fölmenti hivatalától s helyébe Martinit, a jezsuiták barátját teszi, a ki aztán erősb kézzel fogja hivatalát. Ferencz királynak legfőbb gondja a könyvvizsgálatot rendszeresíteni s a veszedelmes eszméknek útját szegni. A vármegyék akarva nem akarva kezére játszanak a kormány ebbeli rendszabásainak. Bars vármegye, amely 30 év mulva a nemzeti ellenállás vezére lesz, most veszedelmes szabadságot lát a Helytartó Tanács azon rendeletében, hogy «a mágnások által saját használatukra rendelt könyveket behozathatják az országba anélkül, hogy a cenzura elé terjesztetnének», s a rendelet visszavonását vagy megváltoztatását kéri.³ Viszont azonban Gömör vármegye a sajtó-

¹ U. o. 363. l.

² *Pandekta* III. köt.

³ Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon* (Budapest, 1888); 768—9. l.

szabadság mellett foglal állást, kiemelvén, hogy «a szabad gondolkodás és annak másokkal közölhetése természeti jog, melyről a nemzet le nem mondhat... A tilalom ellenkezik az emberi és polgári jogokkal és természettel... Ellenkezik a nemzet boldogságával és méltóságával. Minden nemzet sorsa s boldogsága öntehetségének és nemzeti erejének kifejtésétől függ. Ez pedig gondolkodás és a gondolatok közlése nélkül nem képzelhető».¹

Ez a felfirat minden vármegyének megküldetik. S mind Magyarországon, mind Erdélyben megteszi a kellő hatást. Mindemellett a könyvvizsgálat rendszere némely vármegyék hozzájárulásával egyre szigorúbbá válik, s a kormány egymásután bocsátja ki a gondolatszabadság elnyomására vonatkozó rendeleteit, amiben Zemplén vármegye «a magyar nemzet iránti kiváló hajlandóságának zálogát» látja. Így aztán megérthető, hogy Schwartner Márton számítása szerint mintegy ötödfélezerre rúg a tiltott könyvek száma.²

Senki sem érzi kínosabban a könyvvizsgálat vas kényszerűségeit, mint Kazinczy, a ki izgató tevékenységének egyik legfőbb akadályát ismeri benne szinte egész életében. Különösen elkeseredik a miatt, hogy még a kitünő német írók műveiből való fordításait sem engedi napvilágra jutni a cenzura. Például a Wieland *Diogenesét* és a Daya Gábortól fordított Colardeau verseit a bécsi cenzor eltiltja a nyomtatástól épen Ferenc király trónraléptekor, amit Kazinczy méltán szomorú sejtalemnek tart. «Én — így fakad ki — kevésbe múlt, hogy a' királyhoz nem mentem 's panaszom közt ki nem mondtam, hogy a' Sajtó-szabadság csak tyrannus alatt lehet veszedelmes; eggy méltán imádott Ferencz alatt szabadnak kellene lenni.»

A Ferencet koronázó országgyűlés egyik bizottsága, mely a sajtószabadsággal foglalkozott, nem tudott fölülemelkedni a vármegyék közfelfogásán. Kazinczy ebben is a papokat veti okul, akiket a francia forradalom ösztökél a sajtószabadság teljes elnyomására. Az ujságok is emiatt oly üresek; például a *Mindenes Gyűjtemény* két utolsó kötetében már hiába keressük azokat az izgató cikkeket, amelyek az első pár kötetet az akkori idők oly beszélő tanúivá teszik. Kazinczy-nak alkalmá van látni, hogy még a Custine francia tábornok «humanitásának igen ártatlan emlékezetét» is könyörtelenül kitörli a cenzor. Ezért aztán az időszakai sajtó pártfogása is nagyon megcsökken. Még Kazinczy-nak is elmegy a kedve ujságokat járatni, ami egymagában is rendkívül jellemző adat a cenzorok önkénykedésére.³ Az emberi

¹ *Figyelő* (szerk. Abafi L.) 1881. évf. X. köt. 254—5. l.

² Ballagi G. id. m. 769—70. l.

³ *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 264., 286. l.

lélek zsarnokait látja a könyvvizsgálókban s meg nem foghatja, hogy még Aranka György is úgy vélekedik, mintha azokra csakugyan szükség volna. Pedig ők nem arra vigyáznak, hogy a hazugságot üldözzék, hanem hogy «a' Papi hatalom és a' Theologusok' céhe» semmi kárt ne szenvedjen. Miklós öccse lefordítván Geblernek *Ozmondok* című drámáját,¹ arra kéri bátyját, hogy vezesse be előszóval. Ez teljesíti a kérelmet s azt írja az előszóban, hogy e darabon nem fognak annyian sírni, mint a *Romeo és Júlián*, mert nincs benne szerelmes jelenet, hanem atyai és fiúi hűséget tanít. S ezt toldja hozzá: «Ezeket a' szent érzéseket nevezték a' Rómaiak *pietas*nak. Ma a' nagy sereg e' szó alatt azt érti, hogy valaki templomokat cifráz, az élet' gyönyörűségeiről, mellyeket a' jó Isten hintett útjainknak tövissei közé, önként lemond és élete' minden napjaiból egy néhány órát supernaturalis Speculatiókra fordít.» E sorokat a censor irgalmatlanul kitörli. «Mit mondasz rá? — kérdi barátját. — Én annyi fogát szeretném kiverni, a' mennyi sort kitörölt.»²

Amint a sajtószabadság ügyét a vármegyék gyűléseik napirendjére tűzik, Kazinczy hazafi kötelességének tartja, mellette egész erejével síkra szállani. 1793-ban Kassán és Nagy-Váradon bátor küzdelmet fejt ki e tárgyban, ott a nyári, emitt az őszi gyűlésen. Ezeket a napokat a legfontosabbak közé sorozza, mert a jó ügynek merész harcosa volt. Jó barátai s barátnői közül számosan várják küzdelmei eredményét. A Rádayról szóló beszéd eltiltásának hírével úgy szólván ő sugalmazza a rendek véleményét, amely a sajtószabadság győzelmét jelenti. Bihar vármegye gyűlésén csak Sauer gróf, a nagyváradi prépost, szólal fel a sajtószabadság ellen. Elismeri ugyan, hogy ez igen nagy kincs; jól teszi a vármegye, ha mellette dönt; ő azonban azt a sok rosszat is látja, amely abból származik. Kazinczy legott felel neki. Igaz, — úgy mond — hogy a sajtószabadságból rossz is származhatik; de az is igaz, hogy az a kevés rossz, amit ez okoz, véghetetlenül felülmúlja azt a sok és nagy rosszat, amit a sajtószabadság eltiltása von maga után. S abból, hogy valami rosszat szülhet, még nem következik, hogy el kell tiltani. Bessenyei György, akivel nyilvános helyen ekkor találkozik Kazinczy, siet a prépost következtetését a képtelenségig feleségázni. Mily érdekes lett volna a magyar műveltség első újabkori nagy apostolát, aki magát remeteségre kárhóztatja, s a mesternek nálánál nagyobb tanítványát szemügyre venni, amint a művelődésnek oly hathatós eszközeért egymásután sorompóba szállnak s életük vezérgondolatát mintegy föllebbentik a nyilvánosság előtt.

¹ Endrődy János: *Magyar Játékszin*, III. köt.

² *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 290. l.

Amaz már leszorul a cselekvés teréről, de forrón dobogó szíve érzéseit és töprengő elméje borús gondolatait még mindig szeretné közleni mesterével; emez gazdag pályájának még a küszöbén áll s erős hittel szegezi szemét a magyarság jövőjébe, ha a gondolatszabadságnak e hatalmas eszközét sikerül biztosítani. Az ifjú merész szavai a mestert is szólásra bírják s a nagyprépost okoskodásának kigúnyolására csak ennyit mond: «Tekintetes Nemes Vármegye! Tiltuk-el a' szőlőművelést, mert részegség és gyilkosság következhetik belőle, 's a' lányokat zárjuk külön a' férfiaktól, mert paráználkodás történhet.» Nagy nevetés lőn erre, s az egész gyűlés a sajtószabadság mellett foglal állást. Nem találjuk tehát igazoltnak Ballagi Géza azon állítását, hogy a vármegyék általában a kormány kezére járnak a sajtó megszorításában. A vélemények most is megoszlanak, mint 1790--1-ben, s ez a körülmény csakugyan felbízathatja a kormányt, hogy ráerőszakolja a nemzetre szigorúbb rendszabásait.¹

A szabadelvű s később a demokrata eszmék küzdelmében általán íróink haladnak lefelől, Kazinczyn kívül Bacszányi, Kármán, Szentjóbi Szabó és Versegly. S meg is szenvednek érte. Kazinczyt eleinte a nemzeti visszahatás veszi célba a közös iskolák miatt; s midőn írói érdemei és a magyarság közhangulatának élesztésében tanúsított bátor harcai már kiengesztelik ellenfeleit: a szabadelvű gondolkodás ellenségei nem tudják feledni azokat a csapásokat, amelyeket a papok világi hatalmára mért az irodalomban és társas életben egyaránt. De jól lehet 1792-ben már meg kellett győződnie, hogy a kormányhatalom figyelme éppen szabadelvű gondolkodása miatt folyvást kíséri: erkölcsi bátorsága még nem tudott meghátrálni. Az eltiltott *Diogenes* fordításában szemébe tűnik a kormányhatalom közegeinek az a Rousseau felfogására emlékeztető tanítás, amely Diogenes képzelt államának szervezetéből szól az olvasóhoz. Vagy *A vak lantos* egész célzata nem homlokegyenest ellenkezik-e a régi megcsontosodott politikai felfogással? Észreveszi ezt Döme Károly is és «zendítő munkának» mondja. Kivált azt a kifejezést találja ilyennek, amelyben Ulfárról és Utherről (a vak lantosról és fiáról) így szól: «Akkor azt érzették, a' mit a' Királyok soha nem érezhetnek, ha láboknak porait ezer rabok nyalják is.» «Gyúlasztó mondás! zendítő kifejezés!» — kiált fel Döme Károly ez idézetre s annál gyúlasztóbbnak látja tűzét, minél jobban el akarja takarni a szerző.²

A lélek halhatatlanságáról az *Orpheus*ban előadott kétségei mindenkit meggyőzhettek, hogy Kazinczy a vallás tanítását a hidegen

¹ U. o. 309., 313., 318. l.

² U. o. 355. l.

boncoló ész bírálata alá fogván, tartózkodás nélkül kimondja, mert «interna vocatiót érez arra», amit értelme sugal. De azt is észrevehették róla, hogy e tekintetben maga a megtestesült türelem. Sőt egyenesen kimondja, hogy az ő kétségei veszedelmes örvénybe csalhatják a gyöngé lelkeket. Csakhogy a felekezeti türelmetlenség annál rombolóbb hatásúnak tekintette az ő működését, minél inkább meglátta benne a vallás gyámságától elszakadt szabadelvű gondolkozót, aki felfogását síma modorban, könnyen megvesztegető szavakkal tudta az olvasó vagy hallgató előtt feltárni. Akik néhány év óta szemmel tartották, most egyenesen vigyáztak reá, mióta a sajtószabadság érdekében oly tüzesen síkra szállt s egy véleményt hirdetett Bessenyei Györggyel, aki még gyanúsabb volt a nemzetietlen visszahatás szemében. Ennek főképviselői a magyar demokraták szerint a jezsuiták, akiket Kazinczy is a művelt emberiség legnagyobb ellenségeinek tart, mint általában szabadkőműves társai. Ezek ellen most erősebb küzdelem indul meg, mint bármikor azelőtt, mert sokan azt hiszik, hogy a francia forradalom hőseinek szelleme hevíti őket.

E téves felfogást iparkodik ellensúlyozni Vitéz János zemplénvármegyei birtokos németből fordított munkájával, amelyben azt bizonyítja, hogy «a kőművesek nem jacobínusok». E munkára Szuhányi Ferenc (1742—1824) volt jezsuita, ekkor a gyöngyösi iskola igazgatója, adja meg a feleletet «egy nyomorúlt füzetkében», amelynek címe: *A szabadkőművesek jacobínusok.*¹ Nem haboz nyiltan kimondani, hogy a szabadkőművesek «egybecsatolt erővel azon izzadoznak, hogy a religiónak és királyi székeknek fenék-kövét helyéből kimozdítsák s felforgassák». Az állam és egyház legveszedelmesebb ellenségeinek tartja őket, akik még a királygyilkosságtól sem borzadnak vissza, mert lám — úgy mond — közülök került ki III. Gusztáv svéd király gyilkosa, és «az is, aki második Leopold kegyes uralkodónkat méreggel közlünk elragadta.» Szuhányi műve ép a Lipót királyra vonatkozó adatával nagyon sértette az udvart, s azért a Helytartó-Tanács 1794 március 7-ikén eltiltotta s a példányokat lefoglaltatta.

A Helytartó-Tanács tilalmának tárgyalása alkalmat ad Kazinczy-nak, hogy a szabadkőművesek mellett lelkesen felszólaljon s a jezsuiták vádjait visszafordítsa reájok. Abaúj vármegye tárgyalván e tilalmat, Szentimrey Pál, ottani birtokos, «igen vallásos és imádkozni nagyon szerető ember», védelmére kél Szuhányi művének, felbujtogatva ettől

¹ Mind Vitéz, mind Szuhányi műve ismeretlen, Kazinczy F. följegyzéseiből (Akad. Tört. 4r. 15. sz.) és *Lev.*-ből (VII. köt. 114. l.) tudjuk. V. ö. Fraknoi V. *Martinovics összeesküvése* c. műve 188—9. l. Szinyei J. lex. munkája sem ismeri egyiket sem.

és Bodenlosz Mihály volt jezsuitától (aki ekkor a leleszi konvent buzafalvai birtokán számvevő volt, 1802-ben pedig a kassai convictus kormányzójává s címzetes apáttá nevezte ki a király), a többi közt így szólván: «Bármit mondjanak is, a szabadkőművesek mégis csak jacobínusok!» Kazinczy tudván, hogy «ez a' vak ember Szuhányi és Bodenlosz exjezsuiták által van feldühítve», azonnal felpattan, szemeit Bodenloszra szegezvén és válaszát ahhoz intézvén, hangosabban, mint illett, e szókkal vág vissza: «Az államokat felforgatni, a királyokat orgyilkos módjára elveszteni nem a szabadkőművesek, hanem a jezsuiták szokták!»¹ Szavai nem csekély hatást tehetek. Szomszédja, Fáy Mihály, megrántja hátul mentéjét s ezt súgja fülébe: «Öcsém, ezt a szót jól felelődd magadnak, mert bizonyos lehetsz benne, hogy azok, akiknek mondtad, felróják és ezért ugyan elébb-utóbb meglakolsz.»

Bizonyosan fel is rótták, s ő keservesen meg is lakolt. «Ettől és az illyektől rettegtem én. — jegyzi meg — midőn elfogattatám, mert mit vétettem különben?» Midőn a visszahatás dühe a magyar jacobínusok ellen megtorlásra készül, nem kerülheti el a veszedelmet ő sem, talán csak azért, mivel a mozgalom élén állók közül kettővel barátságban volt, Hajnóczyval 1791, Szentmarjayval pedig csak néhány hónap óta. Martinoviccsal és Laczkoviccsal azelőtt, ha följegyzéseinek hitelt adhatunk, csupán egyszer találkozott s mind a kettőtől visszahúzódott, noha Laczkovics különös figyelmet mutatott iránta. Hanem ő valami csodálatos idegenkedést érzett látásakor és sem nem vágyott, sem nem mert felé közelíteni; bár a róla írt jellemzéséből az derül ki, hogy Kazinczyban különösebb érdeklődést keltett. Bármit van is a dolog kettejük ismeretségére nézve, az egyáltalán nem hihető, hogy Kazinczy Laczkovics fordításait ne ismerte és ne olvasta volna Zemplén vármegyéhez intézett névtelen levelét, amely ott bizonyára közbeszéd tárgya volt. Semmi adatunk sincs arra vonatkozólag: mikép gondolkozik akkor Kazinczy azokról a rendkívül fontos politikai kérdésekről, amelyeket Martinovics és Laczkovics névtelen leveleikben oly tűzzel fejtegetnek. Ha későbbi felfogásából volna szabad következtetnünk: az erőszakos átalakítást a legnagyobb mértékben elítéli s azt óhajtja, hogy a régi alkotmányos élet folytonossága zavartalanul megóvassék. De ki merné tagadni, hogy ez a véleménye nagyrészt a közbeeső rendkívüli események következtében

¹ Szentimrey P. szavait Kazinczy így idézi: «Quidque dicatur, Latomi sunt Jacobini»; más jegyzetében pedig így: «Quidcunque demum dicamus, Latomi . . .»; ő így válaszol: «Civitates miscere, reges sicario modo tollere non Latomorum est, sed Jesuitarum». Id. lev. és id. följegyzései; *M. Kurir* 1802. évf. III. negyed, 402. l.

alakult? Ekkoriban, minden valószínűség a mellett szól, hogy a magyar demokratákkal való közeli ismeretsége, a Hajnóczyval és Szentmarjayval kötött szoros barátsága őt is a forradalmi eszmék terére ragadja, ha szinte kételkedik is megvalósításukban. Az egyház világi uralma, az emberiség haladását gátló babona elleni harcai különben is nagyon közel vonják a Martinovics köréhez, még mielőtt politikai törekvései is feltárulnának előtte. Ha igaz, amiben pedig semmi kétség, hogy Hajnóczyval oly meghitt barátságban élt: lehetetlennek tartjuk, hogy már Hajnóczytól ne értesült volna a titkos törekvésekről. Jóllehet Hajnóczy ezt vallomásaiban nem említi, de azt ő sem titkolja, hogy Szentmarjay értesítette őt a latinra fordított káténak többekkel, így Szulyovszky Menyhérttel való közléséről is. Ha pedig Szulyovszky bele van avatva a tervbe, bizonyosra vehető, hogy Kazinczynak is tudomással kell arról bírnia. Hajnóczy óvakodik megnevezni olyanokat, akikről gondolhatja, hogy talán kikerülhetik a veszedelmet.

Amint Martinovics Szentmarjayt megnyeri céljának, senkisémet fejt ki nagyobb tevékenységet annak érdekében nálánál. A forradalmi kátét magyar és német nyelvre fordítja és toborozza a tagokat a titkos társaságokba. Innen van, hogy az összeesküvés ismert fájának ép a derekával ábrázolják őt. A másik kevésbé ismert szemléltető képen pedig Martinovicsnak mint fősárkánynak a szájából nő ki a többi tagot jelképező sárkány, s a legvastagabb ép a Szentmarjayt ábrázoló, amelynek a szájából majdnem annyi sárkány ered, mint a többiből együttvéve.¹

Megállapodván Szentmarjay Martinovicscsal 1794 májusában a teendőkre nézve, csakhamar Zemplén vármegyébe utazik, ahol beleavatja a titkos társaságba Tancsics Ignácot (1765—1825), Sztáray Mihály gróf fiának, Albertnek a nevelőjét. Sztáray Mihály a zempléni, sőt az egész fölvidéki független érzelmű nemesség egyik legkiválóbb tagja, felvilágosodott gondolkodású férfiú, a ki sokat foglalkozott a francia irodalommal s ismerte az újabb politikai munkákat is. Az ő hatása alatt szívta magába Szentmarjay Ferenc is, mint a gróf nővérének titkára, a szabadelvű, sőt forradalmi szellemet, a melynek oly lelkesült híve lett.² Tancsicson kívül megnyeri Szulyovszky Meny-

¹ *Sententiae tam Incl. Tabulae Regiae Judicariae quam Excelsae Tabulae Septemviralis* . . . Pestini, 1795. egyik példánya előtt a M. N. Múzeum könyvtárában.

² Kazinczy F. följegyzései a M. Tud. Akad. könyvtárában; *Lev. XVII.* köt. 12. l. Martinovics vallomásában hivatkozik arra, hogy az egész Pest megmondja: Szentmarjay meennyire mint *enragé* volt ismeretes, ahol csak

hértet, Zemplén vármegye egyik legkiválóbb emberét, a ki mint országgyűlési követ (1790. és 1792.) a nevezetesebb szónokok közé tartozott. Kazinczy «igen jó fejnek», máshol «igen nagy talentumnak» mondja, aki hiányos iskolai képzettségét alaposan kipótolta. Ekkor 42 éves, özvegy, négy gyermek apja volt. Szentmarjay a reformátorok kátéját júniusban adja át neki és Hajnóczyra hivatkozva felszólítja, hogy azt Kazinczyval is közölje.

Szulyovszky Zemplén vármegye közgyűlése alatt csakugyan meg is hívja magához Rákócza, mint rokonát és jó barátját s átadja neki a kátét, amely azt tanította, hogy József császár törvénytelen uralkodása miatt a Habsburgok örökösödése megszakadt; de ha meg nem szakadt volna is, a nemzetnek joga van fegyvert ragadni s független köztársaságot alakítani, hatalmába kerítvén az állam kincstárát és hadseregét.¹

Kazinczy rendkívüli aggodalmak közt olvassa és sokat tépelődik rajta.² Ez is egyik oka valószínűleg, hogy a néhány nappal utóbb Nagy-Károlyban tartandó főispáni beiktató ünnepélyre siet, azt véelve, hogy a titkos készülődésekről valami újabb adatot hallhat, vagy tán tudva is, hogy ott Szentmarjayval személyesen találkozhatnak. Csakugyan megjelent ott Szentmarjay, akivel igen behatólag tárgyalhatta a kátét. Most sem tudta elnyomni aggodalmait, de Szentmarjay igyekezett megnyugtatni, hogy ha Pesten közli kételyeit barátaival, azok szívesen fogadják a jó tanácsot, meggyőzvéen őt, hogy «a társaság tagjait az erény kapcsai kötik össze és egyetlen céljuk: a nemzetet felrázni álmából».

Jól jegyzi meg Fraknoi, hogy e nyilatkozatnak döntő súlya lehetett Kazinczy elhatározására. Hisz egész életének vezérgondolatát remélhette ezáltal megvalósítva. Talán ép e miatt a politikai következményekkel nem is tudott eléggé számot vetni, annyira megkapta lelkét annak a nagy izgatásnak az eszméje, amelynek érdekében ime most nemcsak az irodalom, hanem a társadalmi szövetkezés eszközeivel is közremunkálhat. De egyszersmind Hajnóczy felfogása is a példa vonzó erejével hatott rá. Úgy hitte, hogy oly terv, amelyet Hajnóczy, akinél — mint vallomásaiban írja — *«tisztább lelkü. nemzete diszeért inkább lángoló, tudósabb, fáradhatatlanabb embert nem ismert, nem nemesebbet, nem bölcsebbet»*, javal, sőt megvalósí-

megfordult. M. N. Múzeum kéziratár: Fol. Germ. 1071. sz. 17—18. 22—24. l.

¹ Szirmay A. műve, 9. §. Fraknoi id. műve. 212. l.

² Maga mondja ezt vallomásaiban, s az ítélet is említi a *Sententiar* H. ívén.

tásán teljes erejével dolgozik, nem lehet bűnös vagy csak kártékony is. Az eszményi világban élő Kazinczy, a tekintély nagy tisztelője, Szentmarjay szenvedélyes hevének varázsa alatt nemzete boldogulásáért való lelkesedésében feleli, hogy a káté az erőszakos eszközök használatát nemcsak megengedi, hanem épenséggel kötelességévé teszi a társaság tagjainak, s így az átalakulás munkája a meglévő állami rend felforgatására vezet. Vagy tán tisztában volt azzal, hogy az előtte ismeretessé tett módon semmiféle erőszakos átalakítást végre nem vihetni? Csak annyi valószínű, hogy Szentmarjay egyelőre elnyomja kételyeit. Együtt hagyják el július elején az ünnepély színhelyét, vele az ő kocsiján megy Szentmarjay Sárospatakig. Ekkor küldi tőle Kazinczy a Gessner, Wieland és Anakreon némely művei fordítását Pestre Schedius Lajosnak. «Mi ez útban szorosan összefonódtunk», írja Kazinczy. Ez összefonódás emléke soha sem halványul benne. Fogsága után is ápolja és pallos alatt vérzett barátja arcképét legkedvesebb emberoéi közé függeszti szobájában.

Amint azonban Szentmarjay közvetlen hatásától megszabadul, újra feltámadnak aggodalmai, amelyeket tán levélben is tudat vele. Talán nemcsak a beavatottak életét félti, hanem a csak imént megindult szellemi haladásra mért csapástól szeretné még inkább megóvni nemzetét. S amint a titkos mozgalomról egyre többen suttognak, s a fenyegető veszély mind közelebb ér hozzájuk: körülbelül egy időben mind a kettő elhatározza, hogy egészen visszavonul a társaságtól s a kezében levő kátét elégeti. Kazinczy, vallomása szerint a magának leírt kátét július közepén, de hihetőbb, hogy Martinovics elfogatása hírére csakugyan tűzbe dobja. Ekkor ugyanis Szentmarjay rögtön ír Tancsicsnak és Szulyovszkynak, hogy tagokat többé ne vegyenek föl, s ha a kátét leírták, égessek el. Nem tartózkodik kimondani, hogy az egész titkos ügy «gaz szemfényvesztés» volt.¹

Martinovics és bécsi társainak elfogatása rendkívüli izgatottságot kelt a császári városban és Pesten egyaránt. S jöllehet Kazinczy később dicsekedve emlegeti, hogy a félelmet legkevésbé ismeri; hogy midőn az elfogatások híre már sokakat megrémít, ő bátran szót emel a közszabadságok ügyében: az általános rémület hatása alól ő sem vonhatja ki magát. De el tudja palástolni félelmét s óvatosabb szó- és levélbeli érintkezéseiben. Úgy látszik, édesanyja is észrevesz valamit titkos sürgölődéseiből, mert gyakrabban átlátogat Rákócza Szulyovszky Menyhérthez és Regmeczről gyakrabban elutazik, anélkül, hogy akár gazdasági, akár irodalmi érdekei parancsolnák. Külö-

¹ Fraknói V. id. m. 322. l. Kazinczy F. *Fogságom Naplója*. M. Tud. Akadémia könyvtára: Tört. 4-r. 32. sz.

nösen nagykárolyi kirándulása ébreszthette föl anyja figyelmét, aztán meg némely irományának elveszte, amelyeket Szentmarjara bízott, de többé mitsem hallott felőlük. E miatti sajnálatát Kazinczy Kis János előtt sem titkolja, nem hallgatván el: «melly bajos volna csak nyomozni is, hova lettek». «Ne szólj róluk, — kéri barátját — mert maga *ez az ártatlan dolog is* gyanút szülhetne.» Nem hihető tehát, hogy e válságos napok izgalmait mélyen át ne érezte volna s ne sejtette volna a fenyegető veszedelmet, mint Fraknói V. gondolja. De már ekkor hozzászoktatta magát ahhoz a ritka erős munkafegyelemhez, amely a legsúlyosabb körülmények közt is az író toll forgatásával nyomja el izgalmait. Most is fáradhatatlanul dolgozik irodalmi tervein vagy széphalmi erdejét irtatja. A munka szenvedélye, izgató törekvései most sem hagyják huzamosabban otthon. Még novemberben is Kassára rándul, bizonyára egyrészt az özvegy Szerencséné látogatására, másrészt pedig saját művei és Csokonai költeményei kiadását akarja előkészíteni. Pedig ekkor már pörölyözi számára a bilincseket Nyéki Németh János, a királyi ügyigazgató, ez «a vérszomjas Caraffa», aki nem átalja a szerencsétlenek helyzetét aljas önérdékből kizsákmányolni.

VÁCZY JÁNOS.

A MAGYAR REGÉNY GYERMEKKORÁRÓL.

Lanson, a párisi egyetem tanára, néhány év előtt megjelent Módszertanában elítélte azokat, akik a természettudományok módszerét akarják az irodalomtörténetre alkalmazni. Az ilyen tudományos formula — úgymond — itt csak szemfényvesztés.¹ Nem kevésbé szigorúan nyilatkozik a Lanson által elítélt irány egyik doktrinájáról: az evolúcióról, Császár Elemér. Az emberi értelem — olvassuk nála — felállította a tételt: valamint a természetben nincsen ugrás, hanem minden hosszú, nyomon kísérhető fejlődés eredménye, akként a művészetben is az alkotó szellem minden termékét a megelőző törekvések lassú munkája érlelte meg. Ez a racionális magyarázat menten összeomlik, ha a művészeteknek arra a ragyogó korszakára gondolunk, melyet a történelem Perikles korának nevez s ebben a korban főkép a görög dráma fejlődésére. — A továbbiakban — amit már nem szó szerint idézek — előadja Császár, hogy Aischylos előtt alig volt dráma, de még a görög tragédiánál is rohamosabban fejlődött a magyar regény, mely épen másfél évtized alatt szökkent előzmények nélkül a magasba. Ugyanis 1832-ben jelent meg Fáy András Bélteky-háza, az első igazi magyar regény; nagyobb munkával felléptek pedig Jósika 1836., Eötvös 1839., Jókai 1846., Kemény Zsigmond 1847-ben.²

Az irodalomtörténet elmélete elég mostoha gyermeke irodalmunknak arra nézve, hogy felhasználjam az alkalmat s az én ellenkező meggyőződésemet röviden kifejtsem. Lássuk előbb a magyar regény evolúcióját.

A *Bélteky-házat*, az első magyar társadalmi regényt, mint általában nevezik, én is nagyra tartom, de első magyar regénynek nem ismerem el, mint Császárón kívül Badics is vallja.³ Még kevésbé természetesen Jósika Abafi-ját, mint Széchy Károly teszi.⁴ Én ezt jóval messzebb keresem.

¹ De la méthode dans les sciences. Paris, 1911.

² Császár Elemér: Eötvös József mint regényíró. Magyar Figyelő, 1913, 24.

³ Badics Ferenc: Fáy András életrajza. 1890, 395. l.

⁴ Beüthy-Badics: A magy. irod.-tört. 1907. II. 173.

Ma a nagyközönség, mely nem foglalkozik az irodalom történetével, jó, ha Petőfi gúnyos verséből (Kedves vendégek) ismeri a *Kartigám* nevet, nem sejtve, mit jelentett e név 1772-ben. «Megjelent Kartigám, az egész világ azt olvasta s philosophiát tanuló ifjaink ebben lelék örömüket. Nem volt szebben írt magyar könyv, nem volt lelkesebb, nem volt inkább gyönyörködtető román széles e világon» — mondja a kortárs Kazinczy és nem innen tudjuk egyedül, hogy Kartigám óriási sikere egyike a legnagyobbaknak egész irodalmunkban. Nem utolsó bizonyíték a hat kiadás, amelyet 30 év alatt megért. Az irodalomtörténet csaknem egyhangú megállapodással azt vallja, hogy ez az első magyar regény. Kartigám az első magyar regény, ha nem is a szónak mai értelmében, mikor a regénytől nemcsak bonyolódott cselékvényt, hanem művészi szerkezetet és következetes jellemfestést is követelünk. De regény, mert itt lép először jogaiba a szerelem — olvassuk Császár Elemérnek egy régebbi munkájában.¹

Azt a megszorítást, amelyet Császár itt és fentebb idézett munkájában tesz, jobb figyelmen kívül hagyni. Ha Kartigám is regény, amint ő maga vallja, akkor lényegben nem különbözik az általa első *igazi* regénynek nevezett Bélteky-háztól. Ez következik különben más úton az ő saját szavaiból is. Ha ugyanis a regénytől művészi szerkezetet követel, rosszul áll a dolga a Fáy regényének, mert mindenki tudja róla, már Bajza megmondta, hogy szerkezete egészen primitív, különböző életrajzoknak laza összefűzésében áll. Ez alapon akár ettől is megtagadhatjuk a mai értelemben vett regény nevet. Maradjunk tehát csak annál, hogy Kartigám is regény, a Bélteky-ház is az.

A kortársak eredeti gyanánt élvezték az első magyar regényt és csak Heinrich Gusztáv bizonyította be kétségtelenül, hogy németből van fordítva.²

Mészáros Ignác nem az egyetlen, aki magáé gyanánt adja azt, amit csak fordított. Megtették mások is (Dugonics, Verseghy stb.), mert a kor felfogása e tekintetben más volt, mint ma.

A nagy olvasási kedvet Kartigám után elég bőven táplálták. A magyar regény története még nincs megírva, de azért innen-onnan, a XVIII. századra legfőképp Beöthy Zsolt kitérő munkájából, legalább megközelítő képet nyerhetünk ez első korszak termékenységéről.

Főlelíthetjük a következő fordításokat: *Svédziai grófné* (1772), *Belizár* (kétszer: 1773, 1776), *Kasszandra* (1774), *Cyrus nyugodalma* (1778), *Klímius Miklós* (1783), *Ártatlan mulatság* (1785), *Robinson* (kétszer: 1787, 1794), *Szigvárt* (1787), *Hallónak boldog estéje* (1788),

¹ Verseghy Ferenc élete és művei. 1903, 288. l.

² Kartigám, 1880. Olcsó Könyvtár, 217—220.

Bácsmegyey (1789), *Mária* (1791), *A budai basa* (1791), *Jelki András* (1791), *Argenis* (kétszer: 1792), *Róbert Péter* (1797).¹

Mind ezek ma már jórészt semmitmondó nevek még a szakembernek is, csak kettő emelkedik ki közülük: *Kasszandra* és *Bácsmegyey* (Robinson híre nem innen származik). *Kasszandra* ugyan nem érte el hatásra Kartigámot, de megközelítette, *Bácsmegyey*nek is sikert szerzett a wertherizmus uralkodó hangulata.

Eredeti munkát sokkal kevesebbet tudunk e korból felmutatni és még ezek eredetiségét is folyton fenyegeti az egyre mélyebb kritikai búvárlat. Ime *Dugonics* regényeit (*Etelka* 1788, *Arany Perczek* 1790, *A szerecsenek* 1798, *Jolánka* 1803, *Cserei* 1808) saját kora csaknem teljesen eredetiek gyanánt élvezte, míg ma eredetiségükben abban a ritkább esetben se hiszünk már, ahol a fordítás még nincs kétségtelenül bebizonyítva.

De bármit hoz is a jövő kutatás, azon nem változtathat, hogy a XVIII. század végén legnépszerűbb magyar könyv az *Etelka*, ha nem is az első magyar regény, mint Eendrődi Sándor hinni látszik.² Hatás tekintetében addig mindent felülmúl ez a valósággal bálványozott munka, utána pedig csak másfél évtized múlva tud vele megmérkőzni egy verses könyv, Kisfaludy Sándor *Himfyje*. Amíg pedig egy másik regény jut ily népszerűsége, addig félszázad is eltelik és még ekkor se egészen bizonyos, hogy *Abafi* (1836) vagy a *Karthauzi* (1839) elérte-e e tekintetben *Etelkát*. Lehet-e már most egy ilyen munkát mellőzni a magyar regény fejlődésében? Kármántól a *Fanni hagyományait* (1794) egy kisebb terjedelmű eredeti regénynek tekinthetjük és valószínűleg az lett volna a töredékben maradt *Fejvesztesség* is (1794). Az eredeti regények közé lehet sorolni Szekér Joachim *Magyar Robinsonját* (1808), mely csak indítékot vesz a világhírű angol munkától, cselekvénye a magyar író saját alkotásának tekinthető.

Verseghy Ferenc regényei (Kolomposi Szarvas Gergely 1804, Báró Külneki Gilméta 1808, Gróf Kaczajfalvi László, avagy a természetes ember 1808, Vak Béla 1812, Almarék erdélyi herceg 1813) sokkal csekélyebb hatást tettek, mint a *Dugonics* regényei, amelyeket pedig értékben nagyon-nagyon felülmúlnak. Úgy látszik, nem az esztétikai érték döntött, hanem *Dugonics* türelmetlen, valósággal dühöngő nemzeti érzése. Eredetiség tekintetében egyformán állnak. Itt is találunk teljes fordításon kívül átdolgozást, némi eredetiséggel, főképp két fő munkájában (Kaczajfalvi, Külneki), noha ezek eredeti gyanánt jelentek meg.

¹ Beöthy Zsolt: A szépprózai elbeszélés. I—II.

² Beöthy-Badics i. m.

Fölemlítem még Kisfaludy Károly *Tihamérját* (1825), mert egy terjedelmes novella és a regény közt nincs nagy szakadék, annyira nincs, hogy Toldy egyenesen regénynek nevezi.¹ Ez esetben akár az első magyar történeti regénynek is nevezhetni, mert hiszen Dugonics nem vehető komolyan.

Név szerint nem említek fel több munkát, ami azonban nem annyit jelent, hogy már végeztem. Éppen nem. Csak napjainkban tártak fel előttünk egy gazdag regényirodalmat, amelyről irodalmunk története eddig nem vett tudomást. Mintegy 40 lovagi és rémregényről van itt szó, vagy négy évtized terméséről, körülbelül 1786—1824-ig.² Én magam nem ismervén őket, tudomásul veszem, hogy az ismertető szerint csupa fordított vagy idegent utánzó silányság. De ha így van is, a magyar regény evolúciójában mégis jutott nekik szerep, már csak nagy számuknál fogva is.

Ime vázlatos képe regényirodalmunk első korszakának (1772—1832). Az én összeállításom kétségkívül hiányos, meglehet, hogy nagyon hiányos és még így is vagy 70 regényről van tudomásom, köztük néhány eredetiről és több olyan fordításról, amelyet a kortársak eredetinek tartottak. Sok üres szalma, de akad nem egy beces mag is. Emellett hiba volna a novellát teljesen figyelmen kívül hagyni, mikor már a XVIII. század végén is nem egy novellagyűjtemény nyeri meg a közönség kegyét; mikor Fáy maga is ezek írásával készül elő a regényre; mikor Kölcsey egy novellája (A vadászlak 1837) már nem közönséges erővel mutat rá a vármegyei igazságtevés borzalmaira, úgy hogy Pintér Jenő méltán nevezi a *Falu Jegyzője* nevezetes előfutárjának.³

A dolog tehát úgy áll, hogy 1772-től kezdve egy eleven regényirodalmi élet áll előttünk, amelyben nem példátlan, hogy egyetlen regényből több ezer példány fogy el; hogy egy külföldi regény rövidesen több fordításban jelenik meg és amikor bizonyos, hogy 30 évig a legnagyobb sikerek e műfajnak jutnak, felülmulva e tekintetben a *Peleskei Nótáriust* is. Joggal mondja Beöthy Zsolt a megújulás kora íróiról: Csak a regénynek mily változatos típusait honosítják meg, először adva ezek között nálunk helyet olyanoknak is, melyek minden mellékes célzat nélkül csakis költemények kívánnak lenni s egyedül költői hatásra törekszenek.⁴

¹ Magyar Költők Élete.

² György Lajos: Egy fejezet regényirodalmunk történetéből. Egy. Phil. Közlöny, 1913.

³ Pintér Jenő: A magyar irodalom története. Bessenyei György felépésétől Kazinczy Ferenc haláláig. 1913, II. 161.

⁴ Beöthy i. m. II. 366.

Már most hogyan segítette elő mindez a *Béltékyláz* és az utána következő regények keletkezését? Mindenekelőtt megteremtette azt a folytonosságot, amely szükséges ahhoz, hogy kiváló munkák jöjjenek létre. A *Kartigám*, *Kasszandra*, *Etelka* stb. sikere buzdító hatással volt; ahol a közönség szeret regényt olvasni, ott az írók szeretnek regényt írni s ha eredetét nem tudnak, legalább fordítanak.

A társadalom rajza se hiányzik már. Nem szólva *Etelkáról*, mely a múlt leple alatt a jelennek szól, II. József reformjai ellen izgat, *Fanni Hagymányaiban* megtaláljuk a korabeli középnemesi társadalom felfogását, mely Fanni bukását okozza. Ugyanez időbe esik Szentmiklósi Timotheustól *A jó nevelésnek tükröre* (1791), amelynek célját könnyebb meghatározni, mint műfaját. Regény vagy mese, a magyar Utópia --- mondja róla Beöthy. Ez utóbbi nevet kétségkívül megérdemli, így nevezi maga a szerző is cselekvénye színhelyét, de csekély terjedelme és sovány cselekménye miatt nem igen nevezhető regénynek. Szerzője egyetlen célja eszméket hirdetni, ostromozni a vallástalanságot, de nemkevésbé a türelmetlen vallási vakbuzgóságot, tétlenséget, nemesi gögőt, mértéktelenséget evés-, ivás-, ruházatban. Közel áll tehát Verseghyhez, akinek két főregénye tele van társadalmi eszmékkel. Folyton érezzük, hogy szerzőjük nemcsak mulattatni akar, hanem a természetes és nemzeti nevelés, demokrácia, egyenlőség, vallási türelem stb. eszméit hirdeti és ellenkezőjüket ostromozza. Nem adja oly teljes képét a magyar társadalomnak, mint Fáy regénye, mert nála váltakozik a magyar élet külföldivel, valóság a képzelt, eszményi világgal, az utópiával, mint Császár Elemér mondja. Kétségtelen azonban, hogy ezek mellett a XIX. század elejének magyar társadalmából is kapunk hű képeket. Nemcsak itt, hanem másutt is. Maga Fáy, aki Verseghy két főregénye megjelenésekor már maga is író, novelláiban 1818 óta foglalkozik társadalmi kérdésekkel; a *Különös testamentumot* Badics első társadalmi beszélyünknek nevezi. A nevelés hibái, női kalandorok, a nálunk megtelepedett és meggazdagodott idegen gögje, a nőtlen élet unalma, a kincsásás babonája stb. olyan erővel jelennek meg Fáy novelláiban, hogy efféle társadalmi rajz tekintetében első regénye már inkább csak terjedelemre nézve jeient újat.

Fanni Hagymányaiban a társadalom rajzánál még fontosabb a mély pszichológiai elemzés, amelyre nézve sokáig első helyet foglal el irodalmunkban, viszont a történelmi regénynek nem megvetendő előzménye *Tihanér*, amely alig 8—10 évvel előzi meg *Abafit* és *Zölyomít*, Jósika első, történelmi regényeit. Széchenyi 1830-ban a *Hittel*, 1831-ben a *Világgal* rázta meg nemzetét és míg előbb a nagy reformátor Fáy meséiből merítette az első ösztönzést, viszont most ő hatott

ennek első regényére, mely a következő évben (1832) jelent meg. Hatvan évi előkészület után az első terjedelmes magyar regény, amelyet eredetinek ismerünk.

Ezzel megkezdődik a magyar regény új korszaka, amelyben már ismert szerzők eredeti munkáival van dolgunk. Az eredetiség természetesen nem zárja ki a külföldi hatást, amit már mindjárt itt számitásba kell vennünk. (Jósika-Walter Scott, Karthauzi-Sainte-Beuve stb.)

Ilyen módon én nem látok abban valami csodálatost, törvény alá nem foghatót, ha a magyar regény virágkorára jutott nem másfél évtized alatt, mint Császár mondja, hanem 75 év alatt, mint én vallom. Sem az előkészület ideje, sem a talaj szükséges megmunkálása nem hiányzott. «E felvirágzás hosszú, nyomon kísérhető fejlődés eredménye», «a megelőző törekvések lassú munkája érlelte meg.» (Császár szavai.)

De vajjon lehet-e fix kiindulópontot megjelölni? Nem jelenti-e az evolúció éppen a soha meg nem szűnő, örökös fejlődést? Hiszen pl. a természetrajz odáig is visszamegy, hogy a madarak a hüllőktől származnak, aminek nálunk megfelel az, hogy egyik műfaj a másiktól keletkezett, pl. a dráma az epikából. Nem szükséges ilyen messzire visszamenni. A regény nem nálunk, hanem külföldön alakult ki, mi készen vettük át s az első átvett munka indítja meg nálunk azt a folyamatot, amely Eötvös, Kemény, Jókai stb. regényeihez vezet.

A görög dráma evolúciója kevésbé érdekel bennünket, rövidebben szölok róla. Croiset szerint a tragédia a néplelekben lassan és sokáig érlelődött. A szentélyekben a legrégibb idők óta voltak vallási előadások, eltagadhatatlan drámai jelleggel. A tragédia kétségtelenül vallási eredetű; a dithyramb előjátékából elhagyták a szatirikus elemet, az elbeszélő átalakult színésszé, elbeszélése pedig szabályszerű cselekvénnyé. E mozzanatok mindegyike hosszú fejlődés eredménye, úgy hogy a tragédia lappangó állapotban már régóta létezett, amikor a VI. században megalakult. Ekkor már a hatás elég eszközével bírt s a közönség kegyét eléggé élvezte ahhoz, hogy tehetséges költőket hívjon életre már Aischylos előtt. Thespi, majd Choerilos, Pratinos, Phrynichos készítették elő a nagy felvirágzást. Amellett azonban tudjuk, hogy a tragédia az epopeához kapcsolódik, ősei közé kell számítani Homerost és a ciklikusokat is.¹

Ime, e sorok a görög tragédiára nézve se igazolják a hirtelen, előkészület nélküli felvirágzást.

¹ Maurice Croiset: Histoire de la littérature grecque. III. Paris, 1891.

Elmondottam ezeket, mert úgy érzem, hogy tudományunk érdekei ellen cselekszünk, ha egy törvénytől akarjuk megfosztani, kellő ok nélkül. Hiszen az csak hasznára van itéletünknek, ha tudjuk és szem előtt tartjuk, hogy egy nemzet irodalma sem kezdődik remekművekkel; hogy minden műfajnak is lassú érlelődés, fejlődés az útja; tehát itt is csak elegendő idő múlva találhatunk becses alkotásokat; hogy érni kell magának a tárgynak is, amely egy csapásra nem tehető költőivé, ezért a nagy költők nem keresik az egészen új tárgyakat, hanem olyanokat, amelyeken már mások is próbálgatták erejüket; hogy evolúciója van minden egyes költőnek, írónak is, senki se adhatja egyszerre a legjobbat stb.

Az engem nem bánt, ha támogatásért a természettudományokhoz fordulunk; arravalók a gazdag rokonok. Az evolúciót pedig védem, mert benne látom a szellemi világ nagy törvényét.

SZIGETVÁRI IVÁN.

EÖTVÖS KÁROLY.

Élete. — Ráckevei Eötvös Károly 1842 márc. 11-én született Mezőszentgyörgyön. Pápán tett érettségi vizsgát. Jogi tanulmányai közben az Almássy-féle összeesküvésbe keveredett, emiatt 1864-ben elfogták s a komáromi várba zárták. Kiszabadulván, jogakadémiai helyettes tanár lett Pápán. 1866-ban megyei aljegyző, a következő évben alügyész, 1871-ben törvényszéki ügyész lett. 1872-ben Deákpárti programmal országgyűlési képviselővé választották. Mint képviselő, a Pesti Naplónak volt vezércikkírója. A fuzióhoz nem csatlakozott, ezért 1875-ben mandátum nélkül maradt s a pénzügyminiszter megbízásából a kataszteri munkálatok utasítását dolgozta ki. 1876-ban az orosz-török háború idején a népgyűlések kedvelt szónoka. A következő ciklusra Veszprém (1876) újra képviselővé választotta függetlenségi programmal. 1883-ban mint egyik védő a tiszaezlári pörnek Európaszerte híres, de nálunk filozemita érzelmei miatt népszerűtlen szereplője volt. Emiatt az új választáson (1884) nem is juthatott mandátumhoz. 1887 óta — amikor Nagyőrös küldötte az országgyűlésre — állandó tényezője lett az országos tanácskozásoknak. 1892 novemberében Irányi Dániel után a függetlenségi és 48-as kör elnökéül választotta. Megtiszteltetése nem tartott sokáig. Szabadelvű egyházpolitikai magatartása miatt leszavazták. Emiatt 20 párttaggal kilépett a körből. Majd az Ugronpártnak separálódása után újra csatlakozott Kossuth Ferenc pártjához s annak vezére lett. A Bánffy ellen indult harcban nem vett részt, miért is kilépett a pártból. Tehetségének erőteljes kifejtését ötvennyolc éves korában kezdte meg a Széll-kabinet ellen indult harcban. Mint képviselő s publicista küzdött ellenfeivel. Ekkor kezdi meg kiadni Összes Műveit is. Az 1906-iki választáson a főváros VII. kerülete delegálja nagy többséggel. Az a fokozott munka, mellyel 1900 óta dolgozott, lassanként fölemésztette elméjének üdeségét. Nem alkalmazkodott pártelhatározásokhoz, nem vett részt közös akciókban. Ennek következtében hívei elapadtak s «a vajda» — ez volt politikai neve — öregségére egyedül maradt. Szerencsétlen anyagi helyzete is hozzájárult «elmúlásához». 1910-ben belépett a Nemzeti Munkapártba. Ez elhatározása — mellyel egész múltja ellenkezett — népszerűségének bukását jelentette. Az új választáson kisebbségben maradt. Attól kezdve teljesen visszavonulva él.

Munkái. — Első és utolsó verse 1861-ben jelent meg a Vasárnapi Ujságban. Irodalmi munkásságát tulajdonképen 1870-ben — 28 éves korá-

ban — kezdte azzal, hogy Carolus álnéven egy kötetnyi rajzot bocsátott közre *Kerkápoly az új pénzügyminiszter* címen. A közönség kevés figyelemre méltatta. Három évig nem is írt Eötvös semmit. 1873-ban köztölt újra egy elbeszélést a *nazarénusokról*. Ettől kezdve állandó munkása lett a szépirodalomnak. Előbb csak rövid emlékezéseket vagy anekdótákat írt, legtöbbször napi érdekű esetekről vagy aktuális emberekről. 1879-ben hosszabb elbeszélést (*Aki örökké bujdosott*) publikált. Ezek s később megjelent munkái együtt találhatók összes műveinek köteteiben (Révai testvérek kiadása). 1900 I—II. köt. Utazás a Balaton körül, 2 kötet; III. köt. Aki örökké bujdosott és egyéb elbeszélések; IV. köt. A két ördög vára és egyéb elbeszélések. 1901. V. köt. Magyar alakok; VI. köt. Emlékezések. 1902. VII—VIII. köt. Gróf Károlyi Gábor följegyzései. 2 kötet. 1904. IX. köt. A nazarénusok. X—XII. köt. A nagy per, 3 kötet. 1905. XIII—XIV. Deák Ferenc és családja 2 kötet; XV. Tünetmények; XVI. A nagy év. 1906. XVII. Szilágyi és Káldy; XVIII. A Jókay-nemzetség; XIX. Nagyokról és kicsinyekről; XX. Hare a nemzeti hadseregért. 1907 óta XXI—XXII. köt. A Bakony, XXIII. köt. A balatoni utazás vége, XXIV. köt. Hare az alkotmányért.

Irodalom. — Életrajzát Marcali Henrik írta meg a Pallas Lexikonba és a Révai-féle lexikonba. Politikai szereplését az egykori hírlapok állandó figyelemmel és kritikával följegyezték, azonban összefoglalóan és részletesen még senki nem ismertette. Bibliográfiája, valamint életrajza Szinyeyei: Magyar írók II. köt. 1357—59. hasábjain. Műveiről: Baráth Ferenc (Egyetértés 1900. 160. s. köv. sz.), Lipsey Ádám (Egri Ujság, 1900. 47. sz.), Tomori Jenő (Pestmegyei Hírl. 1901. 88. sz.), Lipsey Ádám (Magyar Nemzet, 1901. 22. sz.), Mezei Ernő (Egyetértés, 1901. 1. sz.) Hoitsy Pál (M. Nyelvőr, 1901. 37. l.), Gaál Mózes (Tanulók Lapja, 1901. 9. sz.), Szoniaházy István (Nagybánya és Vidéke, 1902. 45. sz.), Goda Géza (Budap. Napló, 1902. 343. l.), Bródy Sándor (Fehér Könyv, 1902.), B. E. (Magyar Kritika, 1902. 2. sz.), Sebestyén Károly (M. Nyelvőr, 1902. 258—60 l.), Seress László (Pesti Napló, 1905. 148. sz.) stb.

Noha összes művei csak 1900 után jelentek meg s hatása szerint a XX. századba tartoznék, Eötvös Károly valójában annak a mult századi generációnak volt tagja, amely külsőségekben már modern lett, de gondolkozásban, érzésre nézve tovább is táblalíró-magyar maradt. Ennek az átmeneti korszaknak minden bizonytalanságát megtaláljuk műveiben. Mondatai rövidek, idegesen aprók; hanem azért bőbeszédű. Fantáziájának semmi nyoma s úgy látszik, mintha a naturalizmusnak volna híve; azonban rögtön szentimentális, mihelyt búcsúzás, halál vagy emlékezés kerül tolla alá. Mint politikus, az új Magyarországért küzd, de szépirodalmi munkáiban a mult idők regőse. Kitűnően ismeri a magyar nyelvnek minden szavát, szólásformáját; de majd semmi nincs benne a fajmagyar mesetermő tehetségből. Anekdotái országszerte híresek; könyvei mind komoly hangulatúak. Az

életben úgy, mint a művészetben a kontrasztok embere. Nemes-ivadék s mint ilyen, közpályára volt predesztinálva. Szerencséje csodás. Egymásután éri el a legelőkelőbb pozíciókat. Megyei fiskus, akadémiai tanár, az ország első ügyvédje, parlamenti képviselő vagy pártvezér lett gyors egymásutánban. Amikor első könyve — *Utazás a Balaton körül* — megjelent (1900), legnépszerűbb íróink közt emlegették. Azután ép oly gyorsan bukott is el. Napjaink könyváradata elsöpörte; képviselőválasztáson kisebbségben maradt; szerencsétlen családi körülmények folytán koldusszegénységre jutott s kevés jó embere menté meg a nyomortól. Bukása lélekben megrendítette. Elméjének tündöklő fényét öregkorának pislogó mécsvilága váltotta fel. . .

Művei modern memoireok. Tartalom szerint folytatói a régi krónikáknak, forma tekintetében egészen új alkotások. Mind a huszonnégy kötet első személyű visszaemlékezés a multra; nem nagy idők nagy eseményeire, hanem a kis emberekre, vagy a nagy emberek apró dolgaira. S mind e huszonnégy kötetre való história az íróval kapcsolatosan történt. Rokona, komája vagy ismerőse volt ez meg az az úr; vármegyéjében, birtokán vagy épen vele történt; apjától hallotta, stb. S mi mindenről szól! Három világrész pereskedik Veszprém sedriáján; úgy utaztat végig Ázsián, hogy megismerjük az orosz száműzöttek minden nyomorát; bevezet a török szultán háremébe s az eunuch-készítés titkaiba; végig kalandozik Afrikán, stb. Idegenben ép oly jól ismer minden fát vagy rögöt, akár a Balaton vagy a Bakony körül. Kedvenc helyeihez regéket költ, hogy azokat még emlékezetreméltóbbá tegye. Elmondja a nazarenusok történetét; három kötetet ír tele a tiszaezlári zsidópör históriájával; kettőt szentel Deáknak, egyet-egyet Károlyinak, Kossuthnak, Jókainak, Szilágyinak és Káldynak. Három nemzedék, negyven év közéletét rajzolja meg. Különböző alakok, tünetek és események címén és alkalmán elanekdótázik. Ha kifogy a nagyokból, szívesen rátér a kicsinyekre, sőt még önmagára is, hogy 700 oldalon keresztül politikai beszédeit hallgassuk.

E könyvek értéke különböző. Van köztük selejtes; és van nagybecsű. Útleírásai, jogi fejtegetései vagy ügyvédi perbeszédei csak történeti érdekűek, miként politikai szónoklatai is. Ellenben ahol a nemzet karakterét vizsgálja, vagy nemzedéket, társadalmat rajzol, minden időnek élvezetést alkot.

Műveinek legjellemzőbb sajátossága egyéni stílusa. Eötvös nyelvezete karakterisztikusan individualis. Az a közönség, amely megszokta Jókainak lágyan tovasikló, bársonypuha stílusát, Eötvös olvasásakor úgy érezte, mintha hepehupás, frissen kavicsolt szekérútra került volna. Rövid, egytaggal bővült mondatokat írt, az alárendelő szerkezetet csak elvétve használta. Legtöbbször mellérendelt mondatokat csoportosított.

E sajátság ugyan rendkívüli elevenséget kölcsönzött előadásának s az érdeklődést különös értelmi hangsúlyozásával, tipikus szórendjével fokozta, — de leírásokra, jellemzésekre nem volt alkalmas. Mint a kinematográfnek örökké mozgó képei, úgy vibráltak Eötvös mondatai. Hanem e sajátságos mondatokban igazi magyarosság rejlett.

Eötvös mindennek tudja a nevét. Nem definiál. A meghatározás körülményességeit kerüli. A faragó béres arcképét pl. így kezdi:

«Fogai közt a szopóka, feje fölött a bodor pipafüst, izmos két kezében a vonókés: úgy ül a faragóbéres azon a vonószéken, mint a huszárgyerek a pejlő tetejében. Járomfa van épen a csiptetőben, két hajlását, a Bé-fát már simára húzta, hogy a Villás nyakát hamarjában föl ne törje; most a közepét húzza meg kissé, hogy ne legyen olyan vastag és ne legyen olyan nehéz. Ha kivéste, ha kifúrta ott, ahol kell: tüzet éleszt a gyaluforgácsból s olyan szép pirosra, feketére megfüstöli azt a jármot, mintha sonka volna. Nincs az a sváb, nincs az a mátrai gányó, aki különb jármot tudna akasztani a rúd végére, ha mindjárt remekelt mester is.»

Egytől egyig helyén van minden szó. — Vagy a bakonyi szűr:

«Nem volt ez se köpönyeg, se krispin, se ködmen, se téli kabát. Nem volt ez olyan hosszú, mint a bunda; nem is olyan rövid, mint a szürdalmány. Alig ért térden alul. Vállban bőre szabva, derékban és derékon alul mintha szűkebb lett volna, de azért a legény egészen betakarozhatott vele. Belefért, ha kellett, nagy szűken még a babája is.» Stb.

Így csak az tud írni, aki ismeri minden gondolatának a nevét.

Eötvös mondatfűzésének van egy olyan sajátossága, amit kívülte egyetlen magyar írónál sem találunk. Nézzünk mindenekelőtt egy példát. Hogyan készült régen a tűz?

«Szár az avarból, szár az rózsából, vékony galyból kis máglyát rakott a kanászbojtár. Ázután jó maroknyi szár az avart megdörzsölt, megmorzsolt a két tenyere között s egy kis csóvát csinált belőle. Ázután taplóba ütött s a pislogó taplót beletette a csóva fejébe. Akkor a csóvát elkezdte forgatni, jobb kezével karikába csóválni, mire a csóva perc múlva lobbot vetett, lánggal égett. A láng a máglya alá került s készen volt a rakástűz. A páasztortűz, a mezők éjjeli csillaga, amelyről annyit írnak, annyit álmodoznak a költők, míg a fiatal életkorból ki nem nőnek.»

Ami e mondatfűzésben első olvasásra feltűnik, az a gondolatoknak lejtében való kifejlése. Eötvösnél minden mondat csupán egyetlen gondolatnak nyelvi kifejeződése. Feltűnő a szórend is. Az ígét nem az írott nyelv hangsúlya szerint való helyre teszi, hanem oda, ahová azt az élő beszéd is kívánja. E tekintetben érdekes Eötvöst Jókaival és Kossuthal összehasonlítani. Eötvös mondatai leginkább valamely gyárhoz hasonlítanak: nem elég látnunk, miként kapcsolódnak a részek egymásba (mint pl. Jókainál), hanem hallanunk is kell azoknak

lármáját. Ezzel mintha Kossuth szépprózáját utánozná. Van azonban eredeti sajátossága is: a mondatperiodusoknak refrénszerű végződése. Ilyen a fenti idézet utolsó két mondata. Íme más példa:

«Nos hát a barna kislány ha ott kotorászott a bakonyi szűr ujjában, csakugyan talált ott tűzszerszámot. De százforintos bankót bizony nem talált ott. Kanászbojtárnál nagy szeme volt akkor a százforintos bankónak. Még ma is nagy szeme van. Igaz, hogy ma már nincs is százforintos bankó.»

Ennek a befejező ismétlődésnek legszebb példája az a pár sor, ahol a Bakony őserdejét írta le:

«Ha szél nyargal végig a rengetegen, még az is csak a fák sudarát éri fönt a magasságban. Lent csönd van, mintha Istennek szentegyházában volnánk. Ott vagyunk. De nem olyanban, mely kőből épült, mely emberi kezek és agyak alkotása. Istennek alkotása ez. Annak az őserőnek fenséges és ragyogó tüneménye, amely akkor is volt, mikor még ember nem volt s akkor is lesz, amikor már ember nem lesz.»

Eötvös mindennek a lelkét keresi. Ha Sobriról szól, arra a kérdésre keres választ: «Mi volt az a nagy eszme, melyet az ő élete képviselt, habár fonákul is?» A bakonyi szűrnek «természetráját» írja meg. Pápay Miklóst így jellemzi: «Sohase láttam még embert, aki a magyar lélek természetrajzát jobban ismerte volna, mint ő». Hetvenegy lapon keresztül beszéli el az 1840 okt. 12-iki veszprémi tisztújítást azért, hogy megmutassa: milyen volt a nemesi virtus, stb.

A mondatnak, illetőleg a periodusnak tehát népművésze Eötvös Károly. Úgy ír, úgy gondolkodik, mint a magyar nép, kinek józan-ságát még semmi meg nem zavarta. Előtte nincs új szó, sem új fogalom. Ő mindent ismer, mindent tud; csakhogymindent a maga észjárása szerint. A magyar parasztot mutatja bőbeszédűsége is. Emlékezésének nincs vége-hossza. Mindenre van megjegyzése. Néha belefelejtkezik a szóba s csak hosszas kitérő után kerül vissza tárgyára. Ennek oka az, hogy írói talentumából a szerkeszteni tudás hiányzott. Ő nem tervezett, nem komponált. Mint virtuóza a szókötésnek, tollára bízta képzeletét. Emiatt nem gazdálkodhatott talentumával. A legpompásabb regénytémákat krónikás adomákká zsugorította; máskor meg terjengősen unalmaskodott.

Nagy nyelvtelenségét — mert Jókain s Mikszáthon kívül magyar prózaíró nyelvi készségét felül nem multa — csak a mondatfűzésig fejlesztette. Az írásművek elméletével soha nem foglalkozott. Hogy valamely tárgy minő műformát kíván s az ő stílusa minő tartalomhoz illik, azzal nem sokat gondolt. Művészetének nem voltak igényei.

Éppen ez igénytelensége miatt bajos őt a magyar irodalom tör-

ténetében elhelyezni. Leghelyesebb volna őt művelődéstörténetirónak, a XIX. század krónikásának nevezni. Ez elnevezésre maga Eötvös utalt először. «Három nemzedék élt és él szemeim előtt — írja. Az 1846 előtti kor, a nemes emberek küzdelmes világa, Verbóczi nemzetének haldokló korszaka, melynek nagy és kis alakjait én még színről-színre láttam. Ez az egyik nemzedék. A másik a velem egyidejű és egykorú. A harmadik maradék, amely mostanában serdül. Nagy munka s bizony érdemes munka megírni azt, amit erősen figyelő lélek e három nemzedék életéből szépet, dicsőt, tanulságost észre tudott venni. Ezt cselekszem én. Egész irodalmi működésem nagyrésze abból áll, hogy különböző alakok, tünetek és események címén és alkalmán megfigyeléseimet rakom le a papír betüibe».

Krónikás költészete ábrándozás, mely nem csapong föl a magasba ; merengés, mely nem merül el a fájdalomban ; néma öröm, amely nem dicsekszik ; édes bánat, amely nem panaszkodik ; késő virág, melynek alig van illata ; őszi napfény, melynek alig van melege, de azért megvan szelid ragyogása.

BORBÉLY ISTVÁN.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Balassi Menyhárt Áruhatása és Karádi Pál.

Rövid időn belül két dolgozat használt olyan módszert, amely eddig ismeretlen volt irodalomtörténet írásunkban. A módszer: összehasonlító hangtani. Ennek segítségével bizonyította Berecz Sándor Bogáthiának Apollonius királyfi historiáját s ennek alapján akarja Farkas Gyula Karáditól elvitatni a Balassiról való komédia szerzőségét. (Irodalomtört. 528—529. l.)

Vigyáznunk kell, hogy egy alapjában véve helyes módszert helytelenül ne használjunk. Kézzelfogható igazság, hogy ha két írásmű eltérő hangtani sajátosságokat mutat, akkor azok nem lehetnek egy író művei. Ennélfogva ha hiteles orthografiájú kéziratot hasonlítunk össze, a megállapításhoz csakugyan nem férhet szó. Módosul azonban az igazság, ha az összehasonlítást melékkörülmények befolyásolják.

A Karádi-ügyben ilyen mindenekelőtt az, hogy a vizsgálódás alapszövege nem autentikus kézirat, hanem nyomtatás. Ez igen fontos különbség. A nyomdász gyakran önkényesen változtatott. Érdekes bizonyossága ennek Magyar István, ki «Az országokban való sok romlásoknak okairól» (1602) c. munkája végén a Corrigenda-t így kezdi: «Az Typographus kedvem ellen vetketis tót helyen helyen az niomtatásban nem csak az Accentusoknak meg változtatásában, az igeeknek meg szagatásában, vagy kettőnek őszve foglalásában, az Parenthesiseknek el hagyasában, és hasonló esetekben, (mellyec az) nyomtatás közben megis szokta esni: hanem szinten az (szokban) es az locusoknak elő hozásában is. Hol pedig elis hagy(ogatott) s hol többetis tót hozza... Mely vetke főkeppen ilyen okból estene hogy magamnac, hol hon nem letelem, s hol betegsegem miat (az iobbitast) masra kellót biznom, ki nem szinten peritus volt (az iobbitás)ban nintsenis olly jó (typographus) ki az olvasas közben mind (az hibát) eszben vehetne. Jarul azis (ide) hogy az könyu niomtato Magyarul sem tud». (R. M. K. 27. köt. 277. l.) Azonban nemcsak Sárváron történhetett ez így, hanem más nyomdákkal s más városokban is. Heltai Gáspár pl. «Az egy ő magától való felséges Istenről» (1571.) c. könyv előszava után mint nyomdász ezeket írta: «A könyvnyomtatás igen nehéz dolog. Ezokáért akár mint vigyázzon az ember, majd soha vétek nélkül ki nem nyomtathatni egy könyvet is. Mert a nyomtató szolgálak nem értik a dolgot, sem a nyelveket. Ezért csak kordéra rakják a betűket, és noha én megjdzem, hogy az jedzés szerént megigazítanak, de azért ugyan nem művelik és abból esik a vétség». Ennélfogva szerföltt óvatosnak

kell lenni oly argumentálásnál, amely erre a pontatlan ortografiára támaszkodik.

Farkas Gyula ezt felelte. Alaptévedése miatt nem lehet helyes konkluziója sem. Ő azt állítja, hogy a Komédiában három nyelvjárás keveredik, míg az Előszóban az *ö-ző* nyelvjárás alakok nem fordulnak elő, a különböző (tehát *i-ző* és *e-ző*) nyelvjárások alakjainak rendszertelen keveredését szintén nem észlelhetjük benne. Tehát Karádi csak az Előszót írta, magát a Komédiát nem. Igen ám, de ez így nem igaz. A Komédiára nézve az *ö-ző* dialektus épen nem jellemző, hiszen *bennek* (265. l.), *keszenje* (268. l.) *velek* (268. l.), *pispek* (268 l. u. o. *pispök* is!), *kezett* (270. l.), *előszer* (272. l.), *böjtel* (272. l.) stb. (Az idézetek *Szilády* R. M. K. T. VII. köt. szövegére vonatkoznak) sűrűn előfordul. Viszont az Előszóban *nemkülönben* (262. l.) olvasható a Komédiának *küemben-je* (218. l.) helyett. Az Előszóban is megtalálható a három dialektikus változat: *eszkezi*, *eszkezeket*, *eszkezt* (mind 263. l.), *földen* (264. l.) — ezek mutatnák az *e-zést*; *ozlán*, *visszosok* (263. l.) — lehetne *o-zás*; *nemkülönben* (262. l.), *az ő fiára* (263. l.) — volna az *ö-zés*; *sivölt* (264. l.), — esetleg *i-zés*; *istentül* (263. l.), *ület* (263. l.) — pedig *ü-zés*. Farkas állítása tehát ebben a formában is téves. De tévedés volna az is, ha azt állítnánk, hogy ezek okvetlenül dialektikus sajátosságok. Nem azok. A régi nyelvnek minden dialektusban megelévő alakzatai e formák. L. a Nyelvtört. Szótárt.

Farkas egyéb bizonyítékra is hivatkozik: «Ezen észleleteinket csak megerősíti Karádinak kéziratban fennmaradt terjedelmes műve... E mű ugyanolyan nyelvi sajátosságokat tüntet fel, mint a Komédia előszava». Ez állítás a fentiek után meg nem állhat. Nem is említettem volna, ha az összehasonlító hangtani módszer e helyen is el nem téved. Karádinak kézírását ma nem ismerjük. Az Apocalypsis magyarázatának mindkét példánya másolat. A nemz. Múzeum kötetét (199. frl. Hung. jegyű) *Papolci* (Farkas hibásan *Pápolczyt* ír. V. ö. id. köt. 5. és 328. l.-t) György 1640 dec. 6-án kezdte másolni (i. h. 5. l.) Szentmihályon s 1647 ápr. 1-én fejezte be Torockószentgyörgyön (i. h. 328 l.). Az unit. egyház kolozsvári levéltárában levő kötetet pedig *Kovácsnai* Péter 1641 május 13-án kezdte másolni Musnán (i. m. 64. l.) s 1645 ápr. 13-án végezte be Medeséren (i. m. 594. l.). A mű — mint ezt a Nemz. Muz. péld. kezdő lapjáról tudjuk — 1580-ban készült; a másolatok mintegy hatvan évvel később. Vajon hányadik másolatnak lehetnek a másolatai? Tegyük fel azonban, hogy valamelyik az *eredetit* másolta — ezt csak egyik *tehetette*, mert mindketten ugyanegy időben ugyanegy példányt nem használhattak — kérdés: melyik a hiteles, az aranyosszéki (mert ott van Szentmihály is, meg T. Szentgyörgy is) Papolcié vagy pedig az udvarhelymegyei (mert ott van Musna és Medesér) Kovácsnaié? Hogy e kérdésnek ezúttal nem közönséges fontossága van, azt — dialektikus sajátosságokról lévén szó — tán fölösleges hangsúlyoznom.

Nem folytatom észrevételeimet. Bizonyára ennyiből is meglátszik hogy az összehasonlító hangtani módszer a XVI. századra alkalmazva nem válik be. Következtetőleg ezen az alapon nem lehet Karáditól elvitatni

a Balassi-komédia szerzőségét.¹ Ennek az egész ügynek sokkal érdekesebb szempontjai is volnának, — melyeket *Unitárius polemikusok* c. tanulmányomnak (Kolozsvár, 1909.) 64—70. l. állítottam össze — ezekről azonban most nem akarok szólni.

BORBÉLY ISTVÁN.

Pótlások Bánk-Bán első szövegéhez.

Bánk-Bán első (1815. évi) szövegének előkerülése és megjelenése (Irod. tört. Közl. 1913 : 2—3. füzet és önállóan) minden bizonnyal fontos mozzanat lesz a Bánk-Bán magyarázása és méltatása fejlődésében. Az 1815-ös és 1821-es szöveg igen sok helyen kiegészíti, magyarázza egymást; tanulságosan meg lehet figyelni a gondolatnak a kaoszból való fokozatos kikristályosodását; és amire eddig csak Bárány Boldizsár Rostájából lehetett visszakövetkeztetni, az most betűszerint előttünk van.

Azonban érzékeny hiány, hogy az első szöveg kézírata a 4. és 5. felvonásban csonka és a kiadás semmiféle kísérletet sem tesz a hézagok pótlására; holott Bárány Rostájának idézetei a hiányzó szövegből is tartalmaznak részleteket. Ezt kívánom itt pótolni, a Rosta kiadásának szövege alapján. (Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam, 3. kötet. Pest, 1869. 147—196. lap. Ez a kiadás mai igényeinknek nem felel meg; jó alkalom lett volna a dráma első szövegével együtt a Rostát is a kéziratból újra kiadni.)

Bánk-Bán 1815-ös szövegének fentemlített kiadását B.-vel, a Rosta kiadását R.-rel jelölöm.

A B. első hézaga a 285. lapon van: a 4. felvonás 3. jelenése megszakad, s utána a (nem jelzett) 4. jelenés következik, Michál beszédjével. A kézirat itt oldalt sérült, de a hézagok a R.-ből (164. és 187. l.) pótolhatók; a B. 285. lapjának alulról 3. sorában a helyes kiegészítés a R. 164. lapja szerint: Gördülni.

A 4. felvonás 4. jelenése a B. 287. lapján megszakad; a R.-ből meríthető kiegészítései még:

[*Gertrud*: Egyike a pártosoknak!]

Michál: Dörgés zavarja minden álmomat,

Ha az vagyok. (R. 188. l.)

továbbá:

Gertrud: Hol ily Halál! . . Eredj, eredj, utól

Én tégedet nem érlek. Ah! csak egy

Asszony vagyok! (R. 164. l.)

A 4. felvonás folytatólagos 6. jelenésének része a következő:

¹ A következtetlen orthografiának legérdekesebb példája magának a főszereplőnek a neve. A cím *Balassi*-t ír s a köztudatba is ez a forma ment át, pedig ez alighanem nyomtatási hiba, mert a szöveg 85 esetben *Balassa* alakot ír s a *Balassi* forma csupán hétszer fordul elő.

Anélkül, hogy különösebb fontosságot tulajdonítanék neki, még egy kérdést vetek föl: vajjon a Farkas emlegette nyelvjárási sajtáságok miként magyarázhatók meg a *székesfehérvári* származású Karádi nyelvben?

Bánk: És ők eztet tudák, hah, ők ezt jól tudák,
S mégis vasas marokkal körmölének a pók-
Hálóba; meg fogom tinéktek, oh nem
Soká, fizetni, jó név gyilkolói! (R. 165. l.)

A 7. jelenésből:

Adelájd: Hol a gyermekem?

Bánk: Jó helyen!

Adelájd: Megölted?

Bánk: Felborzadó hajam! heves vérem!
Egy hyenaszivet az atyában vélni! —
Nem látjátok azt az ősz embert? (R. 165. l.)

Bánk: Ott, ott az elhanyagló nap nem ál
Oly tiszteletre méltó fényt maga
Körül, mikép ezen öreg fehér
Hajfürtjein sugárol. Oh királyné,
Csak egy tekintetet ki! (R. 186. l.)

Bánk: Vége, vége van neki! (R. 165. l.)

B. 287. lapján a folytatólag következő 8. jelenés címe hiányzik; a beszélő személy: *Bánk*.

Ez elé tartozó részek:

Bánk: Oh az én becsületem
Ez Adelajddal udvarodból el-
Bucsúza a fiammal és Michállal
Tömlöcbe; mert ha még mi megmaradt:
Ezernyi sok szegény között hazánkban
Felosztva van... Minek az is? (R. 166. l.)

Bánk: Öszvejártam az
Országot és mindenfelé csak az
Elbúsulást találtam. (R. 185. l.)

Gertrud: Ne túl a láthatáron! (R. 195. l.)

A kéziratnak a B. 314. lapján közölt megszakadása után, közvetlenül az 5. felvonás 7. jelenésének folytatása a következő részlet:

Michál: Ez nem ölte a királynét,
Nem pártütő ez, mint az atya. Oh
Engedjete csak egy kicsiny helyecskét
Ez árva gyermeknek, hová fejét
Hajthassa! kérlek, adakozzatok
Ezen kicsiny martyrnak! (R. 175. l.)

Az 5. felvonás 8. jelenéséből:

Bánk: Felelj, te mindenütt jelenvaló!
Ki tette ezt? (R. 176. és 185. l.)

Bánk: Gyermek, te sirsz! hah! könnyü a te könnyed,
Mint a határtalan, fenektelen
És véghetetlen semmiségbe be-
Lódított kis porocska! (R. 185. l.)

Király: No érzi veszteségemet

Már mostan ő is. Boldog ember :
 Ő enyhülést szerezhet. A dühe
 Szabad folyáson uszhat; énnekem de
 Hallgatni kell, mivel király vagyok.
 Fájdalmain lehetne isten ő ;
 De ember is lehet, ha tetszik. Én
 Isten vagyok csak lenni kénytelen ;
 Azonban ember lenni nem szabad. (R. 176. l.)

Bánk : Nincs a teremtésben vesztes, csak én,
 Nincs árva több, csak az én gyermekem ! (R. 176. l.)

Bánk : Siket fájdalomon az ég.
 Örökre nyult nagy semmisség az én
 Itéletem. Méltónak engem még
 A büntetésre sem tart már az Isten !
 Azon angyal, mely vétkeim lajstromát
 Viszi, ilyen következtetést húzó legelső
 Léptemkor elrémült dicső helyén s el-
 Fordult tekintettel húzá az élet
 Könyvéből a nevem ki. (R. 177. l.)

Király : Most csupán csak egy betű,
 Egy szó, mulandó egy szó: és oda
 Van vissza-visszahozhatatlanul.
 Egy szó megállíthatja a hatalmas
 Természet éktelen folyásait.
 . . . Meggyilkoltatott
 Szerette hitvesed van ott kinyujtva, ember,
 És azon törvényeket tapodta gyilkolása,
 Melyek szerencsés tartományodat
 Zöldeltetik. Buzogj meglopotott
 Szív! árva gyermekid kiáltanak,
 Serkenj fel, öszverontatott igazság,
 S lásd, én elégtételt veszek. (R. 177. l.)

Király : Magyarok! a királyné
 Méltán öletett meg! (R. 178. és 179. l.)

Izidora : Dörögj ezen fedél alatt . . . (R. 178. l.)

Király : El e dühössel! (R. 179. l.)

Bánk : Engedd illendően el-
 Temetni őt! (R. 186. l.)

Király : Ah magyarok!
 Esmérem jól őket és enyimek ők.
 . . . Hogy mily nagy
 Lelkekkel egybe férni nem tudott
 Nagy lelked! (R. 178. l.)

Ezek a szövegrészek módot adnak legalább arra, hogy a hiányzóról
 (melyből az 5. felvonás vége kiváltkép sajnálatos) némi képet alkothassunk.

HAJNÓCI IVÁN.

Kovács Pál irodalmi levelezése.

Annak a kedves, közvetlen magyaros humornak, melyet Kisfaludy Károly és Fáy András hoztak be irodalmunkba, több mint ötven éven át volt elbeszéléseivel és cikkeivel fenntartója s részletekben továbbfejlesztője is Kovács Pál (1808—86), a győri homeopata orvos, az Aurora-kör utolsó képviselője. Kisfaludy K. és Kotzebue-stílusú drámái alig hatottak, de elbeszéléseit a vidéki nemes házak lakói még a hetvenes-nyolcvanas években is örömmel várták, érdeklődéssel olvasták. Az annak idején jőnevű, megbecsült író, mint hűséges és tiszteletreméltó jóbarát, vendégszerető patriarchális házigazda, mint Győr magyar színészetének felvirágoztatója, a magyar kultúra apostola, mint a győri *Hazánk* (1847 jan. — 1848 aug.) szerkesztője, állandóan bizalmas levelezésben állt irodalmunk, színészetünk és közéletünk jeleivel. Halála után leányai, különösen Jolán és Ilona, az atyjuk hagyatékában talált kéziratokat összegyűjtötték és ma is féltő gondadal őrzik. E kis gyűjteménynek színészetünkre, irodalmunkra és esztetikánkra vonatkozó legfontosabb adatait próbálom itt lehetőleg időrendben csoportosítani.¹

*

A színészek levelei között legérdekesebbek mindjárt *Egressy Gáboréi*.

Pestről (tavasz hó 3 d. 1841) jelzi, hogy sok a dolga és küld Kovácsnak «egy törvénykönyvet a' Bajza (intendánsága) idejéből, mert az új törvénykönyvek még nincsenek kiosztva». Midőn u. i. id. Lendvay Márton — rövid időre — összekülönbözött Egressyvel, Győrbe jött vendég-

¹ A gyűjteménynek körülbelül teljes leltára a következő: Egressy Gábor 3, id. Lendvay Márton 4, Sárosi Gyula 1, Tóth József színész 1, Bulyovszky Gyula 1, Döbrentei Gábor 1, Schedel F. 1, Bajza József 7, Vörösmarty M. 2, Garay János 2, Frankenburg Adolf 1, Czuczor G. 1, Lisznyay Damó Kálmán 2, Vajda János 2, Török János (Bécs) 3, Császár Ferenc 9, Gróf Lázár Kálmán 1, Vachot Sándor 1, Kazinczy Gábor 2, Tóth Lőrinc 1, Degré Alajos 3, Vadnay Károly 3, Karacs Teréz, később miskolci igazgató (1 a Nz. Színház építése idejéből) 2, Kossuth L. (inkább circularé az írókhoz) 1, Szász Károly 6, Beöthy Zsigmond 4, Rónay Jácint 1, Beöthy Zsolt 4, Szana Tamás 1, Meszlényi Rudolf (Kossuthné testvére s Kossuth nővérenek férje, Fehér m. követe) 4, Zsoldos Ignác (jogtudós) 3 levele; — *Arany János* aláírásával két «alkalmatosságra íródott verse», az első címe: Midőn Szilágyi Sándor úr az első és utolsó malatának végső tisztességtételét nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná: ezen alkalmatosságra készített és elmondódott egy bocskoros poeta által következőképen: ... II. A malac bucsúzása. Mindkettő humoros, de kissé drasztikus. — Vörösmarty *Keserű pohár* c. költeményének fogalmazványa [Irod. 1913. 9—10. füzetében tárgyalva]; — Petőfi: *Palota és kunyhó* c. verse. (Ismertetése az E. Ph. K.-nél.) *Vajda János*: Ebéd után s a Me rengések I., II. és II b, c versei; — *Hiador*: Visztulán-ja; Beöthy Zsigm.: Nemzeti Miatyánkja és Statistico-geographico-municipalis verse K. P.-hoz, erre K. Felelete; — egy *Fonó dal*, *Dolgos leány* s a ... *Megbűnhődte* kezdetű, aláíratlan költemények. — Kovács P. kiadatlan kéziratait Koltai Virgil ismertette Dr. K. P. életrajzában (Győr, 1889).

szerepelni s az ő bízgatására ott (1840 nov. 28.) egy a színészetet biztosító részvényes társaság alakult, mely Kovács P., Jankó István ügyvéd és Zmeskál István megyei aljegyző buzgólkodására a szintársulat szervezését s pénzügyi megalapozását vette kezébe. A színházat Kovács ügy látszik Lendvaynak akarta átadatni, de közben mégis az odakerült Fekete Gáborra bízta. E szervezéshez kellett «a törvénykönyvek». A pesti viszonyokra jellemző a levél következő szakasza: «Nekünk még sem directorunk, sem határozott rendszerünk és állapotunk, minden a legnagyobb zavarban 's az egész ügyünk, ide értve a' művészetet is, olly hanyatlásban van, hogy a' legbuzgóbbak is idegenülnek a' színháztól, mi csak természetes eredménye a' kormánytalanságnak. A' Schodelné operapárt, mely nagy kiterjedésű, romlásunkra esküve nem járja a Színházat. Orczy, az igazgatósági elnök falun lakik, a' legsürgetősb ügyekben nincs ki végezzen. — A repertoirt néhányan szerkesztjük és Simontsits megerősíti, minthogy egyéb hatalma alig van. — Május első felére illy műsorozatunk van:

Ma, 3-dikán: A' két Filibert vigi.

- 4 — Batori Mária opera.
- 5 — Áldozat, Vörösmartytól 2szor.
- 6 — Aggszínész.
- 7 — Bájital.
- 8 — Ál-Endre, Szigligetitől.
- 9 — Politikus Csizmadia.
- 10 — Egy pohár víz † Scribetől.
- 11 — Bűvös vadász opera Mochanaki () énekl.
- 12 — Monaldeschi.
- 13 — Fialat férj és Veszedelmes szomszédság.
- 14 — Örült nő gyermeke.
- 15 — Belizario új opera.
- 16 — Tékozló.

† (sor alatt) Ez talán az én jutalomjátékom lesz, de csak talán, mert Orczy nem lévén itt, nincs kivel végeznem. Fölséges vígjáték, először adatik.

Méltóztassék Feketénok meghagyni, hogy ha egyezkedni akar velem, jókor egyezkedjék, hogy a' darabok iránt idején rendelkezessünk, 's én is jókor jelenthessem † (sor alatt) igazgatásomnak menetelem idejét, hogy összeütközés ne legyen azokkal, kik ugyanazon időben kívánnának vendég-szerepekre utazni.

Ha kegyetek csak fél évre egyfolytában biztosíthatnák színházunkat, 's egy kis könyv- és ruhatárra szert tehetnének, én rögtön átvinném az igazgatást, mert itt sem cél, sem vigasztaló kilátás nincs még évekig sem.» — A győri színház átvételéből semmi sem lett.

Második levele (Pest, Dec. 4 d. 1841) értesíti, hogy a győriek aligha kaphatnak vendégszereplőket Pestről, mert «Lendvayné most ocsúdott fel hosszas betegségéből, Laborfalvi még most sincs hon, Hubenaynének tudtomra nincs szabadsága, nem lehetetlen ugyan, hogy kapjon, de nem hihető a mostani körülmények közt, az sem lehetetlen, hogy Bartháné a

miskolczi szerződés(t) felbontsa, hisz ez igen színésznői dolog (íájdalom!), de szinte nem igen hihető. Azonban én minden hihetőség daczára sem mulasztok el semmit, hogy Hubenayné menjen, mert már Bartháné holnap indulni akar Egerbe . . . » Bizonyos öt foíntot kér, meg hogy Dé'sin¹ a 7 pengőjét Kovács irgalom nélkül hajtsa be. Marczy (Lendvay) úgy járt, mint «taval» ő, három napi késés miatt félhavi fizetését veszlette. Megdicséri a győri társulatot, mely vendégszereplés nélkül is megbír bármi darabot, tudatja, hogy a pesti igazgatás a jövőre el akarja törölni a vidéki fellépéseket s felszólítja, hogy a vidék protestáljon, «hisz ti vagytok a nemzet, kik minket megalapítátok és nem Pest!» U. i.-ban a tiltakozást addigra kéri, míg a hó végén a szerződések meg nem kötik, különben késő lesz.

Harmadik levelében (Pest, jún. 20. 1844) tüzetesen megbírálja Kovács «A' nemesek hadnagya»² c. drámáját, melyet írója aztán a kapott tanácsok jó részének felhasználásával átdolgozott. Egressy e kis értekezésszámba menő írásával is igen éles eszű dramaturgnak mutatkozik.³

(*id.*) Lendvay Márton [Győr (de hibás a keltezés, a levél bélyegzője szerint is Cl . . . rgból,⁴ Kolozsvárról szól) tavaszelő 18~ 841] hálásan köszöni K. leveleit s jóindulatukat vendégszereplő neje iránt.⁵ Örül a «mult ősszel tervezett színi vállalat» kora létesülésének, mert «ígérete(m) szerint, a hogy a tagok szerkesztéséhez akar(ék) fogni, már olvasá(m) Fekete társulatának meghonosíttatását». Ily rhapsodikusan siklik el azon, hogy lekéselt, aztán előadja, hogy Győrből eljövetele után «tűskén bogon, még az Operenciás tengeren is túl» járt, végre télho 6-án érkezék Kolozsvárra, hol is azóta nem csekély sikerrel folytatja vendégszereplését, mert a rossz idő 's farsang daczára minden fellépte sok, de igen sok nézőt von a színházba. A hó 24-én indul Pestre. — Következő (Pest, Dec. 9-én 1841) levelében győri vendégszereplése után bosszankodik Győr érzékenykedésén. A történetet és az okot sorai is elárulják. Feketével úgy egyezkedett, hogy minden 4. v. minden egyes játék 1/4 résznyi jövedelme az övé. Kovácsék nem kérdezték, mint szerződött s mikor el akart utazni, egy jutalomjátékért kapott díjat, amivel akkor meg volt elégedve, mert azt hitte, az a szabály. De másnap reggel nem ment gőzös, barátjához restelt visszatérni, elment tehát Szákhíhoz,⁶ ahol megtudta, hogy valaki, (Egressy G.) többet kapott, mire szégyenében a társai előtt, elpirult s azt mondta: Ezt nem vártam. Ez fáj Győrnek. — Egyszersmind jelzi, hogy vendégül színésznőjük nem mehet hozzájuk, mert Bartháné Egerbe ment Lászlóhoz, csak a hó végén érkezik, Laborfalvi, Fancsi pedig Kolozsvárról meg nem

¹ Dézsi Zsigmond, Győrött színészkedik 1840—42-ig.

² 1844 aug. 22. adták a N. Színházban Szentpéteri javára, — aztán még kétszer u. o.

³ Egressy kedvéért is érdemes volna e tárgyat pontosan feldolgozni.

⁴ Clausenburg.

⁵ Hivatal Anikó.

⁶ Szákhí József Győrött színész 1841—42; 1842—44 igazgató u. o.

jöttek meg. «A roppant Nzeti Színház jelenleg — ír— két y színésznőt számlál.» — Harmadik levelében (Pest, 1853 ápr. 3) tudatja, hogy Kovács egyik darabját szerepezik ¹ már. Ő 11-éig párszor előadja Sullivant, aztán usdi . . . — Az utolsó (Pest, 56, 9 ber 1) a *Szivhangok* ² c. munkát, mert beteges, sovány és vézna, barátja orvosi ápolása alá adja. Egyszersmind tudatja, hogy igen «szenvedőleg» van.

Itt kell megemlítenem *Bulyovszky Gyula* ³ lelkes sorait (P. jan. 25. 56), melyekkel megköszöni, hogy élete legkedvesebbének (neje) egészségét is visszaadta és fiatal dicsősége koszorúit fűzögette. Sajnálja, hogy feleségével együtt nem élvezhette K. társaságát.

Sárosi Gyula (Arad, jan. 16-án, 846) kéri, hogy — miután a német színészet ellenében ők is a magyar színészetet akarják *biztosítani* — még e hó végéig küldje el számára a győri részvényes társaság alap- és színeszeti rendszabályait, valamint közölje vele azon böles nézeteket, melyeket a társulat célszerűbb kormányzása tekintetében már bizonyosan szerzett. Visszaemlékezik az öt év előtt körében töltött időkre.

A színészeti levelek *Tóth József*ével érnek véget. Ő (Pest, Január 25-én, 866) tudatja, hogy *Bianca*-t (K. darabja, régi címén a *Művész Álma*) elolvasta, tetszik neki, de szövevényessége miatt homályosnak tartja. Megvárta, míg a Teleki-pályára hozzáértek a «vendégek» — tízet elolvasott s «Biankát» a színi bírálók elé vezette névtelenül. Várja a statárium-ítéletet, mert műbírói ítéletet «ma» már nem olvashat. Panaszskodik, hogy eredeti műveink iránt közönségünkben a kegyelet megingattatott s a színész oly eszmét, szokást, embereket kénytelen személyesíteni, minőket elképzél ugyan, de nem ismer. «Hirdetjük más nemzetek dicsőségét — magunkét elhanyagoljuk.» «Ha ritkíthatnak eredeti darabok a színen — baj; ha adatnak, megemlegeti írója, hogy színművet írt. Így a francia darabokkal is — ezek ugyan fel sem veszik a' statáriumot — övök a világ; de bezzeg sínli színpadunk az eredeti művek hiányát.» — A *tuczut* elolvasott pályaművet mind ügyetlen francia majmolásnak találja. Biankának sikert jósol. De rossz jó volt, a darabot először csak 1872-ben adták elő: Győrött.

Ezzel a drámaírással elégedetlenkedő akkorddal zárulnak a színészeti levelek.

*

Az irodalom történetét megvilágító írások sem érdektelenebbek.

Döbrentei Gábor (P. 1834 jan. 8) kéri Kovácsot, hogy az akadémia új rendszabása szerint küldje be munkássága listáját.

Schedel Ferenc (mart. 19., év és hely nélkül) Szász Károly «Parthenon»-jából 1 köz és 3 velin példányt küld terjesztés végett. A munkát megdicséri; jelzi, hogy «a hátra levő tudományok is a' legjelesben lesznek

¹ Koltainál nem találom, melyiket.

² Lehet, hogy Lendvay munkájáról van szó; nyomát ennek sem lelem.

³ B. Gy. a *Hazánk*nak is dolgozótársa volt.

kidolgozva». Az ár egy ötödének levonását tanácsolja, amiből a postadíj s a széthordó számára a borralaló kitelik. «Ha lenne reformált intézet, mely nagyobb mennyiséget akarna: 50-et vagy 100-at, 10 v. 30 péld. ráadással kaphat általam.» — Pestről (aug. 6. 838. Az előbbi hely és év keltezése is az lehet) egy «nyalábnak» Győrön át Pápára küldését kéri s tudatja, hogy K.-tól az *Athenaeum* beszélyt vár.

Bajza József hét, 1835—1847 időközből származó leveléből több pontos adatot tudunk meg az Aurora, a Kritikai Lapok, a Kassai Lit. Lapok, a Hajnal, az Emlény, az Athenæum, a (bécsi) Kurir, a Nefelets, a Figyelmező, a Wiener Mode Zeitung c. folyóiratokról és zsebkönyvekről, a kiadói viszonyokról (Kilián pénzügyei), az írói honorariumokról, véleményeket journalistikánkról, az Aurorában megjelenő arcképekről s többé-kevésbé fontos személyi adatokat Vajda Péterről, Garayról, Gaálról, Székácsról, Szontagról, Toldyról, Vörösmartyról és Csató Pálról.¹ — *Vörösmarty* két levele² azzal a kínos támadással foglalkozik, mely Kovácsot akadémiái taggá választásakor Csató részéről érte.

Kazinczy Gábor (Berettő, jan. 2 d. 1839) *Népbarát; táborozások élet és literatura körében* c. lapjának az év első felében való megindulását jelzi, róla érdekes «érintéseket» ad s K.-t munkatársul szólítja fel.

Garay János (Pest, dec. 11-kén 842) megköszöni a lapjának küldött közleményt, K. részére évenként 12 p. forintnyi «lognagyobb» honorariumot helyez kilátásba s azonfölül a lapot. Értesíti, hogy a küldött cikkből a censor négy sort a katonákról — «kik különösen gyenge oldalai közé tartoznak» — kihúzott s a Rákóczi-induló helyett *magyar* indulót tett. Barátságukat versei egy példányával óhajtja megerősíteni. — Másik levele (Pest, nov. 19-kén 843) Kovács beszélyének «első szállítmányát» megdicséri, og «kérdéses pontot» nem tart «keménynek» s hódolattal fogadja a nagylelkű ajánlatot a honorarium el nem fogadása iránt. Kéri a beszély hátralevő részét s tudatja, hogy Vachott almanachjait már felküldte.

Frankenburg Adolf (Budapesten (!) martius 3-kán 1843) a *Magyar Életképek*be dolgozatot kér s vállalatukat sikeresnek látja.

Vachot Sándor (Pest, márc. 26. 844) megírja, hogy Erdélyi külföldre utazik, júliustól ő veszi át a *Regélőt* s külsejét, belsejét átalakítja; címe: *Pesti Divatlap* lesz és havonként 2 divatlap mellett 2 Barabás által rajzolt arckép fog megjelenni jelesebb íróink és művészeink sorából. Kovácstól rövid dolgozatot kér, reméli, hogy ő is, Czuczor is rövidesen Pestre jönnek, szoretné, ha Barabásnak ülnének, hogy kiadhassa arcképeiket. Jelzi, hogy e kérését még senki sem tagadta meg. — Pozsonyba fog utazni Rózsavölgyivel, mert *Kliegl* javára szavalmati és zenészetit «akadémiát» adnak. — Kérdi, Czuczor és Kovács közreműködésével nem lehetne-e ilyet Győrött is rendezni: ő már készített a Sajtó címen egy humorisztikai fel-

¹ Bajza e leveleit kivonatolni vétek lett volna, egy kis bevezetéssel boküldtem teljät öket az Irodalomtört. Közleményeknek.

² a) (Pest, 1839 dec. 9) hozzácsatolva a *Keserű pohár* említett fogalmazványá. — β) Pest, 1840 jan. 7-ről keltezve.

olvasást. NB. Rózsavölgyi utolsó műutazását teszi a hazában, — az O. Almanach II. kötetéből pedig politikai dolgozatok híján s mert a szépirodalmiak többnyire gyengék, nehezen lesz valami.

Czuczor Gergely (Pest, nov. 13. 1846) tudtára adja, hogy *Kuthy Rejtelméinek* 7. és 8. füzetét elküldte neki, hogy ő sárgaságba esett, de már tisztul, hogy *Cerrito Fanny* a N. Színháznak inkább kárára volt, mint hasznára, «mert az operák 's némelly drámák telibb házat csinálnak». Kiváncsiak Szigligeti jutalmazott darabjának sikerére, mivelhogy olvasásakor reménnyel kecsegtet. Jövő szerdán adják. A «Merkur»-t Zerffy és Nádaskay haszonbérbe vették s félig szépirodalmi lappá alakítandják. A *Honderü* még habozik, ha kuruc maradjon-e vagy labanc legyen. Kérdi, válik-e a győri *Vaterland*ból magyar Renegát? — Tudjuk, hogy vált.

Lisznyay D. Kálmán (Szécsény, 1847 Mart. 30-án) cikornyás levélben köszöni a *Pánszláv ünnepély* megküldését. Leírja, hogy 6 napig Pesten volt, dárídóztak, a bajor király *Lola Montez*-hez írt versét szatirizálták s «Pulszky ex frissibus ezen freskóképet csinálta a' bajor királyra: a' Pegazuson ül illy aláírással, *Állatkincs.*» Kéri, hogy *Tavaszi dalok* c. megjelenendő kötetét, ha megérdemli, ajánlja a közönségnek. «Petőfinek ajánlottam — folytatja — úgy hogy először nézze át 's méltatja-e arra, hogy nevét verseimhez tűzzem, 's ő egészben méltatá.» — Másik (848, Január 28, Szécsény) levelének megszólítása: Szeretett galambom! Benne a *Hazánk*-nak küldött verseiről érdeklődik és látogatást ígér.

Gróf Lázár Kálmán (Benzencz? sept. 17. 1847) értesíti, hogy a *Hazánk* 16 aranyos novellapályázatán *Megbukott angyal* regényével részt óhajt venni, kéri, hogy az oct. közepei terminust esetleg tolják ki s félreértések elkerülése végett szeretné, ha az ilyen «mondókák: Gr. L. K. beszélyét vettük s adni fogjuk, ha csak *Honderü* collegánk ebben is meg nem előz bennünket» elmaradnának K. lapjából.

Vajda János (dátum és hely nélküli) levele elején «Ebéd után» és «Merengések I. II.» c. versei állnak. Ügylátszik, még egy csomó költeményt más papíron küldött, mint még ez évben közölhetőket. A versek után értesíti, hogy a «Hon ellenségeihez»-t a *Divatlapról* már kétszer törölte a censor, azért kéri, hogy először ezt közölje. «Jelen küldeményemmel — folytatja — a szerződés nagy órája ugyan nem áll végbe, — egyébiránt szabadságában álland t. Szerk. úrnak nyomorom ellenében megelőző lenni.» — A II. (Pesten, Január 22-én, 1848) levelében megköszöni a küldött pézút, megjegyzi, hogy az «ott fent levő versek» közlése után többnyire humoristicusakat fog írni; a «Merengések» I. számán igazítani fog s igen óhajtaná, ha az engedékenyebb győri censor keze alatt először a «Hazaárulókhoz» jelennék meg. Prózai humoristicumot is küld s ha megfelelő, középszerű honorariumot kér. Szeretné, ha azon három lapot, melyekben versei jelentek meg s még nem kapott meg, K. elküldené neki. A «Merengések» II.-t közli, de ez már II b (3).¹

¹ Az I. 1. sora: Mért is ne volnék én boldogtalan . . . , utolsó sora: Minden szerelembéli részemet. — A II. 1. sora: Nyargal a szél a fák

Török János (Bécs, sept. 4. 856) köszöni a *Kelet Népe* első füzetere tett megjegyzéseket. «Kemény miatt — folytatja — polemiától nem tartok, mert az én felszólításomra írta azt a' Pesti Naplóba; 's egy kissé bővebben ereszkedtem ki Széchenyre nézve, hogy nevét, mint eszményi vezért, minél inkább beolthassam a' közvéleménybe, 's hogy e' possibilis firma alatt minél részletesebben védhessem a nemzeti ügyet. Csengery nélkülözése 2—300 író közt nem lesz érezhető 's fontosbá teszi őt a' közönség előtt vonakodása, mint részvéte.» A *Magyar Sajtó* számára K. útján az ő ismerősétől, Xantus János amerikai földinktől politikai, socialis, községi kormányzati és nevelésügyi tárcákat óhajt.

Császár Ferenc (Pest, 1844 mart. 11 d.) értesíti, hogy néhány lelkes hölgy felszólítására az aradmegyei tűz- és vízkárosultak javára *Albumot* ad ki (a Medárd-vásárra készül) s novellát kér. — Majd (Pest, 1852 nov. 28) tudatja, hogy a *Divatcsarnokra* felsőbb engedélyt kért, kérdi, nem lenne-e jó, ha az hetenkint kétszer jelennek meg? Almanachot is fog adni; Arany, Tompa a versírók, Jókay és Kemény késnek igéretük beváltásával, az öreg Szemere cserben hagyja, Vörösmarty nem felel neki, Eötvös *positiv* nem ígért, Székács meglesz s talán Czuczortól is csikar ki valamit. — December 22-én azonban értesíti, hogy folyamodásával elkészt, januárra az engedély nem jön meg, később már valamely lapra előfizetett a közönség, két-három lapot pedig nem igen járhatnak, a versenyt tehát bajos lenne fenntartani. «A *Déliabáb* — mint hallom -- (így ír tovább) pazarul fizet egynémely író; a *szegény* nemzeti színház pénztára, ha mégis abból menne, meg fogja sínyleni. Pákh mellett, mondják, valami Kertbeni, alias Benkert Mária vándor-hárfás *lón megnyerve* szerkesztési segédül. A Hölgyfutár írónk roppant táborával áll elő; a Bpesti Viszhang olyakat ígér, miket (magyar) fül még nem hallott, szem nem látott.» — Egyelőre vár. «A Hölgyfutárt és Viszhangot ismered, mindenikbe lálni járt a lélek eddig is; ezentúl a *Déliabáb* és a *Szépirodalmi Lapok* azt a keveset is kiszivattyúzzák belőlük, mi bennük volt...» Az *Enyhlapokon* (Szikszói) dolgozik, külső csinra szebb lesz még az aradi vészlapoknál is és leírja.¹ Jókai, Tompa, Kemény és Lisznyay hiányozni fognak belőle. — Jan. 27. 853. közli, hogy a' Szikszói Enyhlapokat kötik már, a *Divatcsarnokra* kapott engedélyt, Müller Emil (kiadó) áprilisban, ő márciusban akarja megindítani. Tanácsot kér, mitévő legyen. A *Déliabábnak* és a Hölgyfutárnak úgy 700 előfizetője van, a többi haldoklik. Bizonyos coteiriától (klikk) független lap megindítását nem hiszik fölöslegesnek. — P. 1853 febr. 15-én: A Hölgyfutár 3 hónapra fel van függesztve. *Füzér v. Korány* címen almanachot tervez (esetleg jobb címet kér) s olcsó Hölgy-

sárga levelével . . . , utolsó sora : . . . Más hitványnak rabja. — A II b 1. sora : Ugyan te sors, feledkezz el magadról . . . , utolsó sora : S nem szánám szegény embertársamat.

¹ Papir, betű gyönyörű, 3 acélmetszetű hölgyarckép, a Garda-Tavat ábrázoló tájkép; egész vászonfejér metszéssel, gazdagon aranyozott kötés.

naptárt (24—30 kr. pp.) óhajt kiadni. — P. 1853 mart. 3.: E hó 15-én ad mutatványt a Divatcsarnokból.

*

Ezek volnának az egyelőre fontosabbnak látszó irodalomtörténeti adatok.¹ De befejezésül ide kell csatolnom e kor esztetikai érdeklődésére vonatkozó szép részletet, melyet Meszlényi Rudolf (Budapest!) özvető 6-án 1839) ad egyik levelében Kőlcsey arcképéről és a szobrász Ferenczy «műhelyéről».

Ismerőseinél . . . «több érdekes tárgyak feletti beszélgetések közt szó lett Kőlcseyről s annak képmásáról, melyet a n. Szathmár Vmegye lelkes rendei tisztelet adóul a nagy férfiú emlékének Einszl híres festőnél magoknak lefestettek. Ezen szívhez szólló húr megpendítésének önkényes következése lett, felbresztése egy ellenállhatatlan vágynak a köztiszteletű férfiút, ha élve nem! láthatni híven talált képmásában. Gondolni s cselekedni egy vala nálunk. A délután igen kedvező volt. Kossuthné asszony, Zsuzsika és Tanárky Gusztó kisasszonyok, Vaclot Sándor s én Budára indultunk. Mint tiportuk az igen barátságos vizivárosi sarat, mely hön ragaszkodott lábainkhoz, taglalgatni itt nem akarom, csak egyszerre felvarázsolom Ön phantasiáját a budai várba, Gróf Sándor házának egyik teremébe, hol a remek mű felállítva van. Remek műnek nevezem, mert megpillantván azt, lelkesedéssel közelíték a rideg vászonhoz, egészen elfogulva azon édes csalódástól, melyet a nagy művész geniusa az eleven élet rovására mesteri kezekkel öntött a' rajzolja is nemes arczélbe. Az ország tanácstermében ül ő gondolatokba merülve, arczán bizonyos kifejezése látszik a szemesebb léleknek saját resignationak. Öltözte egyszerű Zrinyi dolmány és nadrág aranyövvel és karddal. Mellette jobbról szép művészeti symbolumok, Cicero antique mellképe, balról pedig a Corpus iuris feküsznek asztalon. Jobbról a távolban Pozsony láttatik gyönyörű tájával s omladékival. Az egész összehangzó szépségének Vörösmartynk tollát kellene kölcsönöznom, hogy ezt méltóul leírhasam.» . . . «Inné Ferenczy műhelyébe mentünk, hol több érdekes férfiakra s Schodelnéra ismertünk a jéghidegségű márványalakokban. Kár, hogy Ferenczy nem volt honn s így nem kérdezhettük meg, ki számára készítette azokat, ú. m. Bőjthy Ödönt, Balogot, Fáy Andrást és a t.»

PITROFF PÁL

Szigligeti Ede «Megtájszott cselek»-je.

A Szigligeti Edéről szóló életrajzok legtöbbje azt állítja, hogy a színűíró első darabja a: «Megtájszott cselek». Ebben nincs igazuk. Eltekintve a diákkorában írt színművektől, Pesten írt első színműve a «Lidércek»,

¹ A politikai és társadalmi viszonyokat érintő levelek, meg a többi irat egyelőre aligha lesz kiadható.

melyet az akadémiához nyújtott be. Ez «tüneményes vígjáték énekekkel 3 szakaszban». Szigligeti e darabját 1834-ben írta a korabeli tündéres vígjátékokat másolva, utánozva. Kézirata az akadémiai könyvtárban található meg. Ezt azonban nem adták elő.

A «Megjátzott cselek», «szomorújáték 5 felvonásban» volt az első műve, mely színpadra is került. A régibb kidolgozás szerint 1835 március 25-én (Bayer szerint 24-én, l. Magy. Remekírók, 47. köt. 12. l.) adták elő a várszínházban. Szigligeti ezt később átdolgozta és Döbrentei Gábor 1835 nov. 22. vette át az új kéziratot. A 80 oldalra terjedő kéziratban aránylag igen kevés javítás van. Az író ez eredeti kéziratát szintén az akadémia könyvtárában őrzik. Döbrentei e szomorújátékért tiszteletdíjat is fizetett. A kézirat első lapján ez áll: «El van fogadva felvonásonként 6 forint tiszteletdíjjal. Csató Pál, jegyző.»

Azt hiszem, hogy irodalomtörténetünk szempontjából szükséges és helyes Szigligeti e darabját ismertetni, annál is inkább, mert ezt eddig senki sem tette.

A színmű tartalma a következő. Pataki Endre várúr szerelmes Csomó kántor leányába, Etelkába, akit meg is kér. Ennek a jelenetnek tanuja Jenő, Pataki bolondja, aki szintén szereti Etelkát és rögtön megviszi a hírt Bertának, kiről tudja, hogy szereti Patakit. Reméli, hogy az ő érdekében teuni fog majd valamit. Berta felhasználva azt, hogy Endre lángolón szeretete szüleit, ráveszi Ambrus várnagyot, hogy vele együtt Pataki apja és anyja személyében kísértetekként jelenjenek meg. Jenőt is beavatja titkába. Este megjelennek Endre előtt, aki Osvát remetéhez megy, mint aki a faluban a legokosabb, megkérdi, hogy hihet-e ilyen szellemekben. Osvát felvilágosítja, hogy kísértetek nincsenek és legjobban cselekszik, ha Etelkát rövidesen elveszi és kilátásba helyezi, hogy a kísérteteket le fogja lepézni. Mikor ezt Berta és Ambrus leshelyükből kihallgatják, felbiztatják egymást és Ambrus megöli Osvátot, titkuknak tudóját. Azonban Jenő éppen ott van, Osvát elbeszéli, hogy ő nemes ember, felesége korán elhalt, vára elfoglalásakor fia eltűnt, de nyakán egy félgyűrű lóg, annak párját odaadja neki, birtokai örökösévé teszi és kéri, hogy ossza meg azokat fiával, ha megtalálja. Jenőnél van a gyűrű másik fele, apjára ismer, de az meghal. Fia ekkor bosszút esküszik apja gyilkosai ellen. Pataki megfogadja Osvát utolsó üzenetét, sietve elveszi Etelkát. Berta azonban nem nyugszik. Eleinte ugyan fél titkuk tudójától, Jenőtől, de mikor róla azt híresztelik, hogy Etelka házassága miatti bánatában a vízbe fúlt, biztonságban hiszi magát. Jenő, mint remete Osvát helyét elfoglalja. Patakinak házassága első napjaiban háborúba kell menni. Feleségét Bertára hagyja. Ambrus a Jenőtől vett mérget feloldja. Berta pedig ráveszi Etelkát, hogy igya meg. Mikor azután ez megtörténik, Berta bevallja, hogy lángolón szeretete Patakit. Etelka kész lemondani férjéről, midőn pedig tántorogni kezd, megbocsájt neki. A háznép összefut. Mindenki sajnálja a ház úrnőjét. Eltemetik. Jenő a kulccsal felnyitja a kriptát és az álomport ivott Etelkát kibocsájtja. Ambrus elmegy az adósságlevelet kiváltani, de mikor megtudja, hogy a szerzetes Jenő, aki bosszúért liheg, megőrül. Az örült Ambrustól

tudja meg Berta a veszedelmet, mely titkukat fenyegeti. Pataki a sírboltba megy, ahol Etelka sírjánál mereng, észreveszi, hogy üres a sírbolt. Ekkor sejtések támadnak lelkében. Ambrus megjelenik, beszéde zavart, megvallja bűneiket. Endre leszúrja őt. Ekkor megjelenik Etelka. Endre nem akar először szeméinek hinni, később megölelik egymást. Berta igyokszik kievickélni a hinárból, azt hazudja, hogy álomport adott Etelkának, hogy fájdalmát csillapítsa, de mikor Jenő hangja hallatszik, kétségbeesésében bevallja bűnét, majd megöli magát. Jenő dühös, mikor megtudja, hogy üldözöttjei már elpusztultak. Pataki kijelenti, hogy atyja javait vissza fogja adni.

Szigligeti e darabja kezdetleges mű. Egy úr és egy pórleány házassági történetét mondja el, de nem adja sem a nép, sem a nemések jellemzését. Jellemekről szó sincs. Azok még csak típusoknak sem mondhatók. Sőt irreálisak. A szerző csak cselekedtetni személyeit aszerint, amilyen történetet akar eljátszatni ezúttal velök. Mintha csak bábszínház számára írta volna darabját. A cselekményben legnagyobb kutatás után sem lehet magyaros motívumot, korrajzi vonást felfedezni. Csupa konvenció a mű. A cselekmény nem a jellemekből fejlődik. De a cselekvény motívumai már mutatják Szigligeti ügyességét. Színi hatásra törekszik. Sokat tanul a romanticismusból, melynek német szülőttei akkor divatosak voltak a magyar színpadokon. Alkalmazkodik azoknak szelleméhez. A romanticismus motívumából épül fel az egész mű. Szerepelnek kísértetek, van gyilkosság. Meg akarnak mérgezni valakit. Álomport adnak be. Előfordul tetszhalál. A bűnös megőrül. Sírboltot látunk. Még egy gyilkosság történik. Szó van egy gyermek eltűnéséről, akinek a nyakán egy félgyűrű lóg, ezen jellel később apjára ismer, akit azonban megöltek és azért bosszút esküszik, bosszúért liheg. Szerepel egy bolond. Előfordul két titokzatos sorsú remete. Végén öngyilkosság is történik. Mindez azonban nem lehetett meglepő, hisz nem volt új. Az egész darab szelleme nehézkes, szentimentális, titokzatos, tele véletlenségekkel. Stílusa világos, de nem költői, hanem lapos. Verselése pedig döcögős. A szomorújáték egy húsz éves ifjú munkája, aki sem az életet, sem az embereket nem ismerte, aki azonban látott és olvasott több korabeli romantikus darabot, melyek mintájára és sablonjára írta meg művét. Volt még rosszabb darab is akkor, s ami fő, ügyetlenebb. Szigligeti a közönség ízléséhez alkalmazkodott, eltanulta a korabeli darabok technikáját és iparkodott a színpad szükségletét, a hatásosságot kielégíteni. A színműirodalomra és Szigligetire mindenesetre jelentős volt az író ez első megjelenése a színpadon, mert elkezdett, megtanult járni az igazi színpadon a legügyesebb magyar drámaíró.

BITTENBINDER MIKLÓS.

IRODALOM.

Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a M. T. Akadémia. Budapest, 1913. 146 l.

Irodalmunk történetében talán a XVIII. sz. az, amelyről a legtöbb alapos, részletekbe menő munkát írták. Bayer, Beöthy, Bleyer, Gálos, Császár és mások kutatásaikban sok adatot és sok érdekes mozzanatot halmoztak össze. Ezeknek a különböző adatoknak és mozzanatoknak a tömegét rendezte el Császár Elemér, amikor a német költészetnek a XVIII. sz. magyar irodalmára gyakorolt hatását kutatta. Munkája főképen szintetikus volt; elsősorban már megállapított adatok elrendezését tartotta főfeladatának. Mindamellett igazságot kell szolgáltatnunk a szerzőnek annak a megállapításával, hogy a régebbi adatok helyességének rendesen utánajárt, hogy azokat nem egy ízben kiegészítette, helyesbítette és hogy czáltal még a részletkutatás terén is érdemes munkát végzett.

A XVIII. századnak 1711-től 1795-ig terjedő szakát vizsgálja, a német hatás szempontjából. 1711-ben kezdi, mert ezen esztendővel új korszak indul meg a magyar irodalomban. Így e határpont teljesen indokolt. Sokkal kevésbé indokolt a felső határpont, az 1795-ik esztendő. Ez elhatárolásnál Császárt az vezette, hogy ebben az esztendőben került börtönbe írónk legjava, Kazinczy, Bacsányi, Szentjóni és Versegly, és hogy körülbelül akkor haltak meg Dayka és Kármán. Véleményem szerint Császár nem választotta helyesen a kor zárókövéül éppen ezt az évszámot.

Egy irodalmi korszakot sohasem szabad befejezettnek tartani azért, hogy a vezérek kidülnek. Korrelhatárolásban nemcsak az a fontos, mikor van vége valami régi virágzásnak, hanem főképp az, hogy mikor kezdődik valami új. A XVIII. század irodalmát nem lehet bezárni az 1795. esztendővel, mert hisz még ez után is még egyre tart a régi, anélkül, hogy ekkor még új szellem jelentkeznék, anélkül, hogy irodalmunkban új korszak kezdődne. Oly határpontot kellett volna választani, amelynél tényleg valami új áramlat indul meg a magyar szellemi életben. Erre pedig legalkalmasabbnak az 1801 esztendőt tartanám, amely egyrészt Kazinczy kiszabadulásával egy megújított és új virágzásra keltett nagy irodalmi agitációnak, másrészt Himfy megjelenésével egy új irodalmi áramlatnak a kiindulópontja. Így a tárgyalás felölelhette volna Csokonait is — akit Császár 22 éves korában még gyermekifjúnak nevez — és aki az előző esztendőben tért vissza Debreczenbe, lezárva ezáltal életének a Sturm und Drang korszakát.

Emellett számos más apró jelenség érzékelteti a művelődési és irodalmi áramlatok kutatójával azt a tényt, hogy 1801-ben lealkonyodott egy régi kor és hogy ekkor már új szellemi erők törnek elő, amelyek gazdag fejlődési lehetőségeket rejtnek magukban.

A szerző az általa kitűzött kereten belül lelkiismeretesen oldotta meg feladatát. A hetvenes évek óta nagyobb arányokat öltött német irodalmi hatásokat lényegük és szellemük szerint csoportosítja, munkája végén pedig igen használható összeállítást nyújt mindazon művekről, melyek német hatást tüntetnek fel; itt megtaláljuk úgy az egyeses fordításokat, mint a más eredetű, de német közvetítéssel hozzánk került műveket, mind pedig azokat is, amiket a német szellem és irodalom inspirált.

Néhány kisebb tévedés mégis maradt Császár nagyfontosságú művében. A feltűnőbbek: 1772-ben a nagy német egyéniségek Klopstock, Wieland, Lessing megkezdték ugyan, de még nem fejezték be hódító útjukat (34 l. Klopstock meghalt 1803-ban, Wieland 1813-ban, Lessing 1781-ben.) a német irodalomban az önállótlan utánzás kora nem az aacheni békétől (1648) terjed a lipceiek és svájciak harcáig (1725) (11 l.), hanem Opitz poetikai művének a megjelenésétől (1624), amennyiben egy irodalmi áramlat megindulásánál mégsem igen lehet egy politikai békekötést tartani döntőnek. Az 1648. esztendőben nem az aacheni, hanem a westfaliai békét kötötték meg. Nem Hoffmann Frigyes, hanem Ferenc írta azokat az ifjusági iratokat, amelyekről a szerző szól (43 l.). A Gotterhalte mai szövegének szerzője nem Haschke, hanem Gabriel Seidl (64 l.). Werthes nem magyar származású (81 l.) hanem Württemberg határán Buttenhausen nevű faluban született. Hafnert kissé bajos Huber követőjének megtenni (84 l.), akinek keresztneve viszont nem Franz Xav. Huber (104 l.), hanem Josef Karl. Hafner és Perinet viszonya (84 l.) nem egészen világos. Hafnernek volt egy boházata *Die reisenden Comödianten*, amelynek betétdarabja *Der von drey Schwiegersöhnen geplagte Odoardo oder Hanswurst und Crispin die lächerlichen Schwestern von Prag*; ezt a betétdarabot dolgozta át Perinet *Die Schwestern von Prag* címmel. Hafner nem 1774-ben (101 l.), hanem 1764-ben halt meg, és Kornéli József nem *Der Furchtsame* című boházata fordította le *A félénk kadét*-ban, hanem valószínűleg egy másikat, amelynek címe *Neue Bourlesque, betitelt: Etwas zum Lachen im Fasching, oder des Burlins und Hanswursts seltsame Carnevals Zufälle* (1771). B. J.

Magyar Shakespeare-Tár. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister támogatásával kiadja a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága. Szerkeszti *Ferenczi Zoltán*. VI. köt. Budapest, 1913. 320 l. Kilián.

A magyar Shakespeare-Tár legújabb kötetének jellemző vonása: a már-már erőszakolt magyar vonatkozású cikkek háttérbe szorulása mellett az általánosabb érdekű Shakespeare-kérdések fejtegetése, különösen pedig az Erzsébet-korabeli irodalom behatóbb ismertetése, a magyar közönség számára. És ez helyén van így: a magyar vonatkozások irodalmát már kimerültnek tekinthetjük, a kérdések javarészt az eddigi kutatások eléggé tisztázták, az aratás bő eredménnyel befejeződött, csak néhány szál kalász lehet még a tarlón az adattár számára. Ezzel szemben a Shakespeare-korabeli irodalom népszerűsítésének megvan a maga jelentősége a mi tudományos irodalmunkban is, ha az nem másodkéz-munka s főképen, ha a tárgy világirodalmi megvilágításban jelenik meg. A mostani kötet pedig éppen

az utóbbi tendenciát emeli ki jobban. Csak a fontosabb cikkekre akarunk rámutatni.

Berzeviczy Albert érdekes párhuzamot von Shakespeare és Michel-Angelo szonettjei között. Alexander Bernát az újabb Hamlet-irodalom értékesebb termékeit beszéli meg, köztük a nálunk is jól ismert finn nyelvésznek és folkloristának, Setälännek munkáját, mely a finn Kullervo-dalokban keresi a Hamlet-monda hatását. Rózsa Dezső tavaly megkezdett cikksorozatát (*Shakespeare előzői*) folytatja Green Róbert egyéniségének és műveinek bemutatásával. László Hugó pedig a kortárs Ben Jonsonról értekezik. Heinrich Gusztáv Ariosto *I suppositi* c. vígjátékának és a *Makrancos hölgynek* viszonyát tisztázza.

Nagy tér jut ezúttal a műfordításoknak is. Rózsa Dezső egész drámát ad, Marlowe *II. Edvárd*-ját fordítja, nagy gonddal s nem kisebb igyekezettel, ami kivált a jambusokat illeti. Bodrogi Lajos a Shakespeareanak tulajdonított *Yorkshirei tragédiát* közli bevezetéssel és jegyzetekkel. Végül még Michel-Angelo öt szonettje érdemel figyelmet Radó Antal átültetésében.

A magyar tárgyú értekezések közül irodalmtörténeti szempontból elsősorban Weber Arthuré érdekel bennünket: *Shakespeare és Kisfaludy Sándor*. Kisfaludynak három történeti drámája mutatja Schiller mellett Shakespeare hatását is, különösen a *szerkezet* szempontjából. Drámai elmélete, tárgya független Shakespearetól, ez az oka csekély értéküknek is. Legföljebb egyes motívumok átvételéről lehet szó, így a *Hunyady*-ban Toldy alakja Falstaff mintájára alakult, a *Kún László* egy-két jelenetében (a vihar) s alakjában (Zongor) erősen emlékeztet a *Lear királyra*, végül a *Bánk*-ban Lóra megőrülése egészen shakespearei, valamint az udvari bolond alakja is. — Kristóf György (*Kölcsey Shakespeare-ről*) Bayer adatait egészíti ki és arra az eredményre jut, hogy Kölcsey korának azon írói közé tartozik, kik egész helyesen hivatkoznak esztetikai fejtegetéseikben Shakespearere, mint követendő példára; eredetiben nem olvasta ugyan a költőt, de azért teljesen megértette, átérezte s világos képet alkotott magának az ő nagy művészetéről. — Bayer József *Visszaélés Shakespeare nevével* c. cikkével az 1812-i kolozsvári misztifikációt ismerteti hosszabban, semhogy az eset megérdemelné. Szerzőjeül Pergő Celesztint tartja. — Fest Sándor (*Mit tud a Shakespeare-korabeli angol irodalom Magyarországról?*) összefoglalja az Erzsébet-kori angol irodalom magyar vonatkozásait. Szerinte hiteles adatokra csak az útleírásokban és történeti munkákban bukkanunk, míg a szépirodalmi említések csak a legködösebb általánosságokban maradnak.

Nem is szólva az egyéb, kisebb cikkekről, adatközlésekről, láthatjuk, hogy a kötet tartalma igen változatos és gazdag, amiért mind a munkatársakat, mind a szerkesztőt dicséret illeti. A kötetet a legújabb Shakespeare-irodalom ismertetése, a kolozsvári színház Shakespeare-előadásainak jegyzéke (1867—1900), az 1912-i magyar Shakespeare-irodalom bibliográfiája és a Shakespeare-bizottság hivatalos közleményei zárják be.

KIRÁLY GYÖRGY.

Kardos Lajos: Arany János Bolond Istókja. Irodalomtörténeti tanulmány. A Budapesti Tud. Egyetemen jutalmazott pályamunka. Debreczen, 1914. 148 l. Ára 3 korona.

E dolgozat elkészítésére indítást egy egyetemi pályakérdés adott, mely a szigorúan esztetikai vizsgálódás és az irodalmi mintákkal való egybevetés mellett, egész érthetően, «a mű életrajzi elemeire» is felhívta a dolgozók figyelmét. Kardos kelleténél erősebben akcentuálta ezt a harmadik feladatot s művének idevágó fejezetét biografikusan szélesítette ki. Elannyira, hogy ha a mű külső történetére vonatkozó fejezetet is (mely — ilyen terjedelemben legalább — aligha illeszthető be a pályakérdés keretébe) levonásba vesszük, a terjedelmes munkának csak mintegy harmadrésze felelt meg a szorosan vett kérdésre.

Ez a körülmény, persze, ártott a munka szerkezetének ; s a B. I. *külső* keletkezésének és az életrajzi bizonykodásoknak aprólékos és terjengő feltárásában valóban sokszor bántóan hat az aránytalanság, mely itt-ott már alaktalanságnak is érzik. Viszont ez a körülmény nemcsak fogyatkozása, de egyben jelessége is a K. tanulmányának, mert éppen e fejezetekben adja a legtöbb értéket. E két fejezet ugyanis jórészt a dolgozó sikeres életrajz-kutatásainak az eredménye. Az Arany életére vonatkozó adatokat pedig szívesen és örömmel kell fogadnunk bármily helyen, bármilyen formában kapjuk is őket : a B. I. kapcsán meg éppenséggel csak a munka abszolút értékének szempontjából emelhetünk szót az *ilyen* aránytalanság ellen.

A tanulmány, ezek szerint, két élesen elhatárolható részre oszlik. Az egyik — a B. I. keletkezésének külső történetével együtt — *életrajzi* vonatkozású, a másik : a szorosan vett *esztetikai* tárgyalás, ideértve az irodalmi mintákkal való egybevetést is. A két rész közül az első az értékesebb.

A munka ebben a részében szerző az Arany-adatoknak nemcsak gondos, lelkiismeretes, de egyúttal szerencsés és hivatott bűváraként mutatkozik be. A debreczeni diák-évekkel, a színészkorral s a szalontai tanítóskodással foglalkozó fejezetekben pl. teljes filológiai készséget mutat be a kutatások rendjén s igen sok — bár inkább érdekes, mint értékes — adattal gazdagítja a költő ifjúkori életére vonatkozó eddigi tudásunkat s megkorrigálja a korábbi tévedéseket is. S még ott is, ahol egyéb bizonyítékok híján csak dialektikával érvel (Arany első nagyobb szerepe ; a Klárcsi-élet) szerencsés ösztön és mérséklet vezet. (De éppen itt, ahol legerősebbnek mutatkozik a szerző, kell megjegyeznünk, hogy tudományos igényű munkában nem szabad *egyetemi előadásokra* utalni, tehát olyasvalamire, amiért senki sem vállalhat felelősséget.)

A tanulmány másik részéről már kevesebb elismeréssel szólhatunk. A derék igyekvés és iparkodást itt is készséggel elismerjük a dolgozóról, de mintha — ez idő szerint legalább — erejét meghaladta volna a vállalkozás. A B. I. esztetikai vizsgálata a jól felkészültség s a többi fejezetek nyújtotta bőséges apparátus ellenére is kéreg-kritika gyanánt hat s még ott is, ahol már-már megfogni látszik a költő és a költemény lelkébeható lényegét, egyszerre csak ellankad judiciuma, melléksínre fut érdek-

lődése s hiába a szerző nagy olvasottsága, a rávonatkozó irodalomban való tájékozottsága: a torzóban maradt mű szfinksz-szerűen meredezik reánk a testes kötet átolvasása után is. Valószínű, hogy ennek a szfinksz-szerűségnek Kardoson kívül álló okai is vannak. Elsősorban maga a költői mű, melyet egyenetlenné és szembeszökően mozaikszerűvé nem is annyira az a negyedszázad tesz, mely az I. ének elejének s a II. végének megírása közé esik, hanem sokkal inkább a töredék hibrid volta. Hiszen, tudvalevőleg, a B. I. másnak indult az első fogalmazásban s mássá akart válni a megírás későbbi rendjén. Ezt a felemásságot jól látja s a maga módja szerint magyarázgatja is K., de a végén nem vonja le a konkluziót belőle s verejtékes fáradtsággal igyekezik mégis *egységes* tervezetet látni, sőt bizonyos nagyobb szabású koncepciót («a modern magyar élet eposza!») felfedezni a B. I.-ban.

A B. I.-nál nem szabad — se ál-, se igazi kegyeletből — kitérni az elől a kérdés elől sem: szerencsés gondolata, költői terve volt-e Aranynak, midőn byroni epopeiába fogott? Hiszen a Don Juan-modorú verses regény a *legtíráibb* műfajok közé tartozik, mely bizonyos szemszögből nézve alanyibb, mint maga az igazi líra. Az alapjában epikai alak korlátait éppen ezért csak a legszubbjektivebb költő-geniek tudják sikeresen áttörni (Byron, Puskin, Espronceda), azok, akik az epikából se tudják *én*-jüket kirekeszteni. Holott A. még a lírában is szemérmesen tartózkodó s ha van is túlzás abban a jelzőben, mely A.-nyul kapcsolatban *objektív* líráról beszél, bizonyosan van igazság is. Ez a fonákság (a műfaj és a költő együtt sehogysom harmóniáló volta) aztán igen sok sajátosság megértéséhez ad kulesot. Nem kizárólagosat, de a B. I. problémáját nagyon sok bezárt ajtó teszi titokzatossá s egy-két zárat (s nem is a jelentéktelenebbek közül valót) ez is megnyit. Mert hogy a műfajtól, melyre egy Byron ütötte reá a maga egyéni bélyegét, lélekben és alapjában mily távol állt Arany; hogy mily idegen volt reá nézve mindaz, amit *byronizmus*-nak lehet röviden elnevezni: fölösleges fejtegetni. (Gondoljunk csak különösen az I. é. «legbyronibb» helyeire. A satanizmus, a pesszimizmus, cinizmus és a többi byroni *izmus* milyen nem rászabott, csak ráöröszakolt köntösként rí le az Arany józan, higgadt, joviális alakjáról!)

Bár külön fejezetben tárgyalja, igen szűkszavú K. a Petőfi-hatás vizsgálataiban s itt is jórészt kielégül a filológiailag is bizonyítható érintkezések megállapításában. Pedig a B. I. irodalmi mintáit vizsgálván a Petőfi példadó fontossága van akkora, mint a Byroné. Byron inkább csak külsőségekben, modorban hatott, Petőfi azonban — a B. I. és az Apostol révén — benső indítékokkal. Érdekes, hogy K., ki pedig az idevágó irodalmat nemcsak ismeri, de aggodalmas pontossággal említi fel még a legjelentéktelenebb hozzászólásokat is, nem tud (vagy csak hallgat?) a Babits Mihály túlzásaiban is igen becses tanulmányáról (Petőfi és Arany. Nyugat Könyvtár. 18. sz.).

Mіндеzek elmondásával korántsem akartuk Kardos dolgozatának az értékét kisebbíteni. Tanulmányát egészben véve gondos, lelkiismeretes munkának tartjuk, részleteiben igen becsesnek is, s hogy a B. I. irodalmi

problémáját nem oldotta meg véglegesen, — nem teljesen az ő hibája. Mindenesetre így is érdemes munkát végzett s adatokkal bőséges könyve (melyet az áttekintést adó Tartalomjegyzék s a gondos Névmutató könnyen használhatóvá tesz) derekas előtanulmány egy érdekes irodalmi probléma végleges megoldásához.

ADY LAJOS.

Bodor Aladár: Az irodalomtörténet korszakai. Bevezetés az irodalomtörténet tanulásához. (Fehértemplomi áll. főgimnázium 1912—13. évi értesítője. 3—43. l.)

Mint a cím is jelzi, az értekezés paedagogiai célzatú s első sorban mint ilyen illik méltatnunk.

Alapjában véve három kérdés körül csoportosítja Bodor mondanivalóit. Első kérdés ez: mi az irodalomtörténet tanulásának célja és értéke? Minden tanulásnak végecélja a nemzet, az ember mai állapotának megismerése, hogy a nemzet életéből, a nemzetre háruló kötelességekből az egyén is kivehesse az őt megillető részt. A politikai történet a nemzeti élet külső formáinak fejlődését tárja elénk, az irodalomtörténet a nemzet lelkének, a szellemi formáknak a megismertetője. S mint ilyen a legfontosabb és legeredményesebb tanító is egyúttal épen az irodalomtörténet. Ehhez képest a magyar irodalomtörténet a magyar szellemi életnek az irodalomban megnyilvánuló megvalósulását mondja el. Ám az egyéneket és nemzeteket erre az ismeretre nem az ismeret kedvéért van szükség, hanem azért, hogy nemzeti életünknek eddigi folyását az irodalom segítségével főbb vonásaira stilizálva mi is *átéljük*, hogy múltja a mi megélt múltunkká is váljék, hogy eszméi, műveltsége, érzései, jövő reményei, melyek a mi korunkig vezették, *a mi lényünknek is részévé váljanak s így rokonként a nemzet életébe bekapcsolódjunk*. Csak az érti meg az irodalmat, aki tartalmát maga is újra átéli. (7—8. l.)

Második kérdés: az irodalmi művek koronként változnak, tehát az emberlélek szerkezete és jelleme is változik. Mi ezeknek a korváltozásoknak törvényes rendje? Hogy tükröződnek e korjellemző vonások az irodalomban? Bodor szerint a felelet ez: az irodalomban törvényszerűen látjuk következni az akadémias formakultusz után a romanticizmust, majd a népies romanticizmust, a realizmust, rá a naturalizmust, majd a verizmust egy új akadémias formakultuszig, mely után szabályszerűen következnek a már felsorolt korszakok, úgy hogy az egész majdnem végtelen körforgásnak látszik vagy méginkább spirális vonalban előhaladónak, mint az égítetek haladása. (12. l.) Az emberiség és az őt tükröztető irodalom egész fejlődése a formaalkotás és a formák megtöltésének s kiélésének korváltozásai, mint két térítő közt, halad végtelen útján. (19. l.) Ugyane részben röviden jellemzi a fentebbi ízlésirányokat általában és *válffajaikban*. Az emberi fejlődés minden fázisa szükségképeni s mindenik korszak egyaránt lehet értékes az emberiség fejlődésében.

Harmadik kérdés: e korszak-elmélet alkalmazható-e a magyar irodalomra? Ez a tartalma az egész tanulmány második felének, a kifejtő résznek. A hazaalkotó pogány magyarság irodalma romantikus s mielőtt a

realizmus és dekadencia (a formák felbomlása) beállott volna, fellépett a keresztyénség s nyomában a keresztyén romanticizmus, mely a tatárjárás után a realizmusra, majd ennek egy késői hajtásába, a humanizmusba megy át. A Jagellók kora a dekadencia ideje, mely együtt jár a miszticizmusmal. Ilyenformán alkalmazza Bodor elméletét a következő korszakokra is (1. török és prot. világ; 2. a kath. visszahatás; 3. a német elnyomás és végül a 19 sz. rendje vagy a mai ember kora.) A mai irodalomban a következő irányok érvényesülnek: 1. a dekadencia. És pedig mint naturalizmus és verizmus (Zola, az orosz írók; nálunk Kóbor, Bródy, Biró, Móricz, Heltai, Ignótus stb). 2. impresszionizmus (Verlaine, Baudelaire; Molnár F.* Ambrus, Lengyel, Ady és társai, Erdős R. 3. a neoimpresszionizmus (Wilde; Kosztolányi, Falu T., s a zárt, intim társaságok írói.) Nyoma van a futurizmusnak és miszticizmusnak is. Az egész kort a harmoniavesztettség keserves vívódásai jellemzik. A formakeresés már reakciót szült. (Erdős R. visszafordult a mult vallási, erkölcsi és művészeti formáihoz; Babits a formák tultengő kultuszát virágoztatta föl.)

A dolgozat mint paedagogiai célt szolgáló mű teljesen sikerült. Egy liberális, de a történeti tanúságokat mélyen érző és értő, széleskörű ismeretével tekintélyt, szavainak megbecsülő melegségével a tárgy iránt érdeklődést keltő tanító tud ilyen világos képet nyújtani. Azonkívül figyelembe veendő az is, hogy igazán iskolai értesítőbe való. Ifju és felnőtt egyaránt okulhat belőle. Szeretném, ha ú. n. programértekezéseink mind hasonló csapáson járnának, ha a szaktudomány kérdései helyett jobban szolgálnák a társadalmi nevelést.

Szaktudományi szempontból is figyelmet érdemel. Társaságunk titkára nem ok nélkül panaszkodott mult évi jelentésében, hogy irodalomtörténet-írásunk tulságosan részletező, hogy összefoglalások, elméleti tárgyú dolgozatok, essayk nem igen akadnak. A Bodor dolgozata paedagogiai jellege mellett is derekas próba. S minél kevesebb az ilyen próbálkozások száma, annál több figyelemre érdemesek. Bodor helyesen és jól látja, hogy a művészeti irányok két véglet között váltakoznak; a forma uralma az egyik, az egyéniségé (a formátlanságé) a másik. Hogy aztán ez a váltakozás a részletekben is a Bodor által feltüntetett sorrendben jelentkezik, vagy pedig sok más modulációban, az más kérdés. A mi irodalmunk régibb korszakaira, hogy vajon olyan exakt módon alkalmazható-e az elmélet, mint ahogy Bodor teszi, szintén megfontolandó. Először is roppantul kevés azoknak a műveknek a száma, amelyekre bizonyítékul hivatkozni lehet. Másodsor a mi irodalmunk túlnyomóan politikai irodalom s így a benne érvényesülő művészi irány, ízlés igen sokszor, a legújabb időkig a politika szószólója s nem az esztétikai gyönyöré. Ennek következtében előbb kétségbe nem vonható bizonyossággal ki kellene mutatni az elmélet életrevalóságát a politikai történelem, hogy az irodalomra is alkalmazható legyen. Ismételjük, hogy a dolgozatnak van nem egy sebezhető részlete, vitatható tétele, de mint egész, s mint egy darab *irodalomtörténet-filozófia* céljának teljesen megfelel.

KRISTÓF GYÖRGY.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Hét. 1914. évf. 5. sz. — *Kiss József: Levelek.* Felolvasás a Népepera f. é. jan. 25.-i matinéján.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. 1913. évf. 3—4. sz. — *Ernyey József: A rovásírás hivatalos alkalmazása 1588-ban.* Okleveles adatot közöl arra vonatkozólag, hogy a Dubniczafalu táján, az országbíró rendeletére 1588. aug. 26-án megejtett határjárás alkalmával a hivatalos közegek a helyszínén rovásra jegyezték az óvást. A rovásírás eszerint használatos volt hazánk északnyugati részein, nevezetesen Trencsén megyében is. «A rovás alkalmazásának eddigi szűk határain (Erdély) immár tágítanunk kell».

A Nap. 1914. évf. 33. sz. — *Az öreg költő.* A hetven éves Kiss Józsefet országszerte kényeztetik s a hetven éves Benedek Aladár, az egykor híres és népszerű költő, koplal. «A budapesti lapok közül — mondja a cikkíró — alig néhány karolta fel B. A. siralmas ügyét».

Az Érdekes Ujság. 1914. évf. 7. sz. — *Herczeg Ferenc otthon.* H. F. hüvösvölgyi házának bemutatása írásban és képpen. Csatolva H. F. rövid önéletrajza.

Az Ujság. 1914. évf. 22. sz. — *Sorry: Pletykálgodás.* Beregi Oszkár a Nemzeti Színház színésze nemrégiben Szekszárdon vendégzerepelt s még életben találta özvegy Török Józsefné Sass Erzsébetet, akiről Petőfi: A négyökrös szekér című versében oly rokonszenvesen emlékezik meg. Beregi épen a jelzett költemény elszavalása alkalmából ismerkedett meg a nagy költő «Erzsikéjével».

U. i. 24. sz. — *Két újabb Mikszáth-levél.* Az 1910-ből való két levelet Mikszáth Kálmán Gajdács Pál tótkomlói ev. lelkészhez abból az alkalmából írta, hogy a tótkomlói Otthon-társaskör dísztagjává választotta. A megválasztás felett való örömét fejezi ki s a dísztagságról szóló okiratot köszöni meg bennük.

Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez. 1914. évf. 4. sz. — *Péter Mihály: Gálszécsi István és működésének első nyomai.* Összeállítja az

első magyar protestáns énekes könyv (1536) szerzőjének életére vonatkozó adatokat. G. I. miután megjárta a külföldi egyetemeket, a zemplénnegyei Gálszécsen tanítóskodott, azután nyoma vész. (Hogy az előkelő, gazdag Gálszécsi-családból származott volna, mint eddigi életírói hinni szerették, nem valószínű.) — *Dongó Gy. Géza: Kazinczy Ferenc jegyzetei vármegyénk levelestárának tárgymutatatóiban.* Hivatalos jellegű okmánymagyarázatok. — *Dongó Gy. Géza: Majd kétségben esett Magyar Országának siralmas vádjai és keserves panasza. 1764.* Az előbbi közlés befejezése. (Irod. II: 535.)

Akadémiai Értesítő. 1913. évf. 12. sz. — *Ferenczi Zoltán: Jelentés a Péczy-jutalomról.* Mikszáth Kálmán Fekete város c. regénye részletes méltatása. — *Berzeviczy Albert: Beszéd a Greguss-szobor teleplezésén.* — *A M. Tud. Akad. jegyzőkönyveiből* (1913 dec. 15.). Főtítkárr bemutatja Mikszáth özvegyének a levelét, melynek kíséretében a Mikszáth szobában való elhelyezés végett beküldötte Jánoska egykori játékait.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Váczy János: Kazinczy Ferenc fordításai.* Címjegyzék, előkészületül a Kazinczy-kiadáshoz. — *Hegedűs István: A magyarországi latin «coelestis lyra».* A Dankó-féle Hymnariumon végig haladva, megjelöli azon darabokat, melyek magyar szempontból különösen értékeseknek látszanak s hű, szép fordításban is közli az ilyeneket. Érdekes, hogy a hymnariumban leggyakoribb a tröcbæus és a magyar nyolcas és nyolcadfelesre emlékeztető versalak. Az egész gyűjtemény gyöngye a Canticum de Magna Hungariæ Regina, melynek énekeltetését Pázmány alapítvánnyal is biztosította. Dankó véleményét, hogy ez éneknek Pázmány lett volna a szerzője is, a cikkíró kétségbevonja és cáfolja. Majd főképp a sequentiákkal, a magyar hagyományok bélyegét viselő himnuszokkal foglalkozik: a Remete szent Pál, sz. Gellért, Erzsébet, Margit, István, Imre, de különösen sz. László tiszteletére írott himnuszokkal. A Dankó 392—395. lapján közölt himnuszban nyoma van a Sz. László nagyvárad-i lovasszobrára vonatkozó mondának, melyet tudvalevőleg Arany feldolgozott.

Alkotmány. 1913. évf. 294. sz. — *Nagy Konstantin a magyar kódex irodalomban.* Bö kivonata Vargha Damján előadásának, melyet a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának ülésén tartott. A kódexirodalomban több adat van, mely Konstantinnal foglalkozik, illetőleg vele érintkezik. Távolsági kapcsolatot nyújtanak a Peer-, Cornides- és Veszprémi-kódex egyes helyei s az Érdy-kódex Bertalan-mirákuluma. A Szilveszter-legenda a Debreczeni- és Érdy-kódexben meg a kereszt megtalálásának legendája az Érdy-k.-ben élénken foglalkoznak K. kereszt-győzelmével s a vele kapcsolatos egyéb eseményekkel. Ezeket a legenda-elemeket vetette egybe a felolvasó forrásaikkal s a velük egy családot tevő változatokkal.

U. i. 1914. évf. 32—33. sz. — *Kara Ferenc: Kölcsy és a francia irodalom.* Hogyan vélekedett Kölcsy a francia írókról, és milyen helyet foglalnak el a francia eszmék Kölcsy gondolatvilágában: az idevonatkozó adatokat állítja össze a cikkíró.

Budapesti Hirlap. 1914. évf. 34. sz. — *Zilahi László: Kemény Zsigmond.* Tárca, mely különösen K. Zs. politikai szereplésével foglalkozik.

Budapesti Szemle. 1913. évf. 12. sz. — *Forradalom után.* (Szász Károly fiatalkori naplójából közli legifj. Szász Károly.) Sz. K. Világos után, mint volt honvédtiszt, álruhában menekülve, Tiszaroffon, a Borbély-családnál töltötte, többet magával, 1849 őszét. Édes atyja is ott volt. Ez időre vonatkoznak a közölt napló-részletek, a rejtőzködő menekültek lelki állapotát közvetlen hangon feltáró, napról-napra haladó jegyzetek. A nagy nemzeti katasztrófa után alig néhány nappal, már teljes higgadsággal látja a bukás okait; hibáztatja, de nem gyűlöli, Kossuthot, rajongva szól Görgeiről, kinek öcse, István is töltött ott néhány napot. Már árulókról tud a közvélemény; van, aki Kossuthot is annak tartja; Batthyány kivégzetése híre már eljutott hozzájuk, a naplóíró jellemző részleteket is tud már róla. Okt. 16.-án, Széchenyi Programmtörvédekeit olvasva, így ír: «Most látom, hogy e legnagyobb magyarnak minden jövőndölései szóról-szóra, egész iszonyúságokban be telyesedtek.» — *vg: Krúdy Gyula Zoltánka* c. darabját bírálva, méltán szólal fel az ellen, hogy a darab Szendrey Ignácot, az igazság ellenére, oly alacsonynak rajzolja. Szendrey Julia sem volt oly üres lelkű, öntelt kacér, mint a darab festi. «Ballépéseit szenvedélyes természet magyarázza, melynek Petőfi a virágát látta, az ötvenes évek pedig fonákát.» (Igazat adunk a bírálónak, hogy Julia ilyen rajza sérti a költő emlékét s kegyeletünket. Mi sem hisszük, hogy külföldön előadnának ily darabot, «vagy legalább nem tiltakoznék az az irodalmi társaság, mely a költő nevét viseli s emlékét őrzi.» Tudjuk, hogy az az irod. társaság azóta nemcsak hogy nem tiltakozott, hanem tagjává választotta Krúdy Gyulát. A darabban Szendrey Julia megjelenik fia halottas ágyánál. Ez is egyike a darab baklövéseinek. Hiszen Szendrey Julia két évvel előbb halt meg, mint Petőfi Zoltán.)

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Angyal Dávid: Szalay László.* Szalay s általa a centralista párt jogfilozófiájának s abban gyökerező politikai alap-gondolatainak kifejtése. A megye elleni hadjáratuk nem volt ugyan időszzerű; még akkor az országnak szüksége volt a megyei jogkör jó részére: de fejtegetéseik értéke nő az idővel. Igaz, hogy úttörői voltak a parlamentáris kormányformának, de felelős minisztériumra nem is gondoltak s a parlamenti kormányformát követelve, egyelőre nem kívánták tágítani a régi dicasteriumok kereteit. Méltán nevezték őket doctrinaire-eknek, mert politikájukat a tényeknek nem közvetlen szemléleten, hanem elméleten alapuló s abban elfogult felfogása jellemzi. Felelősséget sürgetnek, de elfelejtik formulázni a közös ügyek kezelésének módját. Velök szemben abban is igaza volt Széchenyinek, hogy a nemzet még nem érett meg egészen a teljesen szabad intézményekre; holott ők úgy képzelték, hogy elég az institúciók megváltoztatása s az új institúciók megteremtésének nekik való embereket. Mindamellet, minthogy politikai harcaikban a jogegyenlőség eszméje vezette őket, jótékony hatásuk volt korunkra s a jövő fejlődésre. — *Kozma Andor: Kiss József.* «Nem csoda, hogy a költő, ki ma-

gyar versekben először beszélt ama külön világról s annak külön embe-
reiről és nőiről, a laikus olvasókat a költői szépség és furcsaság erejével
hamar érdekelni tudta, de az ellentálló kritikus elméket csak lassan győzte
meg arról, hogy ő is nemzeti lantos, nem pedig valamely dacos, bizarr,
partikuláris, nemzetietlen szakadár. «Vajjon, mikor sokan attól féltek,
hogy ő a magyar irodalmat elzsidósítja, nem inkább a zsidókat magyaro-
sította-e?» — *Kéki Lajos: Herczeg Ferenc*. Rövid, de találó jellemzés a
Wahrmann-díj nyerteséről. H. nemcsak emelkedik művészi pályáján: a
magyar földre is mind mélyebbre ereszti gyökereit. A magyar mágnás- és
gentryvilág nagy társadalmi válságát egyre komolyabb tekintettel vizsgálja
s egyre bensőbbé érlelődő rokonszenvvel s fájóbb keserűséggel nézi. Mű-
vészi és drámai erővel tudta megszólaltatni nemcsak a mát, hanem a törté-
netet, a magyar faji hűség, szabadságszeretet és hősiség érzeteit is, re-
gényben, színműben egyaránt. A katonasághoz való vonzalma erős nyomot
hagyott egész írói egyénisége kialakulásán, s a német kultúrától elhódí-
tott H. F. talán e ponton, a katonás lélek megbecsülésében kapcsolódik
legerősebben a magyarsághoz. Az energikus, erejüket megfeszítő embere-
ket s a történetben a «daliás idöket» szereti legjobban. Hangjában is van
valami katonás. Rövid, világos előadás, mely kevés, de pontos megfigye-
lést közöl, korábbi szűkszavúsága után, újabban bizonyos élénkebb színek
kedvelése.

Das Literarische Echo. 1914. évf. 7. sz. — *Ignaz Peisner: Ungarischer Brief*. Cikkíró megemlékezik Kiss József jubileumáról, kiemelve, hogy az Akadémia nem vett részt benne s a Kisfaludy-Társaság még nem választotta tagjai közé Kiss Józsefet.

U. i. 8. sz. — *Martin Brussot* ismerteti Otto Hauser: Der Roman des Auslands seit 1800 c. könyvét (v. ö. folyóiratunk II.: 124.). A magyar részről a következőt jegyzi meg: «Wir vermissen eine Reihe vielbeachteter Erzähler der neueren Generation, speziell Eugen Heltai, Alexander Bródy, Victor und Eugen Rákosi, Tomas Kóbor, D. Malonyay und Gräfin Teleki (Szikra). Überdies hätte Franz Molnár Erwähnung finden müssen, der, wenn auch vielleicht nur eine Modegrösse, die morgen schon abgetan sein mag, derzeit in Deutschland doch stark interessiert».

Eperjesi Lapok. 1914. évf. 4—5. sz. — *Szlávik Mátyás: Tompa Mihály Eperjesen*. Váczy János Tompa-életrajzát ismertetve felhívja az idősebb eperjesi polgárokat, hogy Tompa eperjesi tartózkodásáról adjanak számot az E. L. hasábjain.

Élet. 1913. évf. 52. sz. — *Radványi K.: Cholnoky Viktor*. Ch. V. Kaleidoszkopját ismerteti.

U. i. 1914. évf. 2. sz. — *Legendák a nagyapáról*. Kiss József nagyon sokat szerepel. Ő az, aki minden Wahrmann-díjnál, minden Kisfaludystajelölésnél, minden jubileumnál és minden nemzeti gyűjtésnél szerepel. Ő az, akinek a nevével meg fognak süketíteni bennünket.»

U. i. 4. sz. — Halasi Andor: Greguss Ágost. Esztétikai felfogását vizsgálja az azóta megtett haladás világánál; megállapítja az ember erkölcsi nagyságát s nagy nevelő hatását, melyet nemzetére gyakorolt a művészi ízlés bevitelével a mindennapi életbe s a magyar gondolkodásnak a filozófiai érdeklődés felé terelésével. A Balladáról írt művét tartja remekművének. Gyakorlati esztétikai munkásságában alkotta a legtermékenyebb értékeket.

U. i. 3. sz. — Sik Sándor: Prohászka mint költő. Nagy lelkesedéssel és szeretettel megírt cikk, melynek azonban nem lehet egyetlen megállapítását sem elfogadni. Hogy pl. Pr. O. volna a legmélyebb, legköltőibb, legegységibb magyar szónok; hogy ő írta Föld és Ég c. kötetében a legmerészebb magyar hősköteményt; hogy az ő Diadalmas Világnézete a legtökéletesebb magyar filozófiai költemény; hogy az evangéliumról szóló Elmélkedéseinél eredetibben, hatalmasabban, zseniálisabban még senki sem képviselte a magyar lírában a nagy stílust; hogy a Világosság A Sötétségben a legnagyobb szabású műremek, amit a magyar kultúra létrehozott; s végül, hogy a Pr. O. névvel a magyar irodalom történetében új fejezet kezdődik (!): ezek épen olyan érthetetlen túlzások, mint az, hogy Kiss József az utolsó negyven év legkiválóbb költője.

Kalazantinum. 1913. évf. 5. sz. — Ujvári Gyula: A Comico Tragédia kora. Az eddigi irodalom alapján valószínűnek látja, hogy a lőcsei Comico Tragédiát 1635—46 között írták.

Katholikus Szemle. 1914. évf. 1. sz. — b. j.: Újabb regényeink. Az 1912—1913. év regénytermésének bírálata. — *Merényi Lajos: Eszterházy Pál nádor Boldogasszony-éneke.* 19 versszakból álló, magyar nyelvű vallásos költemény a kismartoni Eszterházy-levéltár egyik 1670. évi kéziratából. (Jelentéktelen rimelés.)

U. i. 2. sz. — Tordai Ányos bírálja a következő életrajzokat: Dézsi Lajos: Tinódi Sebestyén, Balogh Árpád Ányos: Ujhelyi Dajka Gábor, Császár Elemér: Ányos Pál.

Keleti Szemle. 1913. évf. 1—2. sz. — Franz Babinger: Ein schriftgeschichtliches Rätsel. A hun-székely rovásírás kérdésével foglalkozik. Az általa felfedezett konstantinápolyi felirat (1515) azt bizonyítja, hogy az ősi székely írás az ó-török írás származéka.

Könyvtári Szemle. 1914. évf. 1. sz. — Lukinich Imre: Magyar történelmi bibliografia címen az ő és Hellebrant Árpád szerkesztésében készülő s a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága által kiadandó mű tervét ismerteti. — *Kacziány Géza: A magyar mémoires-irodalom.* Pulszky Ferenc, Kovács Lajos (Széchenyi István gr. munkatársa), Kemény Zsigmond, Irányi Dániel, Jókai Mór, Eötvös Károly, Frankenburg Adolf, Degré Alajos, Vahot Sándorné, Vahot Imre, Tácsics Mihály, Vadnay Károly, P. Szatlmáry Károly, Ábrányi Kornél, Déryné, Barabás Miklós, Vámbéry

Ármin és mások emlékiratainak és memoire-szerű feljegyzéseinek rövid ismertetése bíráló megjegyzések kíséretében.

Magyar Figyelő. 1913. évf. 24. sz. — *Császár Etemér: Eötvös József mint regényíró.* (Felolv. a Kisfaludy-Társ. Eötvös-ünnepélyén, 1913. okt. 1.) A Karthausi, A falu jegyzője, Magyarország 1514-ben c. regények jellemzése. A Karthausi nemcsak azért nem pesszimista, mert kibékítő akkorddal zárul, hanem mert a hitet, erkölcsöt, önzetlenséget hirdeti a világrend alapjául. A három regény közül a legutolsót tartja esztétikai szempontból a legértékesebbnek, de ezt nem indokolja bővebben. — *Kossuth Lajos és a pártkassza.* K. L. levele Bezerédj Istvánhoz, 1847. okt. 7-én. — *A kis gratuláns.* A Kiss József jubileum alkalmával Ady is írt egy pár üdvözlő sort; egyik megjegyzése az volt, hogy Kiss Józsefet azok ünneplik a leglármásabban, akik ezelőtt húsz évvel még «hepp-heppet» kiáltottak volna felé. Erre jegyzi meg a cikk: «A dolog veleje ugyanaz a kis ravaszság, amely benne lappang Adyéknak minden, a magyar zsidósággal valamelyes összefüggésbe hozható nyilatkozatában. Ezek az urak súlyt vetnek arra, hogy a zsidóság bennük bajívó leventéit tisztelje». Csakhogy Magyarországon nincsen antiszemitizmus; az öreg zsidó költőt legfeljebb az a veszedelem fenyegeti a tömeg részéről, hogy agyonnyomja a szeretetével. Csoda-e, ha Ady «egy epés hepp-heppel tiltakozik a tömeges filoszemita-konkurrencia ellen?»

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Balassa József: Mikszáth és Tisza Lajos.* Tisza Lajos szegedi kir. biztossága idején M. szegedi ujságíró volt; az ellenzékhez tartozott; előbb bizalmatlanul fogadta Tiszát, de sikeres, kitartó okos munkáját látva, megszerette s egyik legjobb barátja lett. Tudvalevőleg «Tisza Lajos és udvara Szegeden» című könyvében örökítette meg M. a szegedi kir. bizottság emlékét. — *B.: Kiss József új verseskönyve.* Ismertetés. «Új könyvében már a keserűségektől megtisztult, késő virágzásában harmónikus lelkű K. J. nyitja meg szívét.»

U. i. 3. sz. — *Feleky László: Kossuth Lajos nemzetiségi politikája.* Idézetek azou alkotmánytervezetből, melyet Kossuth 1851-ben készített. — *Irodalom és konzervativizmus.* Két aktualitás (a pozsonyi Toldy-köri incidens és Kiss József Kisfaludy-Társasági tagsága) alkalmából írt elneveztetés. Irodalmi társaságot a konzervativizmusáért megróni nonsens. Hisz feladata épen az, hogy konzerváló legyen. «Ügylátszik, valamitől mégis csak jó ez a konzervativizmus. Ha másra nem, hát arra, hogy nemzeti értékeink között megtartsa és épségben megőrizze mindazt a szépet, nagyot és jót, ami egykor talán mint forradalom jött, s amit most az új forradalom barbár és kegyetlen lábbal legszivesebben halálra taposna.»

Magyar Iparművészet. 1913. évf. 10. sz. — *Nagy Sándor: Julia szép leány, Kádár Kata, Budai Ilona, Szép Salamon Sári.* A marosvásárhelyi Közművelődési Ház üvegfestményei, melyek közül különösen a második, kifejező szépségben gazdag.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — Az egész szám színházi vonatkozású cikkeket és képeket közöl. A színpad művészetét mutatja be a legkülönbözőbb oldalokról. A képek között az Ember Tragédiájához való díszletek is láthatók egyebek közt. *Ivánfi Jenő* ír a klasszikus, *Sztrakomiczky Károly* a magyar színpadról, a magyar díszlettervezés jelenlegi állapotát ismertetve.

Magyar Könyvszemle. 1913. évfolyam 4. sz. — *Fraknói Vimos: Beckensloer váradi misekönyve és esztergomi Curtius-kódexe*. Újabb adatok a Mátyás király korában élő, hazaáruló esztergomi érsek könyvtolvajlásához. — *Bellaagh Aladár: Hogyan vált lehetővé ezelőtt száz évvel Berzsenyi költeményeinek első kiadása*. A címben jelzett tétel részletes kifejtése. — *Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában*. A M. N. Múzeum könyvtára rendszeresen gyűjti a magyar szépirodalom idegen nyelvű fordításait és átdolgozásait. Cikkíró most közrebocsátja a múzeumi gyűjtemény címjegyzékét. Igen érdekes és tanulságos közlemény, mely irodalmunk külföldi elterjedtségére új fényt vet s az időnkint beérkező pótlásokkal együtt nélkülözhetetlen tájékoztatója lesz irodalomtörténetíróinknak. A most megjelent közlésben Ambrus Zoltán, Arany János, Balázs Sándor, Bartók Lajos, Bársony István, Benedek Elek, Beniczkyné Bajza Lenke, Beöthy Zsolt, Berczik Árpád, Berzsenyi Dániel, Biró Lajos, Bródy Sándor, Csepreghy Ferenc, Csiky Gergely, Czanyuga József, Czinke Ferenc és Czóbel Minka műveinek német, francia, dán, cseh, stb. nyelvű fordításai vannak egybeállítva, továbbá a Balassi Menyhárt Áruztatásáról szóló komédia német fordítása. — *Leffler Béla: Adalék a magyar vonatkozású német ujságlapok bibliográfiájához*. A drezdai kir. könyvtár ide von. ujságlapjainak bemutatása. (1619—1621.) — *Harsányi István: A Rákóczi-könyvtár és katalógusa*. A régebbi közlés folytatása. — *Melich János, Harsányi István, Varjú Elemér, Rexa Dezső, Lukinich Imre, Kemény Lajos: Magyar Könyvesház*. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. és II. kötetéhez. — *Lukinich Imre: Pataki Sámuel levele gr. Bethlen Lajoshoz a kolozsvári ref. nyomda ügyében. 1771. aug. 19.* Adalék a hazai nyomdászat történetéhez.

Magyar Középiskola. 1914. évf. 1. sz. — *Bán Aladár* bírálja Katona Lajos irodalmi tanulmányainak két kötetét.

Magyar Kultura. 1914. évf. 2. sz. — *Alszegehy Zsolt: Katona Lajos*. Ismerteti K. L. irodalmi tanulmányainak két kötetét.

Magyar Nyelv. 1913. évf. 10. sz. — *Mészöly Gedeon: A Döbrentei codex evangéliumai és a Münchener codex*. Szily Kálmán korábbi eredményeinek (M. Nyelv, 1912: 49 l.) újabb adatokkal való megtámogatása. — *Iványi Béla: Nyelvmemlékek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárában*. Vér András jegyzetei családi levéltára egyes okmányain. Vér 1507-ben halt meg. — *Badics Ferenc: Gyöngyösi-magyarázatok*. Gy. összes költeményeinek első kötete még a tél folyamán megjelenik az Akadémia kiadásában, mely a

költő eddig ismeretlen és kiadatlan verseit is közli. Ezekből mutat be és magyaráz néhány kevésbé ismert, vagy éppen ismeretlen szót és szólás-módot a cikk.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Mészöly Gedeon: Tinódi egyik helyének magyarázata.* A «kez küre vötte» kifejezés magyarázata. — *Gombocz Endre: A magyar botanikai szótárból.* Mutatvány: A magyar botanikai terminologia és nomenclatura fejlődésének története, különös tekintettel Diószegi—Fazekas munkáira c. akadémiai jutalmat nyert pályaműből. — *Tolnai Vilmos: Szent János áldása.* Első irodalmi adat e szólásra a Bánk Bán 1821-i kiadásában van. A legenda, mely alapjául szolgálhatott, a Debr. Kódex 73., s az Érdy Kódex 177. lapján olvasható, hová Temesvári Pelbárt közvetítésével, az Aurea Legendából került. — *Tolnai Vilmos: Magyar szavak Rüter Arnold von Harff útikönyvében.* A nevezett lovag 1496—1499-ig nagy utat tett. Magyarországon is átment s hallomás alapján magyar szavakat, mondatokat is feljegyzett útikönyvébe. Érdekes, hogyan hallotta nyelvünket a XV. század végén egy idegen ember. — *Erdélyi Lajos: A Gyulafehérvári Glosszák nyelvjárásához.* Már 1910-ben megállapította, hogy a HB.-et Pannonhalmán, a Gyfv. Glosszákat is Dunántúl írták; ez utóbbiak nyelvjárása Fehérmegyére utal. Most igazolja őt Karácsonyi Jánosnak: A magyar Ferencrendiek formulás könyve a Batthányi könyvtárban c. értekezése. K. J. u. i. kimutatta, hogy a Glosszák kódexben található 14 oklevéltörödéket a székesfehérvári Konventben őrzött levelekből állították össze, és a Gyfv. Kódex 1320 táján Székesfehérvárott készült. — *Gombocz Zoltán: Ajtony.* Igazítás Melich magyarázatán. — *Tolnai Vilmos: Hőskötemény.* Az eposz magyar neve nem Zalán Futása címlapján fordul elő először. A szó Kazinczy alkotása s ő használja először Zrínyi 1817-i kiadásában. — *Trócsányi Zoltán: Felcsigázás.* A csigával való kínzás részletes leírása Heltai Hálójából (1570) közölve. — *Madzsar Imre: Ajtony.* Melich magyarázata szerint a nagyobb Gellért-legendá XV. századi kézírata régiesebb formában őrizte volna meg e nevet, mint Anonymus XIII. sz. kódexe. Azt hiszi, ez nem döntheti el a nagyobb legenda korát; ragaszkodik korábbi, a Századokban közölt véleményéhez, hogy a nagyobb G.-legendának vagy a XIII. században, vagy a XIV. végén kellett keletkeznie; bár elismeri, hogy a 10. fejezetben, melyben u. i. az Ajtony név is található, egymásnak ellentmondó korhatározó jelek fordulnak elő.

Magyar Nyelvőr. 1913. évf. 10. sz. — *Pröhle Vilmos: Ajtony és Bulcsu.* Jegyzetek Melich János névmagyarázataihoz. — *Balassa József: A keleti kereskedelmi akadémia fonetikai laboratóriuma* most már fel van szerelve a legszükségesebbekkel. Az intézet első feladata lesz a fonográf-felvételeken kívül a magyar hangok képzésének és időtartamának pontos elemzése.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Erdélyi Lajos: A Halotti Beszéd nyelvjárása.* I. közl. abból indul ki, hogy a H. B.-et Pray Pozsonyban fedezte fel, s a pozsonymegyei deáki egyház számára készült kódexben maradt fenn. Azon vidék nyelvjárását vizsgálva, úgy látja, hogy a H. B. nyelve és

Pozsonymegye nyelvjárása közt kapcsolat van. — *Prohászka János: Két széphistóriánk kiadása.* Rustan császár históriája, meg Gismunda és Gisquardus széphistóriája nyelvi érdekességeit szedegeti ki a Mikó László, illetőleg Henrich Arnold-féle kiadás szövegéből. — *Dénes Szilárd: A Nemzeti Színház és a magyar nyelv.* A Nemzeti Színház igazgatója Móricz Zsigmondnak egy Csokonairól szóló darabját állítólag érthetetlenül régieskedő nyelve miatt visszautasította. A Nyugatban közölt részletből megállapítható, hogy a régieskedés egyáltalán nem megy az érthetőség rovására. (Kár, hogy a Nemz. Sz. csak az archaizálást nem szenvedheti, a nyelvbeli idegenséget, barbarizmust azonban, melyet Szomory Dezső özőnével ont, szívesen fogadja). — *Kovács Márton, Beke Ödön: A kuruc bal-ladák.* Adatok a ganarát, és éjt-nap szavakra. — *Szendrey Zsigmond: Sírfelirat a nyelvújítás korából.* 1825-i verses sírfelirat a nagyszalontai ref. temetőből. A nyelvújítás hódításának egyik érdekes útjelzője.

Mult És Jövő. 1914. évf. 1. sz. — *Balassa József: Szegedi írók.* Szegedről elszakadtak: Mikszáth, Gárdonyi, Sebők; ma is ott működnek: Tömörkény István, Cserzy Mihály; ezenkívül említhetők: Kún József, Balassa Ármin, Kisteleki Ede, Molnár Jenő, Balassa József (nem a nyelvész) és mások. Mindezeket szóban és írásban jellemzi a cikkíró. «A szegedi irodalom szinte műfaji meghatározása annak a novellairodalomnak, amely a magyar paraszt lelkét, gondolkodását, nyelvét, életét, szokásait: ezt a különös világot rajzolja».

U. i. 2. sz. — Az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület irodalmi és kritikai folyóiratában a szerkesztő, aki mellesleg a magyar nyelv és irodalom tanára, a következő cikkel ad kifejezést az O.M.I.K.E. közvéleményének: «*Végre egy költőt!*» Negyven évig kellett várnia Kiss Józsefnek, hogy beválasszák a Kisfaludy-Társaságba. És negyven évig kellett várnia a Kisfaludy-Társaságnak, míg végre egy költőt választott tagjául».

Nemzeti Nénevelés. 1914. évf. 1—2. sz. — *Apponyi Albert: Eötvös József báró.* Az E. M. K. E. kolozsvári közgyűlésén elmondott beszéd. Eötvös főjelentősége, hogy ő volt az, akinek lelkén keresztül hatoltak a művelt emberiség eszmeáramlatai a magyar köztudatba. A továbbiakban szerző az Eötvös-féle uralkodó eszmék fejtegetését adja. (Többnyire következtető megállapítások.)

Nyitrávámegye. 1913. évf. 1. sz. 1914. évf. 1—5. sz. — *Kicska Emil: Petőfi Zoltánról.* Visszaemlékezések arra az időre, mikor Petőfi Zoltán a szarvasi gimnázium tanulója volt. Kicska, mint az intézetnek akkor végzett abituriente, a VI. osztályból készítette elő P. Z.-t javítóvizsgálatra. Így kezdődött a vele való ismeretsége, melyből később barátság lett. Ez a barátság akkor sem szűnt meg, amikor messze kerültek egymástól. Évek múlva az akkor már beteg P. Z. Kicskánál talált hajlékot, ki ekkor a bécsi egyetem orvosi fakultásának hallgatója volt. Amit Déri Gyula Petőfi

Zoltánról írt életrajzában Zoltánnak erről a bécsi tartózkodásáról mond, az Kicska szerint «csak mesebeszéd». A visszaemlékezések során közli Petőfi Zoltánnak és Petőfi Istvánnak egy-egy levelét s Szendrey Ignácnak két levelét. E levelek közül különösen jellemző és figyelemreméltó Petőfi István levele.

Nyugat. 1913. évf. 22. sz. — *Móricz Zsigmond: Csokonai.* Szindarab-részletek. (I. M. Nyelvőr, 1914. 1. sz.).

U. i. 1913. évf. 23. sz. — *Ady Endre: Kiss József ünnepén.* «Benne fejeződött ki s vetődött előre az a jelentős és jósorsszerű szerep, melyet a sors később ez elmaradt országoeskában a magyar magyar-zsidóságnak juttatott». «A legművészebbek közül való». (I. M. Figyelő, 1913. 24. sz.).

U. i. 1913. évf. 24. sz. — *Schöpfung Aladár: Rudnyánszky Gyula.* Anorganikusan fejlett ember és költő; lélektani problémáinak érdekes, esztétikai szemmel nézve, szomorú látvány. Neki is éreznie kellett önmaga tökéletlenségét, erre vall örökös nyugtalan keresése, mellyel végigpróbálja a téma, stílus, technika minden lehetőségét, anélkül, hogy megállapodva nagyot alkotna bármelyikben is. Technikai virtuozitása folyvást fenyegette s gyakran le is nyugozta a költői gondolatot. A rím, a forma el-elesalja a gondolat célba vett útjáról, s kevesebbet mond, vagy nem azt amit akart s tudott volna is. Innen van, hogy sekélyesebbnek látszik, mint amilyen valóban. Megpendített, de végig nem követett gondolatok s érzések csonkjaiavaltelvék költeményei. Tökéletlenségében talán része van a kornak is, melyben született. Az abszolutizmus korában születettek generációja tele van ilyen félbemaradt talentumokkal. Gyermekkori emlékeiből még magával hozza a 48 hangulatát s ideológiáját, de már a kiegyezés-kor érik férfivá, s nem tudja magát egészen beletalálni az új világba. Érti az új szükségleteket, de nincs azokhoz való energiája. Lelkesedik a 48-ért s él a 67 áldásaival. Petőfi s Arany hagyományainak hatását még közelről kapja, nem is tud szabadulni alóla, bár új stílus és világnézet szükségét érzi. Szinte titokban, tanácstalanul szunnyadnak benne valami új költészet csírái. Ellentétes áramok dolgoznak benne, de találkozásuk csak diszharmoniót hoz létre.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Halász Imre: A sajtó viharos korszakából* A 67 előtti sajtóügyi állapotokról. Martinovics és társai pörbe fogása volt a nyitány, s Kossuth bebörtönözése adta meg a záró fejezetet az üldözés és elnyomás e félszázados drámájához.

Ország-Világ. 1914. évf. 4. sz. — *Földváry Gábor.* Az egykori pest-megyei alispán életrajza, kinek a régi Nemzeti Színház felépítésében oly nagy része volt, s ki Vas Gereben Egy Alispán c. regényének is hőse. A cikk adatait Földváry Miklós, az alispán egyik leszármazottja szolgáltatotta a névtelen cikkírónak. Mellékelve: arckép; a Pesti Nemz. M. Színház fenntartására összeállt Részvény-társaság egy részvénye, F. G. tulajdona; a Részvény-Társ. alapterve.

Örökimádás. 1913. évf. 11. sz. — *Timár Kálmán: Laskai Ozsvát szentmise magyarázata.* Ismerteji a *Biga Salutis de Tempore* (Hagenau, 1498) című prédikációs kötetnek a szentmiséről szóló 79. darabját.

Pesti Hirlap. 1913. évf. dec. 25. sz. — *Molnár Ferenc: Karácsonyi krónika.* «Az Érdekes Ujság Dekameronja» kapcsán, mely száz magyar író száz legjobb elbeszélését adja ki, azon generáció irodalmi sorsáról és jellegéről elmélkedik, mely ezt a száz elbeszélést írta. A legutóbbi negyedszázadban, Mikszáthon kezdte, minden magyar írónak újságot kellett írnia, ha meg akart élni. Az irodalomnak a napi sajtóval való ily összeforrottsága magyar specialitás. Eredménye a novella-irodalom nagy fellendülése lett. Jó ideig a novella volt az egyetlen prózai irodalmi forma, melyben valaki jelentkezhetett. Regényre nem lehetett kiadót kapni: csak Beniczky-né kellett. A színpadon Csiky volt az egyetlen elfogadott magyar író. Herczeg Ferencig nem kellett magyar darab a közönségnek. A legkülönbözőbb tehetségek a novellában voltak kénytelenek próbát tenni: ez a műfaj falt fel regényírókat, drámaköltőket, lyrikusokat. A Dekameron tíz kötetére ennek a generációnak lesz az élettörténete. Az újságtól elvált, önálló írói pálya csak napjaikban kezd lukrativvá válni.

Pesti Napló. 1914. évf. 5. sz. — *Szatmári Mór: Magyar genie-nyomorúságok.* Intim részletek Rudnyánszky, Reviczky, Komjáthy, Inczedy, Cholnoky Viktor és Tóth Béla életének nyomorúságáról.

U. i. 34. sz. — *Báró Kemény Zsigmond emlékezete.* Lakatos László, Londez Elek és R. K. alkalmi cikkei a P. N. egykori szerkesztőjének emlékére. A cikkek Kemény Zsigmond szerkesztői működésére vonatkoznak.

Protestáns Szemle. 1914. évf. 1. sz. — *Zoványi Jenő: Karolyi Péternek egy állítólagos műve.* A Melius Péter utódaként működő tiszántúli ref. püspöknek tulajdonított *Bonus Pastor* (1570) c. latin nyelvű, hittudományi művet nem K. P. írta, hanem egy külföldi evangélikus hittudós.

Religio. 1914. évf. 1. sz. — *Kiss János: Bevezető a hetvenharmadik évfolyamba.* A Religio új szerkesztője visszapillant az 1841-ben alapított katolikus hittudományi folyóirat multjára s vázolja munkaprogramját. «A történetben és érdemekben gazdag, 73 éves Religiónak, mely egyúttal Magyarország legrégebb ma is fennálló lapja s hazánk történetével hét évtizeden át egybefonódott, fenn kell maradnia.» (A folyóirat, mely most új formában és nagyobb terjedelemben jelenik meg, remélhetőleg figyelemmel lesz arra, hogy a feltűnően elhanyagolt régi magyar vallásos irodalom fejlődésének kutatása valamennyire előbbre haladjon).

Sárospataki Református Lapok. 1914. évf. 2. sz. — *Simonyi János: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Adatok az éjben-éjjel, éjtnap korábbi előfordulására. Thaly védelmére fontos érvnek tartja, hogy a balladák különböző tájszólást tüntetnek fel, s így nyilvánvaló, hogy több

énekszerzőt kell föltennünk. (Ez valóban figyelemre méltó megjegyzés. Nyelvészeink érdemes munkát végeznének, ha ebből a szempontból is tüzetesebb vizsgálat alá vennék legalább a meggyanúsított darabokat.)

U. i. 1914. évf. 3. sz. — *Szekfü Gyula*. *A száműzött Rákóczi*. Egy pár sornyi ismertetés. A Thalyt oly kitarással védelmező hetilap nem mulasztja el megjegyezni a Szekfü-féle történelmi műről: «mindent elkövet, hogy Thaly K. homlokáról a történetírói babérokat letépdelje». (Ez azonban túlzás, mert az ismertetett műben mindössze egy szerény jegyzet szól Thaly történetírói romantikájáról.) — *Kiss Ernő*: *A régi magyar népdal*. Ismertetés. Kimutatja, hogy ez a hajduböszörményi ref. főgimn. Értesítőjében megjelent értekezés Fabó Bertalannak: A magyar népdal zenei fejlődése c. művét kivonatolja.

U. i. 5. sz. — *Simonfi János*: *Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez*. Hátat ad: közönséges kifejezés a kuruc korban. Arcul fordul: szintén olyan lehetett, bár adata nincs rá a cikknek; idézi a vele rokon s a régiségből jól ismert «arcul reá tér» kifejezést. Az, hogy az Adalékokban, vagy a Vit. Énekek nem kétséges darabjaiban feltalálható valamely nyelvi alak, mitsem bizonyít. Az ellenkezője volna furcsa és gyanúteltő. Újabb adatokat közöl a cikk az «aranyos zászló»-ra is.

Századok. 1914. évf. 1. sz. — *Dézy Lajos*: *Wathay Ferenc*. W. F. históriás énekmondó életrajza. — *Kujáni Gábor*: *Brodarics István szereplése János király oldalán*. B. I. életrajza a mohácsi csatától Gritti szerepléséig. — *Lukinich Imre*: *A kuruc kor költészetéhez*. Gr. Bethlen Gábor keresdi levéltárából közöl két kuruckori verset. (1708.) A két rövid szerelmes vers egy levél hátán maradt meg.

U. i. 2. sz. — *Kujáni Gábor*: *Brodarics István szereplése János király oldalán*. Az előző közlés befejezése.

Uj Élet. 1913. évf. 10—11. sz. — *Imre Sándor*: *Eötvös pedagógiai jelentősége*. Az Eötvös-ünnepelés a múlt évben váratlanul nagy méreteket öltött, de ezt az ünnepelést a nemzetnek jóformán csak egyetlen rétege, a tanító-rend hozta létre. A nagyközönség átengedte Eötvöst az iskolának, holott Eötvös azon írók közé tartozik, akiknek megértése az iskolás sorban csak megkezdődhetik. Általában irodalmi nagyjaink nem élnek a nemzet lelkében. Egyeseknek neve közszájon forog, de csak kevesen tudják, mit jelent az illető név. Ami Eötvös pedagógiai jelentőségét illeti, ez három irányban nyilatkozik: neveléstörténeti, nevelélméleti és gyakorlati tekintetben. E hármas jelentőséget részletesebben is fejtegeti a szerző. — *Gaal Mózes*: *Az Eötvös-ünneppek tanúságai*. Téved az, aki azt hiszi, hogy a nagy Eötvös-kultusz közsükségletből sarjadt ki s hogy ez a kultusz maradandó lesz. Az őszinte nemzeti lelkesedésnek ma már csak az iskolák a végső menedékei, jóllehet a közöny és a kicsinylő hang már a tanulók közé is elhatott. Ami iskoláinkat illeti: «egyszer már komolyan kellene arra gondolnunk, hogy hazug és nagyképű irodalomtörténeti tanításunk váljék azzá, amivé válnia kell: irodalmi tanítássá. Tanítványaink

ne idézzenek ítéleteket, ne mondjanak el betanult tartalmakat, hanem adjanak számot a nagy írók legszebb és legalapvetőbb munkáiról. Érezzék meg a nagy írók lelkét, tanuljanak meg gyönyörködni abban, ami igazán szép, mert meghatotta őket s ne mondják azért szépnek, mert ezt az ítéletet hallották róla. Ime itt van Eötvös példája. Nekem többet ér az, ha tanítványom Viola sorsának festésénél Eötvös meleg, igazságos szívének a dobogását kiérezi, mintha Viola jellemzésének jeles voltát emlegeti».

U. i. 12. sz. — *Sikabonyi Antal: Kiss József*: Hangulatosan jellemzi K. J. költői pályáját. Felfogása szerint a modern magyar líra lelke K. J. költészetében jelent meg elsőnek.

Uj Idők. 1914. évf. 5. sz. — *Mikszáth: A ló, a báránka és a nyúl*. Az ismert híres elbeszélés; hozzá a címben említett játékok képe az Akadémia Mikszáth szobájából.

Uránia. 1914. évf. 2. sz. — Gyulai Pálnak, Varju István c. népregényét, Mikszáth Hátrahagyott Munkái I. kötetét és a Kisfaludy-Társaság Aurora c. almanachját, *Halasi* pedig Koeppel Emilnek Byronról írt könyvét ismerteti.

Vasárnapi Ujság. 1914. évf. 2. sz. — *Zuboly: A hatvanéves Vasárnapi Ujság*. Rövid megemlékezés e heti lap múltjáról. — *Kiss József összes költeményei. Második Kötet*. Ismertetés. K. J. költészete átvezető híd az Arany János nemzedéke és a legújabb lyra közt. Egy elmúló hagyomány s egy új fejlődés találkozik benne.

U. i. 1914. évf. 3. sz. — *B. Eötvös József és Deák Ferenc*. 1866. márc. 19-én felhívást intéztek az ország közönségéhez Vachott Sándor özvegyének nemzeti felszegéllése végett. A felhívás kézírata egy részének hasonmása közölve.

U. i. 1914. évf. 4. sz. — *Tompa Mihály*. Váczy János Tompa-életrajzának ismertetése.

Világ. 1914. évf. 16. sz. — *Megtalálták Martinovics sírját*. Gárdonyi Albert fővárosi levéltárnok régi okiratok és rajzok alapján megállapította, hogy Martinovicsot és társait a budai katonai temető árkán túl temették. Tizenhat vadgesztenyefa őrzi a szabadság vértanuinak sírját.

FIGYELO.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914. február 7-én *választmányi ülést* tartott.

Négyesy László elnöklete alatt jelen voltak : Ágner Lajos, Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Császár Elemér, Császár Ernő, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Horváth János, Király György, Lengyel Miklós, Német Károly, Pintér Jenő, Sebestyén Gyula, Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Vértesy Jenő, Weber Artúr. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnöklő alelnök üdvözli a megjelenteket és sajnálattal jelenti, hogy elnökünket egészségi állapota távoltartja az üléstől.

2. Titkár jelentése alapján rendes taggá választott: Kepes Ernő dr., tanár, Bpest; Strauch Béla, tanár, Bpest; Kassay Lajos főgimn. igazgató, Csikszereza; Kirchner Dániel, Losonez; Fejes Áron, ref. tanítóképző int. igazgató, Nagyenyed (aj. Ágner Lajos és Pintér Jenő); Jánossi Benedek, ciszt. r. papnövendék, Eger; Galambos Dezső dr., áll. főgimn. tanár, Makó; Jablonkay Gábor S. J., kath. gimn. igazgató, Pécs; Molecz Béla, főgimn. tanár, Szentés; Halasi Lipót dr., ügyvéd, Nyitra; Sebestyén Julia, polg. isk. tanítónő, Bpest; Paál Antal, tanár, Bpest; Sziklai Jenő, Eperjes; Nádler István, tanítóképző int. tanár, Esztergom; Gyöngyössy Mária Piroska, iskolanővér, Temesvár; Hidvégi József, író, Újvidék; Erdélyi I. Irén, prém. főgimn. tanár, Szombathely (aj. a titkár); Fekete Irén, polg. isk. tanítónő, Bpest (aj. Springer Stefánia); Szalai Károly, polg. isk. igazgató, Rákospalota (aj. Bart Rezső).

Rendkívüli taggá megválasztottak: Leichtner Ede, Oroszlán Géza, Márkus Győző, egy. hallg., Bpest (aj. Ágner Lajos).

Az Irodalomtörténetre újabban előfizettek: Globus könyvkereskedés, Fiume; Nágel Ottó, Németh József, Szent-István-Társ., Ranschburg Gusztáv, Bpest; Fábry Edith, polg. isk. tanítónő, Sárospatak; Gubányi Magda, Pilis; Székely Dénes, Székelyudvarhely; Wolf Gyula, Győr; és a következő intézetek és könyvtárak: Budapest: II. ker. áll. főreálisk. tan. könyvt.; Hajduböszörmény: Főgimn. önk. kör; Ipolyság: Áll. főgimn. tan. könyvt.; Kolozsvár: Ref. Kollegium tan. könyvt. és Keresk. akad. tan. könyvt.; Miskolc: Kath. főgimn. önk. kör; Pápa: Áll. tanítóképző int. tan. könyvt.; Szabadka: Áll. tanítónőképző int. tan. könyvt.; Szombathely: Vasmegyei Kultur-egyesület könyvt.; Újpest: Áll. főgimn. tan. könyvt.; Zalaegerszeg: Áll. főgimn. tan. könyvt.

Társaságunk tagjainak s előfizetőinek összes száma tehát: 1110. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító: 22, rendes: 712, rendkívüli: 51, előfizető: 323.

3. Vargha Damján jelentést tesz a választmány megharmadolására kiküldött bizottság nevében. Kisorsoltattak: Békefi Remig, Bleyer Jakab, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gálos Rezső, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gyöngyösy László, Gyulai Ágost, Harsányi István, Jánosi Béla, Kelemen Béla, Kiss Ernő, Körös Endre, Kürti Menyhért, Loósz István, Német Károly, Pap Károly, Prónai Antal, Radó Antal, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Toncs Gusztáv, Vadász Norbert, Vargha Damján, Varju Elemér, Veress Samu, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. — Tudomásul szolgál s a kisorsoltak új választás alá kerülnek a közgyűlésen.

4. Tolnai Vilmos a pénztárvizsgáló bizottság nevében jelenti, hogy a pénztárt megvizsgálták s a számadásokat és mellékleteket teljesen rendben találták. Egyúttal indítványozza, hogy javasolja a választmány a közgyűlésnek, hogy a pénztárosnak a felmentvényt adja meg s a pénztárosnak a pénztári ügyek buzgó kezeléseért köszönetet szavazzon.

5. Pénztáros jelentést tesz a társaság vagyoni állapotáról. Az idei bevétel február hó 7-ig: 3851-03 kor., kiadás: 3080-98 kor., maradvány: 770-05 kor. Egyben előterjeszti a pénztáros az idei költségvetés-előirányzatot. Tudomásul szolgál.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Tolnai Vilmos és Német Károly váli tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülést* előzte meg. Tárgyai: 1. Váczy János: Kazinczy a szabadelvű és demokratikus eszmék szolgálatában. 2. Vargha Damján: Az assumptio gondolköre és forrásai a kódexirodalomban.

A Zrinyász neve. Tolnai Vilmos ily című apróságát (Irod. II: 107. l.) nem hagyhatom szó nélkül. Miért «egyetlen kifogástalan» a *Sziget Ostroma* név, mikor annak jóformán semmi hagyománya, ellenben a *Szigeti Veszedelem* nemcsak «már közkeletű», hanem egyenesen autentikus. Mert hiszen tudvalevő, hogy Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz ezt a címet nem magok találták ki, hanem a Syrena előszavából vették: «énnékemis 100. esztendővel az után történt irnom Szigeti veszedelmet» (1651-iki kiadás). Igaz, hogy ez Zrinyinél nem cím, hanem köznévi (v. ö. «Homeros 100. esztendővel az Trojai veszedelem után írta historiáját» u. o.), de a címmel írt «Obsidionis Szigethianae» is nyilván köznévszerű szerkezetben és jelentésben van használva, úgy hogy az Obsidio Szigethiánát nem kell nekünk újra fordítani, ha magyar névre van szükségünk, mikor a költő maga lefordította, még pedig stilszerűbben, mintha az «ostrom»-mal fordítjuk.

n.

A Vojnich-jutalom. Minden újságolvasó élénken emlékezhetik még a gyalázkodások, csúfolódások, goromba vagy elménc sértések özönére, mellyel a napilapok, szinte kivétel nélkül, évről-évre elárasztották az Aka-

démiát a Vojnich-jutalom odaitélése idején. Kétségbevonták az Akadémia jogát ahhoz, hogy kéretlenül is kritikát merjen mondani egy-egy esztendő magyar drámai terméséről. Színműíróink, szinte kivétel nélkül újságírók magok is, derűre-borúra nyilatkoztak az akadémiai kritika alkalmából s kikérték magoknak, hogy az Akadémia szétszedje, lecsepülje, megbélyegezze az ő színműveiket, mikor a jutalomra nem is pályáznak. Szó sincs róla, nem lehetett irigylendő a bíráló bizottság s különösen az előadó helyzete: mérget vehetett rá, hogy másnap reggel az ő tökfilkó- és múmia-mivoltát kikiáltó újságcikkek mellett szüresölgeti kávéját egy pár millió írástudó magyar. Pedig hát ő sem pályázott semmi jutalomra: s mégis kritikát kapott, még pedig milyet! De az újságíró — úgy látszik — kivétel s neki több joga van, mint az Akadémiának, a kritikára. Ha ugyan kritikának nevezhetni azt a palástolatlan megbélyegző szándékot, melyet a politikai pártusák kíméletlenségében sajátít el s oly könnyűszerrel átplántál más területekre is a sietős napilap.

Az idei jelentéstevő azonban nem vette sorra bonckés alá az 1913. év magyar színműveit, csak a legjobbnak ítélről mondott véleményt. Hogy jelentésében mire terjeszkedik ki, mire nem: tisztán a bíráló dolga s őt emiatt nem is érheti gáncs. Mindamellettt két okból is szeretnők, ha a Vojnich-jutalom bírálói ezentúl is részletező jelentésben foglalkoznának az illető év egész színműtermelésével. A Vojnich-jelentések, ha az egész évi termelést felölelik, igen hasznos elmunkálatok korunk később megírandó irodalomtörténetéhez. Tíz-húsz esztendő magyar drámairodalmát, ha korábbi összefoglaló jellemzésekre nem támaszkodhatunk, mindenesetre sokkal nehezebb feldolgozni s áttekinteni, mintha a Vojnich-jutalom országosan végig szidalmazott jelentéstevői már évről-évre megtették azt az önfeláldozó szolgálatot az összefoglaló tudománynak. Mi tehát már ebből az okból is hálásak volnánk, ha az akadémiai bíráló-bizottságok a jövőben is fenntartanák a korábbi hagyományt.

De másfelől, sajnálatos volna, ha az a feltevés kaphatna lábra, hogy imé, az Akadémia megszívlelte az újságok lármáját, s lemond a jogos kritikáról, csakhogy elejét vegye a már divattá vált gyalázkodásoknak. S e feltevést a nagyközönség körében nemcsak felébrszti, hanem kész meggyőződésé éreli az akadémiai főtítkárnak a napilapokban közölt apokrif nyilatkozata, mely szerint maholnap mindenki lemond inkább az akadémiai tagságról, mintsem ilyen bíráló-bizottságban tagságot vállaljon. E nyilatkozatot (melynek hitelessége egyáltalán kérdéses) az olvasók legnagyobb része félreérti s bizonyára úgy értelmezi, hogy az akadémikusok azért nem vesznek szívesen részt bíráló-bizottságban, mert nem hajlandók meghurcoltatni nevüket, s mert — magyarán mondva — félnek a doronggal dolgozó újságoktól. Bármily terhes és többnyire áldatlan időpazarlás is az efféle bíráló munka (mert hisz ezért idegenkednek tőle, tudjuk, az akadémikusok s a főtítkárnak is, ha hiteles, csak ez lehetett az igazi értelme), mindamellettt kár volna felhagyni vele, s kár volna meggyökerezni engedni azt a felfogást, hogy terrorral elnémíthatni a jogosult kritikát.

Mert, hogy jogosult, azt jóhiszeműleg senki sem merné tagadni. Nem pedig főképp az az újságíró, ki napról-napra «kritikát» mond a közélet kisebb-nagyobb szereplőinek nemcsak alkotásairól és jelentőségéről, hanem egyéniségéről, jelleméről, becsületéről is. S kell is, hogy kritikában részesüljön minden, ami a magánéletből kilépve közüggé válik. De közügy az irodalom is, az a színműirodalom is. És mindenkinek, a legutolsó színházlátogatónak is, megcsorbíthatatlan joga, hogy elmondja, leírja, kinyomassa, ha neki úgy tetszik, s ha tudja, a maga véleményét. Azzal, hogy valaki akadémikus lett, ezt a jogát nyilván nem veszítette el. Aki pedig a kritikát nem tűri, tegye le a tollat, s olyan szerszámra igazítsa magát, melyel örökre elhúzódhat az akadémiai kritika gyűlölt figyelme elől. *nf.*

A magyar irodalomtörténet a budapesti műegyetemen. Ilosvay Lajos, mint a műegyetemnek 1901—1902. tanévi rektora, a tanévet megnyitó beszédében a következőket jelentette be: «Műegyetemünkre kiválóan fontos esemény volt, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága a magyar irodalomnak és a magyar irodalomtörténetnek nyilván rendkívüli tanszéket szervezett, melyre meghallgatásunkkal Ferenczy József dr.-t, az Országos Közoktatási Tanács titkárát, a kolozsvári egyetemen az esztétika magántanárát ajánlotta kinevezésre. Ő Felsőge 1901 július 7-én kelt legfelsőbb elhatározásával Ferenczy József dr.-t címzetes rendes tanári címmel és jelleggel ny. rk. tanárnak ki is nevezte. E tanszékre nagyfontosságú feladat háramlik. Hivatása a szigorú szaktanítás hidegségét és egyoldalúságát mérsékelni. Hallgatóságunk fogékony az irodalmi tárgyú előadások iránt és hálás közönsége annak a tanárnak, aki az általános műveltségének kereteit szélesbíti és az áthasonításra érdemes ismeretekkel kitölteni vállalkozik.»

Ferenczy József, aki 1902-ben ny. r. tanárrá neveztetett ki, előadásait az 1901—2. tanévben kezdette meg. A műegyetemen azonban már jóval előbb is voltak magyar irodalmi előadások. A műegyetem önkormányzatának életbeléptetésekor (1872 jan. 7.) rendezett ünnepen Sztoczek József rektori beszédében az áll, hogy miután 1860-ban a magyar tannyelv használata megengedtetett, «csakhamar felállított a magyar nyelv és irodalom tanszéke, mely a mostoha abszolút uralom által a hazai tannyelvvvel együtt évek során át számkivetésre volt kárhóztatva». A tanszéket *Machik József* hites ügyvéd töltötte be 1872-ben történt nyugalombavonulásáig. Machik előzőleg «a József-ipartanodához fiókosított felreáltanodai osztályokban működött». Heti 3 órában Magyar Ügyirálytant adott elő és ugyancsak 3 órában Magyar Irodalomtörténetet, még pedig a téli félévben ó- és középkort, a nyáriban új- és legújabb kort.

1872—73. és 1873—74-ben *Ponori Thewreuk Emil* működött mint helyettes tanár, azután «e tanszék végképeni eltöröltetése hozatott javaslatba és a nm. minisztérium által el is lőn rendelve». 1875—76-ban *Dobránszky Péter*, a történelem, földrajz és statisztika r. tanára «Széchenyi és kora» címen hirdetett előadást.

Évek multán a műegyetem tanácsa időnként 10—15 órás sorozatos

irodalmi előadásokat tartatott. Címüket a félévenként kiadott «Órarend» közli és utóbb az egyes tanévek elején kiadott «Programm» az előadások anyagát is részletezi többé-kevésbé. 1892 óta *Alexander Bernát*, mint a művelődéstörténet, irodalom és eszthetika megbízott szakelőadója, rendszeresen tart ma is irodalmi előadásokat. Tárgyukat újabban inkább a világirodalomból választja. Néhány éven át *Gaal Jenő*, a nemzetgazdaságtan tanára tartott Széchenyiről előadásokat. Talán nem lesz érdektelen, ha közöljük az irodalomtörténeti előadások sorozatát.

1883—84. I. félev. *Gyulai Pál*: Petőfi költészete.

• 1884—85. I. *Szász Károly*: Arany János költészetéről.

1885—86. II. *Alexander Bernát*: Faust és Az Ember Tragédiája.

1886—87. I. *Beöthy Zsolt*: Buda haláláról.

1892—93. *Alexander*: Válogatott fejezetek a dráma történetéből. Heti 1½ óra. (I. félev: Az Ember Tragédiája Madáchtól és a világirodalom némely hasonló költeménye. II. félev: Shakespeare drámái.)

1893—94. *Alexander*: Széchenyi István és kora. I. és II. 1½ óra. A dráma elmélete és története. I. és II. 1½ ó. Arany János költészete. I. és II. 1½ ó.

1894—95. *Alexander*: A modern dráma története. I. és II. 1½ ó. Eszthetika. I. és II. 1½ ó.

1895—96. *Alexander*: A XIX. század drámájának története. I. és II. 1½ ó. Eszthetika. I. és II. 1½ ó.

1896—97. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. (Görög tragikusok. Dante. Goethe Faustja. Az Ember Tragédiája.) Eszthetika.

1897—98. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. (Dante. Shakespeare. Molière. Petőfi.) Eszthetika.

1898—99. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. (A görög tragikusok. Molière. Ifj. Dumas. Ibsen. Hauptmann. Az Ember Tragédiája.) Eszthetika.

1899—900. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. Eszthetika.

1900—01. *Alexander*: mint előbb.

1901—02. *Ferenczy*: Hirlapirodalmunk 1840-től. II. 4 ó. Nagy szónokok jellemzése. II. 2 ó. *Gaal*: Gróf Széchenyi István közgazdasági politikája. I. 2 ó. Gróf Széchenyi István társadalmi politikája. II. 2 ó. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. Eszthetika.

1902—03. *Ferenczy*: Petőfi életének és költészetének ismertetése. I. és II. 4 ó. A magyar szónoklati irodalom története. Magyar szónokok jellemzése. I. és II. 2 ó. Párhuzam a költészet és a többi szépművészetek között. I. és II. 2 ó. *Gaal*, *Alexander*: mint előbb.

1903—04. *Ferenczy*: Szabadságharcunk és a reá vonatkozó irodalom ismertetése. I. és II. 4 ó. Stíltan. Az irodalmi és szépművészeti alkotások stílusa. I. és II. 2 ó. *Gaal*, *Alexander*: mint előbb.

1904—05. *Ferenczy*: Magyar írók és államférfiak életének és működésének irodalmi essayk formájában való ismertetése. (A Wesselényiek. A Dessewffyék. Széchenyi I. Eötvös. Deák. Kossuth. Andrássy.) I. és II. 4 ó. Poetika. (Az eposzi, lírai és drámai költészet elmélete.) I. és II. 2 ó. *Gaal*, *Alexander*: mint előbb.

1905—06. *Ferenczy*: A tudományos és politikai időszaki sajtó története. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint előbb.

1906—06. *Ferenczy*: Petőfi, Arany, Tompa életének és költészetének ismertetése. I. és II. 4 ó. A szépművészetek viszonya a költészethez. I. és II. 2 ó. *Gaal*: Széchenyi István közgazdasági és társadalmi politikája. I. 2 ó. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek (Az Ember Tragédiája. Faust. Kain.) Eszthetika.

1907—08. *Ferenczy*: Magyarország irodalmi és politikai közéletének jellemzése a XIX. században. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint előbb.

1908—09. Ugyanazok: mint az előző tanévben.

1909—10. *Ferenczy*: Magyarország irodalmi és politikai közéletének ismertetése a XIX. század II. felében. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint előbb.

1910—11. *Ferenczy*: A XIX. század uralkodó eszméi irodalmi és politikai életünkben. Petőfi élete és művei. Petőfi a világirodalomban. I. és II. 4 ó. Poetika. I. és II. 2 ó. *Gaal*: mint előző tanévben. *Alexander*: Válogatott fejezetek a legújabb drámai irodalom történetéből. Eszthetika.

1911—12. *Ferenczy*: Magyarország irodalmi és politikai közéletének ismertetése a XIX. század II. felében. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint az előző tanévben.

1912—13. Ugyanazok: mint az előző tanévben.

1913—14. *Ferenczy, Alexander*: mint az előző tanévben.

OBERLE KÁROLY.

Magyar írók dán nyelven. Dániában Jókai regényei keltettek először általánosabb érdeklődést a magyar irodalom iránt. Még 1874-ben — tehát egy évvel megelőzve Svédországot — fordította le Axel Damkier a Szegény Gazdagok-at és pedig — amint a címlap mutatja — a szerző beleegyezésével.¹ Ugyancsak az ő fordításában jelennek meg egymásután: az Arany Ember, a Politikai Divatok, a Szerelem Bolondjai, Enyim, Tied, Övé.² Úgy látszik, ezután Damkier befejezte fordítási tevékenységét és nem is akadt többé Jókainak még egy ilyen buzdó dán fordítója. Egy névtelen lefordítja még a Szabadság A Hó Alatt című regényt,³ ezzel azután hosszú időre letűnik Jókai neve a dán könyvpiacról. Ujabbán egy olesó füzetes regényvállalat első számát Jókai-regénnyel (Páter Péter)⁴ indította útnak, sőt az egyik

¹ De fattige Rige. Roman. Med Forfatterens Tilladelse översat af Axel Damkier. 1874. — Bár a Damkier-család több tagja ismeretes a dán irodalomban, mégis erről a Damkierről semmi adatot nem tudtam szerezni.

² Et Guldmenneske 1874, — Andre Tider, andre Mennesker 1877, — Kaerlighedens Narre 1875, — Min, Din, Sin 1877. — Megjelent még ugyancsak Axel Damkier fordításában: En polsk Historie (Egy lengyel történet) a Dagstelegrafens regényrovatában 1875.

³ Friheden under Sneen eller den grønne Bog. 1880.

⁴ Idalia — 1903. J. Hansen Folkets Bibliotek Nr. 1. Izléstelen 25 öres piros füzet.

kis dán lap regényrovatában a Tengerszemű Hölgy-et közölte angol kiadás után.¹

Különben a magyar irodalom első hivatott megismertetője és még mostan is lelkes terjesztője Dániában Schumacher Sándor, a dán írók egyesületének főtitkára. Teljes nevén: Johannes Alexander Julius Schumacher de Meza.² Apja őrnagy volt, de az ifjú nyugodtabb pályára vágyott és patikusnak készült. Még tanulóéveiben több idegen nyelvet sajátított el és fordíttatott angoltól meg németből. Az első siker fölbátorította és eredeti tervével szakítva, teljesen az írói pályára lépett. A magyar irodalom iránt való érdeklődését Mikszáth Kálmánnak egyik novellája kellette föl.³ A tanulmánygyó, lelkes fiatal író elővette Töpler Ungarischer Lehrgang-ját és Riedl Szende Ungarische Grammatik-ját, hogy megtanulja a magyar nyelvet. Mint műfordító és önálló író nagyon jól tudta, hogy a fordítás által az eredeti mű mindig veszít valamit az üdeségéből, a másodkézből való fordítás pedig egyenesen mérőnylet az eredeti munka ellen. Rövid tanulás után annyira vitte Schumacher, hogy eredetiből fordíthatott és 1885-ben megjelent dánul az első Mikszáth-rajz: Bede Anna Tartozása.⁴ Ha végiglapozzuk ezen év nagyobb dán újságjait, majdnem mindegyikében találunk egy-egy Mikszáth-novellát Schumacher igen sikerült fordításában.⁵ Így a dánok képes családi lapjában (Illustr. Familj-Journal 1885, 262—70) Az A Pogány Filesik (Den ugudelige Filcsik) novellát találjuk, a Rózsaszínű Rozsdát (Det hemmelige Segl) az Illustr. Tidende (1885/6 Nr. 31) hozta; Timár Zsófi Özvegye (Marthe Timars Enkestand) és Jasztrabék Pusztulása (Jasztrab) a Nordstjernen (1885 Nr. 24) című lapban kapott helyet; a legelőkelőbb dán politikai napilap a Politiken (1885, 146. sz.) Szegény Gélyi János (Stakkels Johans Heste) és a Bági Csoda (Miraklet) novellákat közölte. Még ebben az évben egy egész kötetre való fordított Schumacher és ki is adta a következő címen: Koloman Mikszáth: Noveletter fra Ungarn. Paa Dansk ved A. Schumacher — Kjöbenhavn. H. Hagerup 1885. — A majdnem százoldalas füzet öt Mikszáth-elbeszélést tartalmaz.⁶ Schumacher második Mikszáth-fordítása — a közben megjelent

¹ Öjne som Havet. Översat fra Engelsk ved L. Holstein. Adresse-Avisen regényrovatában 1905. Könyvvárosi forgalomba nem került különlenyomatból.

² Szül. 1853 szept. 17-én Nörre-Stenderupban, Kolding mellett.

³ Saját közlése szerint 1883-ban olvasott Sachermann Auf der Höhe című folyóiratában egy Mikszáth-novellát. L. Dán író Magyarországról. Világ 1913 szept. 20-iki számot.

⁴ Annas Bröde. 1885. All. Familj-Journal 156. old.

⁵ Az Akad. Értesítő XXI. kötetében (562—581) Mikszáth Kálmán művei idegen nyelveken c. bibliografiai áttekintésben Heinlein István felsorolja a dán fordításokat. Ezekon kívül még 12 fordítást jegyzett föl nékem Schumacher Sándor. (V. ö. Akad. Ért. X. 645. old.)

⁶ 1. Guldrökenen (Az arany kisasszony). 2. Historien om et Aegteskab (História egy házasságról). 3. Lammet «Sukkersød» (A néhai bárány). 4. To Avlsgaarde (Két major regénye). 5. Annas Bröde (l. fent).

apró novellákat nem számítva — már tekintélyes kötet¹ és tartalmuk arra mutat, hogy a fordító nagy gonddal igyekezett igazán jellemző és jelentős elbeszéléseket kiválogatni. Mikszáth kisebb novellái közül ezután még hármát fordított le, ezek: a Frivol Akta,² a Király Ruhái³ és a Nagy Kutya A Vicebiró. Ez utóbbi a Gads Danske Magasin c. előkelő képes folyóiratban jelent meg⁴ és a novellát Mikszáth ifjúkori arképe előzi meg, melyhez Schumacher írt rövid jellemzést. «Az igazi költő — így kezdődik az alig egy oldalas cikk — hallja a fű növést és érti az állatok beszédét ép úgy, mint az emberek gondolatait. Ilyen költő Mikszáth Kálmán.» Azután rövid életrajz és jellemzés következik, melyben Mikszáthot Dickenshez hasonlítja.

Schumacher legértékesebb Mikszáth-fordításai közé tartozik a legutóbbi: Szent Péter Esernyőjé-nek⁵ minden sorában sikerült dán nyelvre való átültetése. A fordító előtt nagy feladat állott, hogy ezt a zamatos nyelven sok helyen dialektusban megírt különös történetet a maga teljességében egy az eredetitől olyan messze fekvő idegen nyelvre vigye át és egy annyira idegen olvasóközönség számára tegye élvezhetővé és vonzóvá. Ilyen feladat megoldására csak az vállalkozhatott, aki maga is fró és Magyarországot jól ismeri. Ilyen föltételek mellett sikerülhetett Schumacher Sándornak ez a fordítása. Az ízléses kiállítású könyv megjelenését örömmel és lelkesen üdvözlötték a dán ujságok. Így, hogy csak néhány ismertető eikkből idézzek: «Igen érdekes regény ez, számos humoros jelenettel. Úgy a terjedelme, mint a hangulata mindjárt az első pillanatra emlékeztet Dickens stílusára, ha nem is olyan biztos a jellemrajzolásban.» (C. Ludvigsen.)⁶ Az Extrabladet⁷ hosszabb cikkben méltatja és «gyönyörűsép» elbeszélésnek mondja. A Politiken⁸ többek között így ír: «Ártatlanabb és bájosabb történetet napjainkból alig lehetne elgondolni. A szerzőben annyi a vidámság, az életöröm és kedélyesség, hogy az ember azonnal felé nyújtja a karját.» «Mikszáth előkelő elbeszélő, aki a lírai művész fensőségével játszik a tárggyal és az olvasó figyelmét az utolsó percig lekötve tartja.»

Majdnem az összes dán Mikszáth-fordítások Schumacher tollából ke-

¹ Koloman Mikszáth: Slovakiske Landsbyhistorier. Fra Ungarsk ved A. Schumacher. Kjöbenhavn. Lybecker et Meyer. 1893. 207 old.

² Hver 14-de Dag 1895. 23. sz.

³ Hver 14-de Dag 1896. 284. old.

⁴ Vicedomaren. En ungarsk Röver-Historie. Gads Danske Magasin 1906. X.

⁵ St. Peders Paraply. 1912. Kjöbenhavn. Lybecker et Meyer.

⁶ Bogsamlings Bladet 1913. 12. sz.

⁷ 1912 okt. 25. En ungarsk Forfatters Roman címen hosszabb ismertetés T. O. szignatúrával.

⁸ 1912 dec. 3. — Azonkívül kisebb ismertetéseket találunk még a következő dán ujságokban: Berlingske Tidende 1912 dec. — Fyns Tidende 1912 okt. 4. — Aftenposten 1912 nov. 25. — Ribe Stifts-Tidende 1912 okt. 8 (hosszú méltatás). — Morgenbladet (norvég.) 1912 okt. 23.

rültek ki, kivéve két elbeszélést: ¹ az Eladó Birtok-ot és a Fekete Asszony-t. Ez utóbbit azonban Schumacher is lefordította.²

Schumacher célja az volt, hogy a magyar szépirodalmat néhány főalkotásában bemutassa honfitársainak s így a Mikszáth-fordítások csak egy részét képezik ezen a téren való fáradozásának. 1892-ben lefordítja Csiky Gergely Proletárok c. színművét.³ Fordítását néhány oldal előszó vezeti be, melyben röviden mintegy dióhéjban foglalja össze a magyar dráma-irodalom történetét, csak a kimagasló személyeket említve meg. Csikyhez érve, találón jellemzi műveit és ügyesen vázolja életét. Schumacher buzgóságának köszönhetjük, hogy a Proletárok-at az egyik kopenhágai színházban színre is hozták. 1893 május 7-én volt az első magyar színmű dánnyelvű premiérje a Dagmar-Teater-ben.⁴ Amint az akkori színikritikákból láthatjuk, a darabot szimpatióval fogadták, amit abban az országban, ahol Ibsen és Björnson nevelte a színházi közönséget, ahol egy Georg Brandes⁵ a színikritikus, már szép sikernek mondhatunk. A Politiken másnap hosszú kritikát hoz, mely részletezi a darab tartalmát és úgy látja, hogy a szerző a színmű súlypontját a jó és gonosz közti ellentétre helyezi; a darab erősen színpadias és szellemes. Megrója az előadást, melynek «mint lövésnek kellett volna történnie, nem pedig mintha misét olvastak volna». A közönség kissé elégedetlen volt a gonosznak a jó fölött vívott hosszas győzelme miatt; «a darab mindenesetre megérdemli, hogy a színészek jobban átdolgozzák». — A többi lapok is általában kedvező kritikát hoztak.

Schumacher még ugyanazon évben Csikynek két regényét és lefordította dánra: az Arnold-ot és a Sisyphusi Munká-t.⁶

Nem számíthatjuk egészen a fordításokhoz Schumachernek Ungarske Folkeeventyr (Magyar népmesék)⁷ címen kiadott két kis füzetét. Összesen 16 (7—9) magyar népmesét írt át dán nyelvre Erdélyi, Arany-Gyulai és Merényi László gyűjteményei után. Mindakét füzet a következő magyar ajánlással jelent meg: «A jeles költő Gyulai Pálnak mély tisztelettel Schumacher Sándor.» — Gyulai Pálnak, akivel magyarországi utazásai alkalmával több időt töltött együtt, személye és költészete iránti tiszteletből fordította le a magyar irodalom egyik klasszikus elbeszélését: Egy

¹ Ejendom til Salg. En Roman Kalman de Miksath (sic!) Aalborg 1897. 16° 124 old. Különnyomat valamelyik dán ujság regényrovatából. Könyvárusi forgalomba nem került. — Den sorte Dame. Översat fra Ungarsk af Ulla Stærcke Det ny Aarhundrede 1907. 9—10. sz.

² Aaret rundt 1891. 182. old.

³ Proletarer. Skuespil i 4 Akter. Översat fra Ungarsk af A. Schumacher. — Kjöbenhavn 1892. Lybecker et Meyers Forlag. 162 old.

⁴ Előadták még ugyanazon hónap 11., 15., 16., 17., 18., 23., 24. napjain.

⁵ G. Brandes egyik írásában «Om læsning» (olvasásról) a legjobb könyvek között Aranyt és Petőfit is megemlíti.

⁶ Nemesis. Roman. 1893 — Et Sisyfos-Arbejde. Roman. 1893.

⁷ Ungarske Folkeeventyr ved A. Schumacher. 1—2 Saml. 79 old., 80 old. 1894.

Régi Udvarház Utolsó Gazdájá-t.¹ A csinos kiállítású kötet közli Gyulai areképét és az előszóban rövid méltatást találunk Gyulairól mint költőről, kritikusról és emberről. Minden során meglátszik, hogy olyan írta, aki ismerős a viszonyokkal, aki tisztában van a magyar irodalom multjával és világosan látja annak jelenjét is.

Míg Svédországban olyan népszerű lett Herczeg Ferenc neve a Gyurkovics-fiúkról és lányokról írott történeteivel, addig Schumacher nem igen sietett azok lefordításával. Az első Herczeg-könyv dánul Simon Zsuzsava volt,² szintén Schumacher munkája. Csak nem régen jelent meg dánul a Gyurkovics-leányok fordítása, ugyancsak az ő tollából.³ Hogy miért nem sietett Schumacher a Gyurkovics-könyvek lefordításával, azt avval magyarázhatjuk, hogy a dán irodalom oly gazdag az igazi jóízű humoros elbeszélésekben, hogy alig van kelendőse az idegenből átültetett ilyenfajta irodalomnak. Svédországról pedig azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen alig vannak eredeti humoros könyvei.

A magyar írókat, amint láttuk, majdnem egyedül Schumacher Sándor ismertette meg a dán olvasóközönséggel és így igazán méltán érte az az elismerés, midőn a Kisfaludy-Társaság 1898-ban kültagjává választotta. Csak azt sajnálhatjuk, hogy Petőfi vagy Arany verseinek dánra való átültetésével eddig meg nem próbálkozott, pedig mint egyetlen Petőfi-fordítása mutatja, itt is szép eredményeket tudna felmutatni.⁴ Ugyancsak Schumacher írta meg a dán világirodalomtörténetben a magyar irodalomról szóló részt.⁵ Rövid, világos összefoglalása a magyar irodalomnak alig 25 oldalon. Tiszta képet ad a külföldi olvasónak és pedig majdnem a legújabb korig. Megemlíti az elbeszélők között Vértesyt és Bródyt, a lírikusok között Szabolcskát, Kozmát és Palágyi Lajost.

Mióta Schumacher első fordításai⁶ megjelentek, azóta egy-két munkát leszámítva, csakis az ő buzgóságának köszönhetjük, hogy a magyar írók oly szép számmal és változatos művekkel szerepelnek a dánnyelvű könyvek között. Befejezésül még csak egy fordítást akarok megemlíteni, Eötvös József a Falu Jegyzőjé-nek dán kiadását. 1894-ben jelent meg valamelyik

¹ Gyulai Paul: En gammel Herregaard. Fortaelling. M. Forf.-s Portr. og Illustr. af T. Dörre. Aut. Övers. fra Ungarsk ved A. Schumacher. 1902. 160 old.

² Herczeg F.: Oberstens Datter. Roman. Overs. fra Ungarsk ved A. Schumacher. 1896.

³ Frökenerne Gyurkovics. Aut. Overs. ved A. Schumacher. 1904.

⁴ A Petőfi-Almanach számára fordította le Reszket a bokor... kezdetű kis dalt. — Különbön Petőfi egyetlen dán fordítója C. H. Thurak, aki német szöveg után 40 költeményt fordított le és 1869-ben Digte af Petőfi címen adta ki. L. Petőfi a világirodalomban. Petőfi-könyvtár. XXVII—XXVIII. 205—225. old.

⁵ Illustreret Verdens-Litteraturhistorie. Udgivet af Julius Clausen. III. kötet. 1901. Ungarn af Alex. Schumacher 949—976.

⁶ Érdekes, hogy Jókaitól mindössze csak egy apró novellát fordított le: Szerelem és egy kis kutyá-t. (Hver 88 Dag.) Sajat közlése után.

dán ujság regényrovatában, német szöveg után fordítva. A kopenhágai könyvtárban akadtam 16° vaskos különlenyomatára.¹ Mivel könyváruisi forgalomba nem került, ez a fordítás majdnem ismeretlen.

LEFFLER BÉLA.

Benedek Aladár. Valamikor a legnépszerűbb magyar költők sorába tartozott, ma senki sem emlegeti. Ötven éves írói munkásság után nyomorral küzd és kéréssel fordul a közönséghez. Többek között ezeket mondja felhívásában: «Kérem hazám magasabb értelmiségét, hogy ne engedjen hazátlan módon, s immár 71 éves koromban szükségét szenvednem a hátralévő kis arasznyi léten át és ha összeadna annyit csak, hogy egy kis kunyhót vehetnék magamnak, bizony igen nagy hálát éreznék! Pedig én egy darabka Európát oltottam a magyar költészet akkori túlspeciális, de nemes vér-ereibe és e kis hivatás sikeres bevégzése engem mindenha boldoggá tesz és fölemel. A többiről szóljon és szólni is fog az irodalomtörténet. Dicsőséget nem kérek; sem belső megelégedést, boldogságot, mert az volt, van és lesz nekem. De külső jólétem igen kevés volt, s most még kevesebb van. Ezt kérem tehát igen szépen a nemes, jó lelkektől. Hisz Homér apánk is koldus volt; de büszke koldus. Ő nem szégyenelte ezt. Én sem szégyenlem. Azt is bevallom, hogy szivesebben hallgattam volna a legvégsőig, de azt a körülmények immár lehetetlenné tették. E megszólalás erkölcsi kötelességem volt.» — Benedek Aladár minden adományért megküldi Örökzöldek című verses kötetét, melynek bolti ára öt korona. Lakása: Budapest, I. ker. Ballagi Mór-utca 8.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Sziklay Ferenc: János Vitéz és Toldi. (Fehértemplomi áll. főgimnázium 1912—13. évi értesítője. 44—77. l.).

Hatott-e János Vitéz Toldira? Ezt a kérdést Gyulai már rég kifejtette az Arany János fölött mondott emlékbeszédében: Petőfi sikere Aranyt felbátorította s meg volt győződve, hogy János Vitéz után ő is merhet írni naiv költői beszélyt, mely a népköltészettől sugalmazva hangban és jellemzésben egyaránt magyar legyen. Az Akadémia Lehr Albert-féle jutalomtételle arra irányult, hogy Gyulainak ez a köztudatba átment felfogása vizsgálat alá kerüljön s a részletekig szabatosan fejtessék ki. A pályanyertes értekezések közül eddig a Kéki Lajosét olvashattuk, a Nagy Sándoré most jelenik meg az Irodalomtört. Közleményekben. A jutalom kitűzése, illetőleg a kérdés maga eredményes volt. Több mint tíz mű pályáztott. De pályázaton kívül is jelent meg több idevágó értekezés. Ilyen a Sziklayé is.

A Gyulai véleményéből háromféle felfogás sarjzhatik ki. Az egyik,

¹ Eötvös J.: Landsbynotaren. Roman. Aalborg. 16°. 764 oldal. 1894. Közönséges újságpapírosra nyomtatva.

a legkényelmesebb és leggyakrabban felbukkanó, hogy t. i. János Vitéz hatott Aranyra úgy a Toldi conceptióját, mint kidolgozását illetőleg. E felfogásnak igazolnia kell, hogy a Toldi meséje, jelleme, szerkezete egyesegyedül a János Vitéz hatása alatt vált olyanná, amelyen. Második felfogás lehet az, hogy János Vitéz csak lélektani s indirekt úton hatott, nem magára a készülő műre, hanem Aranyak önmagát kereső lelkére. Arany a János Vitéz hatása alatt találta meg önmagát a Toldiban. Ennek a felfogásnak ki kell mutatnia, hogy állításai æsthetikailag és lélektanilag igazoltak s hogy az esetleges philologiai egyezések, nem kölcsönzések, nem *hatások*, hanem párhuzamos helyek s mindkét költőnél eredetiek. Részemről így értelmezem a Gyulai véleményét, a két költő és mű viszonyát (Lásd Uránia: 1912. évf. 475. s köv. 2.). A harmadik fajta felfogásnak a szöszólója Sziklay. Sziklay a két mű műfaji, tartalmi, szerkezeti, jellemrajzi, nyelvi és verselési vonásainak egybevetése után arra az eredményre jut, hogy János Vitéz Toldira egyáltalán nem hatott. Egyezésük annyi, hogy mindketten a népköltészet gazdag világának szülőttei. Arany végigszenvedte a másik költői irány sivárságát s így Petőfi nélkül is megtalálta volna az igazi utat és formát. Ennek a felfogásnak igazolnia kell, hogy a látszólagos egyezések egymástól teljesen függetlenek, illetve egy harmadik közös forrásra vihetők vissza. Sziklay a feladat első részét úgy vélte megoldhatónak, hogy kimutatja az egyezésekben mutatkozó különbségeket. Közös forrásul pedig a magyar embert állítja oda, mint a melyet Arany is, Petőfi is modellül használtak egymástól függetlenül és más-más felfogással. S végül igazolnia kellene ennek a felfogásnak azt is hogy egyáltalán lehetséges-e az adott esetben az alaptétel: János Vitéz nem hatott Toldira. Ennek az igazolását Sziklay meg sem próbálja; helyesen, mert nem is lehet igazolni. Minden egyezés hatásra vall. Az egyezés vizsgálata a hatás mértékének megfogalmazására való és semmiesetre a hatás tagadására. Ez olyan ellenmondás, amely zsákutcába vezet. Van a két mű közt egyezés — ezt Sziklay is jól látja —, de *hatás* nincs. Sziklay legalább erre az eredményre jut. És ez az ímént említett contradictio.

kg.

Vári Emil: A mesterkedőről. (A kisvárdai áll. főgimnázium értesítője. Kisvárdá, 1913. 3—41. l.)

Irodalomtörténetünk egy kuriózum-érdekű fejezetét, az ú. n. mesterkedőket dolgozta fel Vári Emil. Úgy találta, hogy ezekkel, névszerint Édes Gergellyel, Kovács Józseffel, Varjas Jánossal és Gyöngyösi Jánossal mostohán bántak el irodalomtörténetíróink s dolgozatában azt a feladatot vállalta magára, hogy a szerinte méltatlanul lenézetteknek elégtételt szolgáltasson, illetőleg hogy «irodalomtörténetszerte becsületesebb, megbecsülőbb és épen ezért megbecsülni valóbb ítélet fakadjon a mesterkedőről». De ez a dolog természete szerint nem sikerült neki. Valójában a mesterkedőkkel szemben eléggé méltányos az irodalomtörténet, midőn egyáltalán megemlíti őket, mert bizony, amint Vári ismertetéséből is kitűnik, komoly költői érdemök nincs. Jobban tette volna Vári, ha dolgozatában a pole-

mikus hangot egészen mellőzi s a mesterkedők életét, munkásságát tárgyiasan ismerteti s idézeteit is e szempontból válogatja meg. Heve tárgyialása közben is többször elragadja: a leoninust nem hibáztatja, a mesterkedést mentegeti; Édes Gergely szerinte nemcsak költő, hanem — több, a nyelv apostola; Kovács József hatása «óriási». Eredeti életrajzi adatai nincsenek, anyagát — irodalomtörténeti forrásokból — meglehetősen, bár szárazon csoportosítja s a mesterkedő költőket jelentőségük szerint elfogadhatóan csoportosítja.

NAGY SÁNDOR.

Csiksomlyói iskoladrámák. A csiksomlyói szt. ferencrendi kolostor könyvtárának kéziratából kiadták, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátták: *Alszeghy Zsolt* és *Szlávik Ferenc*. Budapest, 1913. 212 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Franklin-nyomda. Ára 4 kor. (A Heinrich Gusztáv által szerkesztett Régi Magyar Könyvtár 32. száma.)

A már napvilágot látott XVIII. századi drámai termékek után a fenti iskoladrámák nem jelentenek meglepetést. Négy csiksomlyói darabot olvasunk benne, az eredeti kéziratnak megfelelő hű szöveggözléssel. (*Misericordia et justitia Dei, Heraclius, Zápolya János* és *Bebek Imre, Rusticus imperans*: mind a négy magyar nyelvű darab.) A kötet legnagyobb részében *Szlávik Ferenc* műve; *Alszeghy Zsolttól* való több jegyzet és a bevezetésnek dramaturgiai része. Ez utóbbiban kifogásolnunk kell a fejtegetések kuszáltságát s a feldolgozás formátlanságát. Azt is szövé tette már egy ízben folyóiratunk, hogy a főszövegbe nem valók idegen nyelvű idézetek, terjedelmes latin, francia, stb. szövegrészek. «Az idegen nyelvű idézetek közlésének a jegyzetekben a helye s ha valamit mégis elkerülhetetlenül idéznünk kell a főszövegben, ezt lehetőleg magyar fordításban tesszük; csak az ellenőrzés kedvéért csatoljuk alul, a jegyzetek során, az eredeti szöveget». (Irod. I: 540.) E rövid dramaturgiai bevezetés első két oldalán pl. 27 sor francia nyelvű szöveg van beékelve 17 magyar sor közé!

B. J.

Gyöngyösi kalendárium 1914. évre. A Hanisz Imre Közművelődési Egyesület évkönyve. Szerkeszti: *Stiller János*. VI. évfolyam. 183 l. Ára 1 korona.

Egyéb hasznos olvasni-alók mellett két irodalomtörténeti cikk is van e jól szerkesztett naptárban. Az egyik *Alszeghy Zsolt* szöveggözlése: *A gyöngyösi toldalék*; a másik *Stiller Kálmán* értekezése: *Bugát Pál élete és művei*. A gyöngyösi toldalék 23 levélből álló, XVII. századi kézirat, mely 24 vallásos éneket őrzött meg; Erdélyi Pál hívta fel rá a figyelmet 1898-ban. A Bugát Párról szóló értekezés vonzó képét nyújtja a kiváló orvosnak és híres nyelvújítónak, Gyöngyös szülöttének. Bugát orvostudományi és nyelvészeti működéséről egyaránt helyesen tájékoztat.

Magyar Tud. Akadémiai Almanach. Kiadja a M. T. Akadémia. Budapest,

1914. 290 l. Franklin-nyomda. Hozzáköteve: *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje*. Budapest, 1913. 168 l. Franklin-nyomda.

A gondosan szerkesztett kötetet polgári és csillagászati naptár vezeti be. Ezután következik az akadémiai névkönyv. A magyar irodalomtörténetírás művelői közül a következők a tagjai az Akadémia I. osztályának: Szilády Áron, Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, Hegedüs István, Badics Ferenc, Bayer József rendes tagok; Bánóczy József, Bogisich Mihály, Négyesy László, Riedl Frigyes, Jánosi Béla, Haraszi Gyula, Ferenczi Zoltán, Dézsi Lajos, Váczy János, Tolnai Vilmos, Császár Elemér, Voinovich Géza, Bleyer Jakab, Horváth Cyrill, Viszota Gyula levelező tagok. Ezek közül életkorra nézve legidősebb Szilády Áron (szül. 1837) és Bogisich Mihály (1839), legfiatalabb Bleyer Jakab (1874), Császár Elemér (1874) és Voinovich Géza (1877). A költők közül akadémiai tagok: Lévay József, Rákosi Jenő, Baksay Sándor, Zichy Géza, Berczik Árpád, Herczeg Ferencz, Endrődi Sándor, Kozma Andor, Szaboleska Mihály, Gárdonyi Géza, Pekár Gyula, Ambrus Zoltán, Vargha Gyula. (Mindezek egyúttal a Kisfaludy-Társaságnak is tagjai.) Az Akadémia összes tagjai közül Galgóczy Károly a legidősebb (1823) és Mauritz Béla a legfiatalabb. (1881.) Az összes tiszteleti, rendes és levelező tagok száma: 221. Ezek közül az I. osztályra esik: 62. (V. ö. Irod. II: 190.)

Trostler József: *Dósa György a XVII. század német irodalmában*. Temesvár, 1913. 10 l. (Különnyomat a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat Értesítőjének 1913. évf.-ból.)

Dósa György halálának négyszázadik évfordulójára készült értekezés, melyben hasznos adalékok találhatók a régebbi magyar-német irodalmi érintkezésekhez. A XVII. századi német írókat főleg Dósa kegyetlen kivégzése érdekli első sorban s nem sokat törődnek a fölkelés társadalompolitikai részleteivel. Szerző négy német szerzőt említ: irodalmi szempontból egyik sem jelentékeny. Többnyire Istvánffy Miklós történeti műve alapján mesélgetik és kivonatolják közönségüknek a magyar parasztkirály szomorú históriáját.

Az Érdekes Ujság dekameronja. Száz magyar író száz legjobb novellája. Szerkeszti: *Kabos Ede*. I. köt. Budapest. Légrády Testvérek kiadása, 320 l.

Mindegyik író azt a novelláját engedte át e meglepően olcsó vállalat számára, melyet legszebb és legjobb novellájának tart. A most megjelent I. kötetben Ady Endre, Biró Lajos, Csáth Géza, Heltai Jenő, Ignotus, Krúdy Gyula, Lengyel Menyhért, Miklós Jenő, Molnár Ferenc, Mórlicz Zsigmond, Szini Gyula és Szomory Dezső elbeszéléseit olvassuk. Ezenkívül mindegyik író megírta a maga életrajzát is a kötet számára. Arcképeik is mellékelve vannak, de ezeknél jellemzőbbek az önéletrajzok. Némelyik, mint Ady Endréé, komoly munka és a közönség megbecsüléséről tanuskodik; de a legtöbb affektált, félszeg, nyegle önvallomás. A német, francia vagy angol írók aligha mernék ilyen megvető kézmozdulattal «elintézni» azt a közönséget, amelynek lelkesedéséből élnek.

Új könyvek és füzetek. — *Ady Endre: Ki látott engem?* Versek. Budapest, 1914. 152 l. Nyugat irodalmi és nyomdai részvénytársaság kiadása. Ára 4 kor. — *Márki Sándor: Dósa György.* Budapest, 1913. 540 l. Az Athenaeum kiadása. Ára 16 kor. — *Szederkényi Anna: A nagy nő.* Budapest, 255 l. Az Athenaeum kiadása. Ára 3 kor. — *Schnitzler Arthur: Guszti hadnagy és egyéb elbeszélések.* Ford. Roboz Andorné. Budapest, 1914. 384 l. Az Athenaeum kiadása. Ára 1 kor. 90 fill. — *II. József válogatott levelei.* Budapest, 1913. 96 l. Franklin-kiadás. Ára 60 fill. (Olcso Kvt. 1723—25. sz.) — *Strindberg: Utópiák a valóságban.* Svédből ford. Leffler Béla. Budapest, 1913. 116 l. Franklin-kiadás. Ára 60 fill. (Olcso Kvt. 1726—28. sz.) — *Polemia. Kaposi József levele Vargha Lászlóhoz.* 8 l. (Szeghy Ernő ciszterci szerzetes a jezsuiták lapjában, a Magyar Kultúrában, megtámadta Kaposi József Fioretti-fordítását, melyet ugyanott Vargha László vett védelmébe, kimutatván Sz. E. bírálatának tévedéseit. Hogy ez a Szeghy-féle bírálat milyen rosszakarattal készült: erre vonatkozik Kaposi József önállóan megjelent válasza.) — *Borbély István: Bogáthi Fazakas Miklós szoltárfordítása.* 16 l. (Különnyomat az Egy. Phil. Közlöny 38. évf.-ból.) — *Weber Arthur: Die Novelle von der Treulosen Witwe in Ungarn.* 14 l. és *Kleine Beiträge zur deutschen Literatur.* 30 l. (Különnyomat az Ung. Rundschau mult évi foly.-ból.) — *U. az: Shakespeare és Kisfaludy Sándor.* 16 l. (Különnyomat a M. Sh. Tár most megjelent kötetéből.) — *Swift: Gulliver utazásai.* Ford. Karinthy Frigyes. Budapest, 398 l. Révai-kiadás. Ára 7 kor. 90 fill. — *Heltai Jenő: Fűzfásip.* Budapest, 1913. 190 l. Nyugat-kiadás. Ára 3 kor. — *Sir Frederick Pollock Bart: Az angol földbirtokjog.* Ford. Stassik Ferenc. Budapest, 1914. 200 l. Athenaeum. Ára 6 kor. — *Tihanyi Lajos: A magyar országgyűlés költségvetési joga.* Budapest, 1914. 86 l. Athenaeum. Ára 2 kor. 40 fill. — *Adams John: Az oktatás alapelvei.* Ford. Hamvai Erzsébet. Budapest, 1913. 70 l. Ára 1 kor. 20 fill. — *Báró Kemény Zsigmond hátrahagyott munkái.* Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Papp Ferenc. B. Kemény Zsigmond születésének századik fordulójára kiadja a Kisfaludy Társaság. Budapest, 1914. 504 l. Franklin. Ára 8 kor. — *Mikszáth Kálmán munkái.* Hátrahagyott iratok. Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. A Mikszáth Kálmán negyvenéves jubileumára közrebocsátott kiadás folytatása. 33—41. köt. Budapest, 1914. Révai-kiadás. A kilenc kötet ára 90 kor. (Ismertetésük legközelebb.)

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

I. az 1913 dec. hó 1-től 1914 jan. hó 1-ig befizetett díjakról:

Tagdíj 1913-ra: Vámos E., Kozma A., Jákó K., Veszprémi V., Endrei A. (5 K), Lehel I. (8-90 K), Eiszen I. (6 K), Schiller B., Jékely L., Szóják R., br. Radvánszky L., Borsiczky Á., Czapáry L., Megyery F., Kende F., Fekete J. (1912), Förster Gy., br. Prónay J., Haid F., Lócsey M., Szalay J. (1912, 1913), Ferenczy M., Pálffy M., Molecz B. (1912, 1913), Versényi Gy. (3 K), Heinlein J., Thallóczy L., Kovács E., Koncsek K., Seprődi J., Gerencsér I., Makoldy S. (5 K), Pápay G., Korom Gy., Országh J. (5 K), Kónya S., Farkas Gy. (6 K), összesen 358 K 90 f. — **Tagdíj 1914 és 1915-re:** Kádár J., Gigante S., Bán A., Csoma J., Vörös M., Kassai L., Szalay J., Márkus Gy. (6 K), Rietly K., Madzsar G., Gácsér E., Faith Á., Rakodeczay P., Horváth L., br. Podmaniczky G., Jablonkay J., Feleky K., Steuer J., Mokos Gy., Huszár Gy., Sz. Kiss J., Dósa J., Szántó Zs., Novák B., Molecz B., Kirchner D., Papp L., Strauch B., Schnack A., Elek A., gr. Apponyi S., Nelky J., Alszeghy J., Kőrösi M., Potzta F., Jánosi B., Sz. Tóth J., Remenár E., Lampérth G., Loisch J., Resch A., Rubinyi M., Imre L., Fónay G., Szigetvári J., Endrődi S., Biró Gy., Singer és Wolfner, Horváth F., Erdély A., Halasi L., Simay V., Galambos D., Wallisch O. (5 K), E. Papp J., Szász K., Fazekas J., Csefkó Gy., Doboczky P., Tanács J., U. Szabó Gy. (5 K), Szinnyei J., br. Podmaniczky G. (1915), Agh L., Kónya S., Brengl M., Ágner L., Leichter E. (6 K), Huszár Gy. (1914 : 1-10 K). Összesen : 658 K 10. f. — **Előfizetési díj 1913-ra:** Újvidéki áll. polg. leányiskola ig., Soproni sz. Benedekrendi főgimnasium ifj. önk. köre (1914), Soproni Megváltóról nevezett nővérek intézete, Soproni főreálisk. ig. (1912 : 10 K), Békéscsabai főgimnasium igazg., Eötvös kollegium ig. (1915), Tatai főgymn. ig. (1914), Orsz. nőképző egyesület leánygymn. tan. kt. (1914), Lévai főgimn. ifj. önk. köre (1914), Pozsonyi főreáliskola ig. (1914), Esztergomi m. kir. áll. főreálisk. ifj. kt. (1914), Nagyszombati r. k. érseki főgimnas. ig. (1914), Vajdahunyadi polg. leányisk. ig. (1914), Szegedi Somogyi ktár (1914), Brassói főreálisk. ig. (1913), Békéscsabai áll. fels. leányisk. ig. (1914), Fiumei m. kir. fels. keresk. akad. ig. (1914), Thiering Gy. (1914), Soproni ev. lyc. főgimn. ig. (1914), Budapesti gyak. főgimn. ig. (1914), Kolozsvári keresk. akad. ig. (1914), Teutsch F. (1914), Pancsovai főgimn. ig. (1914), Zirci apátsági ktár (1914), Bpesti VI. k. főreáliskola tan. ktára (1914), Pozsonyi ev. lyceum ktára (1914), Mildner F. (1914 : 12 K), Balassagyarmati áll. főgymn. ig. (1914), Czeglédi főgimn. ig., Szenicezi áll. polg. isk. ig. (1914), Késmárki polg. isk. ig. (1914), Nyiregyházi ev. főgimn. ig. (1914), Besztercebányai r. k. főgimn. ifj. önk. köre (1914), Stein J. (1914 : 30 K). Összesen : 517 K. — **Mindösszesen befolyt:** 1534 K.

II. Az 1914 jan. hó 1-től 1914 febr. hó 1-ig befizetett díjakról:

Tagdíj 1914-re: Gárdonyi G., Zsigmond F., Négyesy L., Papp F., Borbély J., Horváth J., Zolnai B. (6 K), Gyöngyössy L. (1912 : 1 K, 1913 : 3-50 K), Fest S. (1913 : 0-50 K, 1914 : 8-50 K), Kardos L., Benedek M. (1913 : 4 K, 1914 : 1 K), Király Gy. (4-50 K), Weber A. (1913 : 4-60 K), Vajticzky E. (1913 : 6 K), Kéki L. (3 K), Lefler B., Sas A. (1912 : 8 K), Rédei K. (1913 : 2 K), Takácsy D. (6 K), Zoltvány J. (1915), Pap K., Bogisich M., Urbányi K., Justus J. (6 K), Keller I., Tordai A., Kulcsár E., Sebestyén J., Szentiványi R., Váradai I., Mohay L., Waldmayer K., Kupi F. (1913 : 10 K), Novotny A., Varga Z., László D., Baksay S., Szinger K., Frencz G. (1913 : 10 K), Ujvári M., Szádeczky B. (1913 : 10 K), Künsztler I. (1914 : 5 K), Lakatos V., Erdélyi P., Ihász F., Bernáth M. A., Pallós A., Hg. Odescalchi Gy., Galamb S. (1913 : 10 K), Kasztner J. (1913 : 6 K), Minay L., Metzinger L., Visnyovszky R., Pálffy M., Balassa J., Perepatics J., Madzsar I., Fejes A., Roheim G., gr. Tisza L., Németh S., Imre S., Theisz J., Mazuch E., Kiszely V., Farkas I., Bánóczi J., Klepp P., Némethné L. I., Nikodemusz J., Karácsonyi J., Budaker K., Zalai M., Paal A., Vozáry E., Pál S., Bódiss J., Zajzon

S., Hajas B., Karl L., Harsányi L., Szemkő A. (1913 : 3:50 K), Lengyel M. (1914 : 3:50 K), Benedek M. (1914 : 6 K), Zolnai B. (1 K), Verő L. (2 K), Kéki L. (5 K), Birkás G. (5 K), Király Gy. (1 K), Szalay J. (1915 : 10 K). Összesen 782 K 40 f. — **Előfizetési díj 1914-re:** Ujpesti m. kir. áll. főgimn. ig., Veszprémi r. k. főgimn. ig., Szilágysomlyói főgimn. ifj. önk. köre, Pannonhalmi apátsági főkönyvtár, Mezőtúri ref. főgimn. ig., Soproni főreálisk. ig., Bajai áll. tanítóképző int. ig., Marosvásárhelyi ref. kolleg. ktára, Budapesti I. k. m. kir. áll. főgimn. ig., Csurgói ref. főgimn. ig., Nagyenyedi Bethlen Kollegium ifj. önk. köre, Rozsnyói r. k. főgimn. ifjúsági önképző köre., Nagykállói főgimn. ig., Privigyei főgimn. (1912 : 10 K), Szombathelyi főgimn. ifj. önk. köre (10 K), Gyergyószentmiklósi főgimn. ig., Gödöllői minoritarendi főgimn. ig., Kassai áll. fels. leányisk. ig., Pfeifer F. (30 K), Nagyenyedi Bethlen főiskola ktára, Egri főreáliskola ig., Pozsonyi áll. polg. leányiskola ig., Csornai prem. székház ktára, Budapesti III. k. főgimn. VI. oszt. (5 K), Marosvásárhelyi rk. főgimn. ig., Rózsashegyi rk. főgimnas. ig., Nagel O., Petrozsényi főgimn. ig., Marosvásárhelyi rk. főgimn. ig., Nagykárolyi főgimn. ig., Mármaros-Szigeti rk. főgimn. ig., Budapesti Ranolder int., Szombathelyi főreálisk. ig., Kolozsvári unit. kollegium ig., Nagykőrösi ref. főgimn. ig., Budapesti Cist. k. igazg., Pápai sz. Benedekrend tan. ktára. (10 K), Budapesti piarista Kalazantium ktára., Sepsi-szentgyörgyi áll. tanítónképző int. ig., Lőcsei m. kir. áll. főreálisk. ig., Kolozsvári ref. kolleg. ig., Nagybecskerekeli főgimn. ig., Privigyei főgimn. ig., Szászvárosi ref. kolleg. ifj. önk. köre, Soproni fels. leányisk. ig., Budapesti VI. k. főgimn. ifj. nagyobb ktára, Losonci áll. tanítóképző int. ig., Székesfehérvári cist. r. főgimn. ig., Budapesti tud. egyetemi ktár., Szabadkai áll. tanítónképző int. ig., Kisújszállási ref. főgimn. ig., Nagybányai főgimn. ig., Lévai áll. tanítóképző int. ig., Kolozsvári rk. főgimn. ig., Budapesti III. k. főgimn. VIII. oszt. (1913 : 5 K), Ranschburg G., Esztergomi rk. polg. leányisk. ig., Kézdivásárhelyi főgimn. ifj. önk. köre (3:75 K), Csáktornyai áll. tanítóképző int. ig., Fiumei fels. leányisk. ig., Szolnoki főgimn. ifj. ktára., Tordai főgimn. ig., Brassói főreálisk. ig., Miskolci kir. kath. főgimn. ig., Miskolci ref. főgimnas. ig., Érsekújvári főgimn. ig., Fiumei teng. akadémia ig., Liptószentmiklósi polg. isk. ig., Komáromi bencés főgimn. ig. (10 K), Kilian F. (45 K), Gubányi M., Temesvári rk. tanítónképző int. ig., (10 K), Beregszászi áll. főgimn. ig., Endrényi I. (26 K), Sárospataki tanítóképző int. ig., Zalaegerszegi f. keresk. isk. ig., Győri főreáliskola ig., Bártfai gimn. ig., Bpesti áll. fels. leányisk. ig. (10 K), Fiumei áll. polg. leányisk. ig. (1913), Kisszebeni rk. főgimn. ig., Sárospataki ref. főisk. ig., Pápai áll. tanítóképző int. ig., Gyulai rk. főgimn. ig., Zalaegerszegi főgimn. ig., Mezőberényi polg. isk. ig. (10 K), Zombori fels. keresk. isk. ig., Nagytapolcsányi polg. isk. ig., Kassai Orsolya-zárda, Pápai ref. tanítónképző int. ig., Zilahi ref. kollegium ig. (10 K), Szabadkai áll. tanítónképző int. ig. (10 K), Kalocsai M. asszonyunk zárda ig., Fogarasi főgimn. ig., Budapesti VIII. k. főgimn. ig., Nagykikindai főgimn. ig., Budapesti VI. k. főgimn. ig., Jászberényi áll. főgimn. ig., Budapesti III. k. főgimn. ig., Budapesti VII. k. Barcsay-u. főgimn. ig., Budapesti Mester-u. főgimn. ig. Összesen : 1494 K 75 f. **Mindösszesen befolyt : 2277 K 15 f.**

Felkérem a Társaság azon t. tagjait, akik tagdíjainkkal még hátralékban vannak, hogy a hátralékot mielőbb címemre juttatni szíveskedjenek. Alapszabályaink 7. §-a értelmében a tagdíj az év első negyedében fizetendő be.

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.